Cosmina-Florentina SURLEA

JOCURILE DE LIMBAJ ALE LUI LUDWIG WITTGENSTEIN

o explicație a comunicării intra şi interpersonale

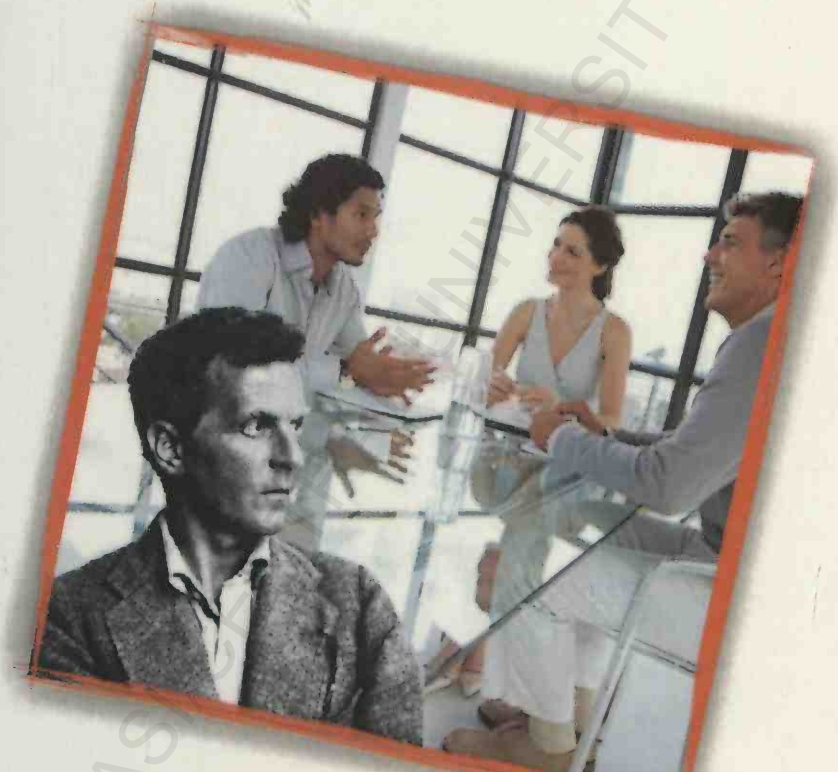

Comunicare

BABEŞ-BOLYAI UNIVERSITY LIBRARY

Cuprins:

INTRODUCERE *9*

CAPITOLUL 1. CONTEXTUL APARIȚIEI TEORIEI JOCURILOR DE LIMBAJ *15*

1.1. ARGUMENTUL TRACTATUS-ULUI **18**

1.2. FILOSOFIA DE TRANZIȚIE **26**

CAPITOLUL 2. TEORIA JOCURILOR DE LIMBAJ *29*

2.1. PREZENTARE GENERALĂ **29**

2.2. CONCEPTE DE BAZĂ **31**

2.2.1. METODĂ, SENS, FOLOSIRE 31
2.2.2. ÎNȚELEGERE ȘI REGULĂ 37
2.2.3. JOCURI DE LIMBAJ ȘI FORME DE VIAȚĂ 42
2.2.4. LIMBAJ PRIVAT ȘI LIMBAJ PUBLIC. CRITERII .. 45
2.2.5. GÂNDIRE, LIMBAJ, CUNOAȘTERE 50

CAPITOLUL 3. WITTGENSTEIN ȘI FILOSOFIA ANALITICĂ *57*

3.1. COMENTARII PRIVIND TEORIA JOCURILOR DE LIMBAJ **57**

3.2. INFLUENȚA FILOSOFIEI TÂRZII ASUPRA PSIHOLOGIEI **64**

3.3. POZIȚIA FAȚĂ DE FILOZOFIE **71**

CAPITOLUL 4. WITTGENSTEIN ȘI FILOSOFIA ANALITICĂ POSTBELICĂ *79*

4.1. FILOSOFIA EUROPEANĂ POSTBELICĂ **79**

4.2. FILOSOFIA ÎN AMERICA **92**

4.3. FILOSOFIA LIMBAJULUI, ALTE REACȚII LA FILOSOFIA LUI WITTGENSTEIN **105**

4.4. CRITICA TEORIEI JOCURILOR DE LIMBAJ **110**

BCU IAȘI - CENTRUL DE RESURSE

CUVÂNT DE ÎNCHEIERE *115*
Anexa 1 ..... *117*
Anexa 2 ..... *119*
Bibliografie *121*

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INTRODUCERE

În cadrul filosofiei analitice se pot deosebi două modalităţi de lucru, aceasta după cum se caută leacul împotriva neclarităţii limbajului. „Filosofia limbii ideale" construieste limbaje artificiale cu ajutorul cărora, prin întrebuinţarea aparatului logicii moderne, se ajunge la formularea clară a problemelor filosofice clasice şi „filosofia limbii normale" caută, dimpotrivă, să formuleze din nou chestiunile filosofice, tezele şi argumentările într-o limbă vorbită, de cele mai multe ori, limba curentă, uzuală şi numai rareori limba funcţională într-o ştiinţă.

Edward Moore a luat în atenţie reformularea chestiunilor filosofice, analizând limba folosită într-o ştiinţa (etica). Ca şi Kant, Moore pleda pentru autonomia eticii dar cu alte mijloace decât deducţia transcedentală, anume cu mijloacele analizei limbajului. Opera lui Moore, ca filosof şi etician, depăşeşte cadrele unei proiectări a filosofiei limbajului comun punând probleme de perspectivă în gândirea contemporană îndeosebi în metaetică.

Temeiurile pozitivismului lingvistic se află, în mai mare măsură decât la Moore, în opera târzie a lui Ludwig Wittgenstein care continuă să fie subiect de exegeză şi model pentru orientarea analitică. Sub influenţa lui, intensa activitate a şcolii de la Oxford a determinat „revoluţia lingvistică" în gândirea anglo-saxonă. Din multitudinea de probleme interesante prezentate în „Cercetări filosofice"[1] amintim „orice cuvânt are o semnificaţie, iar aceasta este subordonată cuvântului, este obiectul pentru care dă socoteală cuvântul"[2].

---

[1] V Ludwig Wittgenstein -Philosophical Investigations (Blackwell, Oxford, 1953)

[2] ibidem

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

Prin această concepţie, prin, „jocul de limbaj"[3], semnificaţia este „întrebuinţarea în limbă"[4] şi priveşte orice cuvânt, iar logica şi filosofia nu pot descoperi nimic dincolo de această întrebuinţare. Wittgenstein a renunţat la ceea ce talentul său avea mai bun inventând o doctrină care face aproape inutilă activitatea filosofică. Schimbarea concepţiei despre limbaj cu accent pe latura pragmatică pune în unitate studiul limbajului cu viaţa şi comunicarea. Filosofia nu mai este o activitate ci dizolvă această activitate într-un pluralism metodologic pragmatic după principiul: „nu există o metodă a filosofiei, însă există efectiv metode asemănătoare diferitelor terapii"[5].

Reprezentanţii orientării numită „filosofia analitică a limbajului comun" Gilbert Ryle, John Longshaw Austin şi Peter Frederich Strawson îşi leagă activitatea de reducţionismul filosofiei analitice ca atare: analiza limbajului are rolul de a elibera spiritul de construcţiile filosofice.

Bertrand Russell scria în 1959: „După 1914, trei filosofări au dominat succesiv lumea filosofică britanică"[6] referindu-se la Tractatus, la pozitivismul logic şi la Investigaţiile filosofice. Am putea să extindem această afirmaţie asupra nu numai a gândirii britanice ci asupra întregii gândiri filosofice a secolului nostru.

Datorită lui Wittgenstein, noi teme originale sau din contră, teme de mult timp neglijate au intrat în conul de lumină al filosofiei. Discuţia despre posibilitatea unui limbaj privat, analiza definiţiilor ostensive, subiectul percepţiei, proeminenţa conceptului asemănărilor de familie, comportamentul respectării regulilor devin obiect de cercetare pentru prima dată în filosofia lui Wittgenstein. Filosoful austiac manifestă interes şi pentru teme mai vechi ale

[3] v BB, PI

[4] ibidem

[5] v Christian Delacampagne - Istoria filosofiei în secolul 20 (ed. Babel, Bucuresti, 1998) p 49-67

[6] Bertrand Russell - My Philosophical Development (Allen and Unwin, London, 1959) p 216

filosofiei precum natura adevărurilor necesare, analiza folosirii cuvintelor şi implicaţiile lingvistice importante pentru filosofie, analiza intenţiei.

Revoluţia lingvistică de care am vorbit s-a datorat în mare parte lui Wittgenstein nu numai datorită suportului de care s-au bucurat ideile sale ci mai ales datorită reacţiilor pe care le-au stimulat atât contemporanilor cât mai ales urmaşilor.

Lucrarea de faţă îşi propune pe lângă expunerea ideilor principale ale filosofiei târzii a lui Wittgenstein şi stabilirea condiţiilor de apariţie a acestei filosofii în corelaţie cu filosofia primă a lui Wittgenstein dar şi cu filosofia analitică a timpului său, prezentarea conceptelor importante ale teoriei jocurilor de limbaj şi a modului în care această teorie funcţionează. Este deosebit de importantă prezentarea generală a acestei teorii absolut originale la fel ca şi explicarea în amănunt a fiecărui concept în parte şi a legăturilor dintre. Nu trebuie să pierdem nici un moment din vedere faptul că, deşi la prima vedere filosofia târzie (mai ales prin comparaţie cu filosofia sa de tinereţe dominată de rigoare şi claritate logică) pare o colecţie de gânduri foarte personale exprimate în formă metaforică, ceea ce a fost numit de unii comentatori „patchwork", această filosofie are unitate, consistenţă şi un scop precis, ea centrându-se pe conceptul de joc de limbaj de la care pornind, descoperim celelalte concepte de bază ale teoriei : metodă, sens, folosire, înţelegere, regulă, forme de viaţă, limbaj privat, limbaj public, criterii, gândire,minte, limbaj.

Comentariile la această filosofie se constituie ele însele într-o filosofie originală pentru că aşa cum am afirmat, filosofia lui Wittgenstein nu numai că a fost apreciată pozitiv de foarte mulţi gânditori dar ceea ce este mai important este faptul că ea a reuşit să stimuleze reacţii de o originalitate nemaiântâlnită până atunci.

Lucrarea acordă un interes special preocupărilor lui Wittgenstein în ceea ce priveşte psihologia. Wittgenstein ca om şi ca filosof a evoluat de la indiferenţa faţă de psihologie până la un interes susţinut şi constant faţă de aceasta, începând cu Caietul

albastru şi continuând cu Investigaţiile filosofice mai ales partea a doua care are ca preocupare principală, aş putea spune, relaţia dintre gândire şi limbaj cu o menţiune specială pentru gândurile aşa zis private. În opinia mea, tehnica de argumentare se dovedeşte din nou deosebit de clară îmbinând logica pură cu metafora şi cu introspecţia psihologică şi psihanaliza cu condiţia ca cititorul să fie gata să se lase purtat de gândul lui Wittgenstein. Demersul său în domeniul psihologiei filosofice nu este mai puţin serios sau mai puţin important decât cel din domeniul filosofiei. Discursul este argumentat ştiinţific dar în acelaşi timp îl poţi simţi aproape pe gânditor, simţi că poţi avea încredere în el să te conducă pe calea gândului său. Cheia înţelegerii unei filosofii atât de originale şi de personale ne-o oferă însuşi autorul; ideile sale pot fi înţelese numai din interiorul gândirii sale guvernate de propriile sale reguli folosind limbajul acestei lumi gândite în mod special de către Wittgenstein.

Atitudinea faţă de filosofie este interesantă de urmărit pentru că ea evoluează între cei doi poli ai filosofiei lui Wittgenstein adică între Tractatus şi Investigaţiile filosofice. În filosofia târzie, analiza capătă noi sensuri iar metafizica tradiţională este repudiată datorită erorilor pe care ea le face; nici ştiinţa nu este scutită de pericolul erorii. Termenul de „analiză" joacă un rol important aşa că ne este de un real folos să-l delimităm. Analiza va fi considerată a fi descompunerea a ceva în constituenţii săi. Analiza chimică ne arată constituenţii chimici ai unei substanţe. Analiza filosofică a avut ambiţii similare în ceea ce priveşte ideile sau conceptele care interesează filosofia. De aceea vom considera eforturile empirismului clasic britanic ca fiind o formă psihologică a filosofiei analitice deoarece s-a încercat analizarea ideilor complexe în constituenţii lor mai simpli. S-a crezut că această metodă de analiză nu numai că va clarifica ideile problematice, complexe dar va face lumină şi în ceea ce priveşte originile ideilor noastre, sursele şi limitele cunoştiinţelor omeneşti[7].

[7] v P M S Hacker - Wittgenstein's Place in the Twentieth Century Analitic Philosophy (Blackwell, Oxford, 1996)

Dacă vom caracteriza filosofia engleză dar şi pe cea vieneză a secolului nostru că fiind analitică, va trebui să luăm în considerare acest termen în maniera dinamică. Filosofia analitică se prezintă ca un adevărat fenomen în plină desfăşurare. Oricum ar fi o greşeală să considerăm că termenul de „filosofie analitică" exprimă un concept al asemănării de familie pentru că dacă l-am considera astfel i-am diminua utilitatea în caracterizarea unei mişcări de gândire particulare din secolul nostru.

Unul din scopurile acestei lucrări este studierea relaţiei deosebite dintre filosofia lui Wittgenstein şi curentul principal al filosofiei analitice al secolului nostru. Wittgenstein a fost un spirit de o originalitate extraordinară care a dat o interpretare interesantă filosofiei analitice căreia tot el păruse a-i da cel mai puternic argument împotriva metafizicii tradiţionale. Ecourile acestei filosofii au o intensitate variabilă în Europa şi în Statele Unite. Din această perspectivă operele lui Quine, lui Katz şi lui Searle ne trezesc interesul.

Într-un secol în care sensurile deja cunoscute au fost răsturnate şi înlocuite cu altele noi, filosofia lui Wittgenstein a realizat o adevărată revoluţie lingvistică. Mileniul trei va fi mileniul în care puterea va aparţine informaţiei şi mijloacelor de comunicare, mileniul în care cultura comunităţilor va fi respectată şi promovată. Plecând de la aceste coordonate, următorul mileniu ar putea fi mileniul cel mai potrivit pentru aplicarea teoriei jocurilor de limbaj, teoria care a susţinut caracterul public al limbajului cu accent pe caracterul comunitar al sistemelor normative.

BCU IAŞI/CENTRUL UNIVERSITAR

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL 1
CONTEXTUL APARIŢIEI TEORIEI JOCURILOR DE LIMBAJ

Cel mai important filosof[8] al secolului nostru, Ludwig Wittgenstein (1889-1951), n-a publicat în timpul vieţii sale decât o singură carte „Tractatus Logico- Philosophicus" (1921). La doi ani de la moartea sa a apărut a două lucrare „Philosophiche Untersuchen". Ambele lucrări se nasc din aceeaşi ambiţie: înţelegerea a ceea ce ar putea fi practica filosofiei din momentul în care este clar că aceasta n-ar putea fi asimilată în nici un fel practicării ştiinţei.

Născut într-o familie bogată, din înalta burghezie vieneză, are din copilărie contacte cu cei mai mari oameni de cultură ai timpului său. În 1911, merge la Jena pentru a-l cunoaşte pe Frege care îl sfătuieşte să se înscrie la cursurile lui Russell. Întâlnirea cu acesta va fi momentul decisiv al vieţii sale. Deşi fascinat de proiectul logicist, Wittgenstein avea îndoieli asupra caracterului ştiinţific al filosofiei russeliene a matematicii.

După 1913 relaţiile dintre cei doi se degradează. Wittgenstein se înrolează şi trimis pe front în Italia este făcut prizonier. În timpul prizonieratului îşi elaborează prima lucrare: „Tratat logico - filosofic". Reacţiile lui Frege şi ale lui Russell după ce citesc Tratatul nu sunt încurajatoare. Frege spune că nu înţelege ce vrea să spună cartea (deşi se pare că nu o citise în întregime). Cartea este publicată în 1914 datorită sprijinului acordat de Russell a cărui introducere demonstrează că nu a înţeles textul (aşa va susţine mai târziu Wittgenstein). Lucrarea este tradusă în engleză de F. Ramsey. La sugestia lui Moore, opera se numeşte acum Tractatus Logico - Philosophicus.

---

[8] Christian Delacampagne - Istoria filosofiei în secolul 20 (ed. Babel, Bucuresti, 1998) p49

Când a scris această carte, Wittgenstein nu era foarte interesat de istoria filosofiei şi totuşi opera sa este excepţională. Lucrarea îşi propune să arate că problemele filosofice sunt false probleme a căror formulare se sprijină pe o proastă înţelegere a logicii limbii noastre. Wittgenstein este convins că a rezolvat problemele în mod decisiv. Lucrarea prezintă o dublă analiză paralelă a realităţii şi a limbajului.

Concluzia generală a Tractatus-ului este aceea că filosofia nu are nici obiect şi nici metodă proprie, „ ea nu este o teorie ci o activitate"[9]. Deşi membrii Cercului de la Viena s-au arătat foarte încântaţi de lucrare, Wittgenstein nu spune nicăieri că metafizica ar fi lipsită de sens sau de interes.

După o scurtă perioadă în care lucrează ca profesor într-un sat, Wittgenstein revine la filosofie. În 1927, îl cunoaşte pe Moritz Schlick şi, deşi nu participă regulat la lucrările Cercului, acceptă să se întâlnească cu Schlick, Carnap şi Waissmann. Neopozitiviştii înţeleg diferenţa de poziţie dintre ei şi Wittgenstein.

În 1929, Wittgenstein revine la Cambridge, la Trinity College. Începe să-şi revizuiască unele din poziţiile anterioare. Reluând dinstincţia dintre judecăţile ştiinţifice şi judecăţile de valoare, el subliniază imposibilitatea eticii de a se traduce în discurs. Interesul său pentru morală se intensifică în timp ce se îndepărtează de Russell şi de pozitiviştii vienezi. Ca şi comportamentul etic, şi cel religios constă în a urma un ansamblu de reguli.

În 1936, începe să redacteze „Investigaţii filosoice". Îşi dezvoltă cunoştiinţele de psihanaliză şi de psihologia formei - „Observaţii despre fundamentele psihologiei". Redactează „Fise" şi „Remarci asupra fundamentelor matematicii".

Principala sa obiecţie faţă de logicism este: a încerca să fundamentezi matematica pe logică nu ar face decât să deplaseze cunoaşterea deoarece nu există nici o cunoaştere transcedentală pe care am putea să fundamentăm logica. Wittgenstein respinge

[9] Ludwig Wittgenstein - Tractatus Logico-Philosophicus propoziţia 4.112

formalismul lui Hilbert: nu există un punct de vedere exterior discursului, nu există vreun posibil metalimbaj.

Activitatea sa se aseamănă cu un joc de asamblare definit de reguli. Aceste reguli sunt asemănătoare celor care guvernează gramatica unei limbi sau guvernarea unui joc oarecare, „nemotivate", fără a fi total arbitrare dar bine alese de la început. A compara matematica cu gramatica engleză sau cu o partidă de şah, înseamnă că nici ea nu are nevoie de vreo garanţie exterioară. Matematica trebuie să-şi găsească în ea însăşi raţiunea de a fi. A urma o regulă presupune o obişnuinţă, face trimitere la un obicei, la o practică socială legitimată prin succesele sale.

În perioada celui de-al doilea război mondial, Wittgenstein lucrează ca infirmier într-un spital din Londra. După război , relaţiile sale cu Russel sunt tensionate şi intră în conflict cu Popper.

„Investigaţiile filosofice" devin manifestul celei de-a două filosofii a lui Wittgenstein. Cartea, prin conţinut şi prin formă, reflectă o nouă stare de spirit. Wittgenstein renunţă la atomismul logic şi la teoria semnificaţiei - imagine. Investigaţiile pleacă de la problema de a şti cum să învăţăm că un anumit substantiv face referire la un obiect iar un verb la o acţiune. Noi învăţăm prin intermediul jocurilor de limbaj. Orice limbaj nu este decât un ansamblu de jocuri reglate în legătură cu situaţiile vieţii şi nicidecum interschimbabile deşi unele prezintă un aer de familie. Experienţa are rolul de a ne învăţa care este în fiecare situaţie jocul potrivit.

Pentru un cuvânt şi pentru o unealtă spunem că îi cunoaştem semnificaţia atunci când îi cunoaştem utilizarea, adică atunci când cunoaştem ansamblul de reguli care o controlează. Totul este o problemă de reguli. Gramatica nu trebuie explicată, ea trebuie doar descrisă pentru a fi înţeleasă de către utilizatorii săi. Căutarea unei teorii metalingvistice este zadarnică.

1.1. ARGUMENTUL TRACTATUS-ULUI

Ţelul pe care şi-l propune Wittgenstein în Tractatus este să arate că problemele filosofiei pot fi rezolvate ajungând la o înţelegere adecvată a modului de funcţionare a limbajului.

Filosofia poate fi descrisă ca încercarea de a clarifica şi de a da răspuns la o serie de întrebări fundamentale şi încurcate care se ivesc atunci când încercăm să ne înţelegem pe noi înşine şi universul într-un mod general şi atotcuprinzător.

Problemele filosofice nu pot fi rezolvate pe cale empirică, sunt probleme conceptuale şi logice care reclamă o investigaţie conceptuală şi logică. Sarcina proprie filosofiei este să clarifice natura gândirii şi a vorbirii căci atunci problemele tradiţionale ale filosofiei vor fi recunoscute ca false şi ca atare vor dispărea.

Pentru Tractatus, este fundamentală ideea că limbajul are o structură de bază logică a cărei înţelegere arată limitele a ceea ce poate fi spus clar şi cu sens. Ceea ce poate fi spus este acelaşi lucru cu ceea ce poate fi gândit iar despre ceea ce nu se poate vorbi trebuie să se tacă.

Cadrul de dezvoltare al filosofiei timpurii este reprezentat de filosofia analitică a lui Russel şi a lui Frege. În Tractatus, Wittgenstein îşi expune concepţia sub forma a 7 teze iar corpul cărţii constă în comentarii şi dezvoltări ale ficăreia din primele 6 împreună cu comentariile şi dezvoltările care derivă din aceste remarci de acest prim ordin. Deşi este o operă de dimensiuni reduse, gama subiectelor abordate este foarte extinsă.

Limbajul şi lumea au o stuctură corespondentă. Limbajul este alcatuit din propoziţii care sunt construite din propoziţii elementare care şi ele sunt compuse la rândul lor din nume. Lumea are la bază o schelărie formată din fapte care sunt constituite din stări de lucruri care şi ele sunt formate din obiecte. Obiectele sunt denotate de nume. Iată schema acestei corespondenţe dintre lume şi limbaj :[10]

[10]v Grayling AC - Wittgenstein (Editura Humanitas , Bucuresti , 1996)

Limbaj	-	Lume
propoztii	-	fapte
propoziţii	-	stări elementare de lucruri
nume	-	obiecte

Propoziţiile elementare sunt independente logic una de alta. Realitatea constă din toate stările de lucruri posibile, existente sau nonexistente. Propoziţiile sunt funcţii de adevăr ale propoziţiilor elementare.

Propoziţiile filosofiei sunt fie tautologii (propoziţii care sunt adevărate indiferent de conţinutul lor), fie contradicţii (propoziţii care sunt întodeauna false). Deoarece conţinutul eticii şi al religiei se află în afara domeniului faptelor şi al lucrurilor, nu se poate spune nimic despre ele. A încerca să spui ceva despre ele este echivalent cu a cădea în nonsens. Acest tip de fenomene ne arată că nu pot fi exprimate.

Discursul lui Wittgenstein este foarte abstract. Cade în sarcina psihologiei aflarea modalităţii prin care noi legăm limbajul de lume.

1.„Lumea este tot ce se petrece"[11].

Lumea este tot ceea ce este, iar tot ceea ce este este reprezentat de totalitatea propoziţiilor adevărate.

1.1„Lumea este totalitatea faptelor nu a lucrurilor".[12]

Lumea nu este o colecţie de obiecte ci una de fapte, unde starea de lucruri este definită în maniera austeră ca o combinaţie de obiecte, obiecte care sunt simple, necompuse şi analizabile. Dacă am cunoaşte inventarul complet al obiectelor, am cunoaşte toate stările de lucruri care ar putea să fie. Obiectele sunt simple nu se schimbă dar combinaţiile lor da.

2.„Ceea ce se petrece -faptul-constituie existenţa stărilor de lucruri"[13].

---

[11] Ludwig Wittgenstei - Tractatus Logico - Philosophicus (Editura Humanitas ,Bucuresti, 1991) p37

[12] ibidem p 37

[13] ibidem p 37

2.1 O stare de fapt (o stare de lucruri) este o combinaţie de obiecte (lucruri)[14].

2.1 Obiectele sunt simple[15].

Stările de lucruri care există stabilesc care stări de lucruri nu există. Felul în care sunt lucrurile determină modul în care nu sunt.

Limbajul este conectat cu lumea prin relaţia de reprezentare.

3.„O imagine logică a faptelor este un gând"[16].

3.1 Într-o propoziţie, un gând găseşte o expresie care poate fi percepută prin simţuri[17].

3.1 Într-o propoziţie, un gând poate fi exprimat în aşa fel încât elementele semnului propoziţional să corespundă obiectelor gândului[18].

Când cineva gândeşte ceva despre lume, gândurile sale sunt o imagine logică a acelui fapt iar propoziţiile sunt expresii ale gândurilor adică imagini ale faptelor. Fiecare fapt are o structură definită şi particulară.

4.001 „Totalitatea propoziţiilor constituie limbajul" [19].

4.11 Totalitatea propoziţiilor adevărate constituie întreaga ştiinţă a naturii[20].

Numai discursul factual este posibil. Nimic nu poate fi spus în afara propoziţiilor ştiinţelor naturii.

4.1 „Propoziţia este o imagine a realităţii "[21].

4.022 Propoziţia îşi arată sensul. Dacă e adevărată, propoziţia arată cum stau lucrurile, şi spune că lucrurile stau astfel[22].

---

[14] ibidem p 37
[15] ibidem p 39
[16] ibidem p 44
[17] ibidem p 44
[18] ibidem p 44
[19] ibidem p 54
[20] ibidem p 55
[21] ibidem p 55
[22] ibidem p 57

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Se afirmă că propoziţiile sunt imagini. Propoziţiile sunt adevărate sau false dacă se potrivesc sau nu cu faptele. Propoziţiile sunt funcţii de adevăr ale propoziţiilor elementare care sunt structuri de nume.

4.25 Dacă propoziţia elementară este adevărată, atunci starea de lucruri există; dacă, propoziţia elementară este falsă , atunci starea de lucruri nu există[23].

4.44 Propoziţia elementară este o concatenare de nume[24].

4.24 Numele sunt simboluri simple.[25]

5 „Propoziţia este o funcţie de adevăr a propoziţiei elementare"[26].

Avem aici din nou o descriere formală a legăturii lume - limbaj. Wittgenstein este interesat numai de caracterul logic pe care lumea şi limbajul trebuie să-l posede pentru ca şi conexiunea dintre ele să fie posibilă. Această conexiune reciprocă este relaţia de reprezentare (vezi modelul empiric al păpuşilor).

2.12 O imagine este un model al realităţi[27].

2.131 Într-o imagine, elementele imaginii sunt reprezentanţii obiectelor[28].

2.14 Ceea ce constituie o imagine este aceea că elementele sale sunt asociate unele cu altele într-un mod determinat[29].

Lucrurile din realitate pot fi reprezentate în imagini, aranjarea lor poate fi expusă prin aranjarea elementelor imaginii; acest fapt se bazează pe structura lor comună. Wittgenstein numeşte această structură împărtaşită o formă de reprezentare. Legătura dintre o anumită imagine şi o realitate este o legătură între elementele lor respective.

---

[23] ibidem p 57
[24] ibidem p 72
[25] ibidem p 68
[26] ibidem p 76
[27] ibidem p 41
[28] ibidem p 41
[29] ibidem p 41

2.1514 Relaţia de reprezentare constă în corelarea elementelor imaginii cu lucrurile[30].

La prima vedere, propoziţiile nu par a fi imagini, dar limbajele de semne se dovedesc a fi imagini a ceea ce reprezintă. Între ele există o conexiune existenţială- forma lor logică împărtăşită.

4.3 Propoziţia ne comunică o situaţie şi astfel ea trebuie să fie în mod esenţial în conexiune cu situaţia. Şi conexiunea constă în faptul că ea este o imagine logică a acesteia[31].

Deci propoziţia îşi arată sensul[32]. Sensul propoziţiei este faptul pe care îl reprezintă. Sensul se ataşează propoziţiilor în virtutea faptului că ele sunt imagini ale realităţii iar realitatea este suma faptelor adică a stărilor de lucruri existente.

Într-o epocă în care re-interpretarea valorii şi sensului filosofiei era principala preocupare a gândirii europene filosofia timpurie a lui Wittgenstein părea să ofere soluţia mult dorită de către filosofia analitică şi de către filosofia limbajului. Toate aceste consideraţii nu fac decât să potenteze importanţa şi capacitatea de influenţă a propoziţiilor din „Tractatus " care au în vedere filosofia şi actul filosofării. Poziţia lui Wittgenstein este clară, ea dorindu-se a fi decisivă.

4.111 „Filosofia nu este una din ştiinţele naturii".

4.1 „ Scopul filosofiei este clarificarea logică a gândurilor "[33].

Filosofia în opinia lui Wittgenstein nu mai este un scop doctrinar ci o activitate. Sarcina filosofiei este să elucideze care este procesul clarificării gândirii şi vorbirii noastre.

Propoziţiile logicii sunt întotdeauna adevărate indiferent de distribuţia valorilor de adevăr printre constituenţii lor.

---

[30] ibidem p 42

[31] ibidem p 70

[32] V Grayling A C - Wittgenstein (Editura Humanitas, Bucuresti 1995)

[33] Ludwig Wittgenstein - Tractatus Logico - Philosophicus (Editura Humanitas , Bucuresti , 1991) p 62

6.124 Propoziţiile logicii descriu schelăria lumii şi ele fac aceasta arătând ce trebuie să se petreacă pentru ca limbajul să aibă sens[34].

Sarcina logicii este formală şi generală de a arăta ce trebuie să fie structurile lumii şi ale limbajului pentru ca ele să se afle în conexiune. Propoziţiile nu pot reprezenta forma logică ; aceasta este oglindită în ele. Limbajul nu poate să reprezinte ceea ce se reflectă în limbaj. Wittgenstein aplică acest discurs şi problemei valorilor şi problematicii religioase. Ideea lui că problemele referitoare la valori privesc lumea ca întreg şi nu stările de lucruri din ea este întărită de remarcile sale despre moarte şi Dumnezeu[35].

Poziţia lui Wittgenstein s-a vrut intenţionat decisivă şi ea a avut o influenţă covârşitoare atât asupra filosofiei dar şi asupra logicii şi credinţei religioase. Poate cea mai comentată propoziţie a fost propoziţia numărul 7 tocmai din prisma raţiunilor enunţate anterior.

7 „Despre ceea ce nu putem vorbi, trebuie să păstrăm tăcerea"[36].

Aşa se încheie Tractatus-ul a cărui prezentare în corelaţie cu activitatea de tranziţie o voi folosi ca fundal de apariţie a filosofiei târzii a lui Wittgenstein. Dar pentru a trece la îndeplinirea scopului principal al acestei lucrări - studierea teoriei jocurilor de limbaj şi a implicaţiilor acestei filosofii asupra filosofiei analitice postbelice-voi prezenta sintetic realizările deosebite ale filosofiei timpurii .

Pentru a vedea atât realizările cât şi defectele Tractatus-ului, va trebui mai întâi să prezint contextul istoric de apariţie. Tânărul Wittgenstein nu avea multă experienţă filosofică când a scris această carte şi totuşi a abordat cele mai dificile probleme ale metafizicii şi

---

[34] ibidem p 114

[35] Ludwig Wittgnstein - Lectii şi convorbiri despre estetica , psihologie şi credinta religioas (Editura Humanitas , Bucuresti , 1993) p 111-132

[36] Ludwig Wwittgenstein- Tractatus Logico - Philosophicus (Editura Humanitas , Bucuresti , 1991) p 124

logicii. Deşi a fost influenţat de Hertz Boltzmann şi Schopenhauer, a abordat problematica din perspectiva revoltei filosofiei analitice de la Cambridge împotriva idealismului absolut. Mai târziu, Wittgenstein l-a criticat pe Russell şi Frege dar la început, aş putea să spun că s-a folosit de unele din ideile acestora pe care le-a repudiat apoi ca fiind fundamental greşite. Întâi, a acceptat o formă a realismului metafizic . Obiectele simple din opera sa sunt urmaşele ontologiilor realiste ale lui Frege, Moore şi Russell, şi concatenarea faptelor i-a fost inspirata de către Russell.

Wittgenstein a acceptat o versiune a ceea ce se numeşte imaginea augustiniană a limbajului şi a conceput cuvintele ca ceea ce semnifică sau numeşte obiectele. Legătura dintre obiecte şi cuvinte era deosebit de obscură şi el însuşi va critica mai târziu acest lucru. Aceeaşi imagine a limbajului îl face în filosofia de tinereţe să lucreze în interiorul unui tipar stabilit deja de Frege şi Russell: înţelesul unui cuvânt este lucrul in locul caruia stă.

Wittgenstein a acceptat determinarea sensului în forma oferită de Frege: dacă o limbă urmează să fie bine fundamentată logic atunci sensul trbuie să fie determinant, altfel principiul tertului exclus nu s-ar aplica propoziţiilor limbii. Limba nu poate fi decât fundamentată pe logică iar lipsa de sens este un fenomen de suprafaţă.

Psihologismul a devenit pentru Wittgenstein la fel ca şi pentru Frege principala ţintă a atacurilor deoarece psihologismul era considerat principala tară a filosofiei care trebuia să fie înlăturată dacă se voia progresul matematicii. Consecinţa acestui fapt a fost că întrebări fundamentale despre înţelegere şi relaţia conceptuală dintre înţelegere şi sens au fost ignorate ca fiind irelevante.

Wittgenstein a acceptat o consecinţă importantă a generalitaţii propoziţiilor logicii aceasta devenind crucială pentru teoria enunţată în Tractatus. Privit mai atent, dincolo de text pot spune că Tractatus-ul are câteva trăsături foarte importante care îi dau originalitate: critica lui Frege şi a lui Russell, imaginea relaţiei dintre gândire, limbă

şi realitate, natura propoziţiilor logice, critica metafizicii şi a filosofiei analitice[37].

Realizările Tractatus-ului au pregătit terenul pentru apariţia teoriei jocurilor de limbaj. Tractatus-ul a prezentat o concepţie despre relaţia dintre gândire şi limbă şi dintre limbă şi realitate care îşi are sursa în filosofia lui Frege şi a lui Russell. Această concepţie îi acordă limbii o funcţie principală pe aceea de a comunica gândurile dându-le expresie într-o formă perceptibilă. Metafizica Tractatus-ului este atomistă dar şi pluralistă. Stările elementare sunt în mod esenţial independente ceea ce duce la independenţa logică a propoziţiilor elementare; la fel, constituenţii stărilor elementare de lucruri sunt în mod metafizic simplii constituenţi ai realităţii. Ontologia era una de sorginte realistă în sensul că proprietăţile şi relaţiile simple contau ca elemente reale. Experienţa metafizică a Tractatus-ului era însă nu realistă ci idealistă pentru că se pare că apăra o corelaţie kantiană între realismul empiric şi solipsismul transcedental[38].

Imaginea limbii şi a lumii a fost însoţită de o concepţie venerabilă a gândirii şi înţelegerii. Forma unui gând trebuie să oglindească ceea ce arată. Limba naturală este necesară pentru comunicarea gândurilor, dar nu pentru gândire aceasta beneficiind de limba gândirii.

Wittgenstein a văzut că explicaţia corectă a propoziţiilor logice trebuie să le asigure un statut unic. Ele nu spun nimic nici despre entităţi logice şi nici despre forme logice, ele nu spun nimic despre nimic . Ele nu sunt în mod esenţial generale ci în mod esenţial adevărat.

De la început, Wittgenstein a insistat pe distincţia dintre filosofie şi ştiinţă. În filosofie, nu pot exista ipoteze şi nici aproximări ale adevărului.Concepţia analitică din Tractatus era atomistă şi logică. Analiza operată de Wittgenstein nu se concentra asupra ideilor, ci asupra propoziţiilor în relaţia lor cu lumea. Deci,

[37] PMS Hacker- Wittgenstein's Place...(Blackwell, Oxford, 1996) p 22-25

[38] ibidem p 30

era o analiză lingvistică. Sarcina metafizicii era una negativă. Concepţia lui Wittgenstein despre filosofia în viitor va marca întrega filosofie analitică. Tractatus-ul a marcat punctul de cotitură lingvistic în filosofia analitică. Cartea îşi propunea să stabilească limitele gândirii dar făcea aceasta stabilind limitele limbii prin determinarea graniţei dintre sens şi nonsens. Sarcina filosofiei este clarificarea gândurilor care se va realiza prin clarificarea propoziţiilor.

1.2. FILOSOFIA DE TRANZIŢIE

Perioada de tranziţie este cuprinsă între 1929 şi 1935 moment în care ideile din „Cercetări filosofice"[39] apar în manuscrisele sale. Aceste scrieri ale perioadei tranzitorii preiau teme mai vechi ale filosofiei sale alături de noi probleme ridicate de statutul propoziţiilor matematicii, de noi demersuri de explorare a limbajului, înţelesului, conceptelor psihologice şi conceptului de cunoaştere.

Wittgenstein candidează la o bursă de cinci ani la Trinity College cu lucrarea „Philosophical Remarks"[40] care prezintă o concepţie interesantă a înţelesului ca folosire. „ Caietul albastru"[41] este o culegere de observaţii pe care le-a dictat studenţilor săi în timpul revizuirii lucrării „Philosophical Grammar"[42], lucrare ce conţine elemente ce apar mai târziu în formă mai elaborată în „Cercetări filosofice".

Problemele centrale ale „Gramaticii filosofice" sunt: modul în care ataşăm un înţeles sunetelor pronunţate şi semnelor scrise care constituie limbajul, noţiunile de gândire şi de înţelegere în sine. Între anii 1934 şi 1935, Wittgenstein le-a dictat la doi dintre studenţii săi

---

[39] Ludwig Wittgenstein - Philosophical Investigations (G.E.M. Anscombe and R. Rhees , Blackwell, Oxford, 1953)

[40] Ludwig Wittgenstein - Philosophical Remarks ed. R Rhees, Blackwell, 1964)

[41] Ludwig Wittgenstein - Caietul albastu (Editura Humanitas, Bucuresti, 1993)

[42] Ludwig Wittgenstein - Philosophical Grammar (ed R. Rhees, Blackwell 1969)

un manuscris care va circula sub numele de „Caietul brun"[43]. Lucrările perioadei de tranziţie abordează subiectele Tractatus-ului, dar dintr-o nouă perspectivă, ele constituie totodată schiţe pentru Cercetări.

Eforturile sale cele mai importante s-au concentrat într-o lucrare bazată pe manuscrisele sale (vol) 5- 10 dintre care cel mai important a fost ceea ce numim „BigTypescript " (1933) 768 pagini.

Cum teoria logică a Tractatus-ului se prăbuşea, Wittgenstein a anulat asocierea dintre metafizică şi atomismul logic. Lumea nu este alcatuita mai mult din fapte decât din lucruri, mai degrabă o descriere a lumii constă din propoziţii despre fapte decat din enumerări de lucruri. Căderea metafizicii atomismului logic a dus la căderea teoriei imaginii, a tezei izomorfismului dintre limbă şi realitate şi a ideii formei logice aşa cum fusese ea concepută. Ceea ce părea o relaţie internă între propoziţie şi fapt care făcea propoziţia adevărată nu era mai mult decât umbra aruncată asupra relităţii de către relaţia intergramaticală dintre expresia „propoziţia care p" şi „propoziţia care este făcută adevărată de faptul că p" adică o relaţie constituită de catre regula gramaticală conform căreia aceste expresii pot fi schimbate între ele. Eroarea a fost să se considere această relaţie internă ca fiind un liant între gândire şi realitate şi să se construiască o teorie metafizică[44]. „Cu această schimbare, Wittgenstein a susţinut că descrierea lumii şi a regulilor de folosire a expresiilor este o metodă centrală în filosofie. Începând cu „Big Typescript" şi continuând cu „Investigaţiile filosofice", Wittgenstein a încercat să elucideze prin această nouă metodă o gamă variată de probleme"[45].

În 1933, Wittgenstein a dictat Blue Book unui număr de cinci studenţi. Caietul a fost publicat şi a circulat liber în lumea academică

[43] Ludwig Wittgenstein - The Blue and Brown Books (ed R. Rhees, Blackwell, 1958)

[44] P M S Hacker - L Wittgenstein's Place in Twentieth Century Analitic Philosophy (Blackwell Publishers ,1996) p78-79

[45] ibidem p85

fiind până la publicarea Cercetărilor principala sursă de prezentare a noilor idei ale lui Wittgenstein. Prin intermediul acestui caiet au intrat în circulaţie pentru prima dată conceptele de joc de limbaj, de criteriu, de asemănare de familie şi o dată cu ele repudierea cerinţei determinării sensului şi refuzul ideii că limba este un calcul de reguli bine definite. O discuţie preliminară a problemei altor minţi anticipează discuţia mai elaborată din PI despre relaţiile dintre interior şi exterior.

Brown Book a fost dictat lui Skinner şi Ambrose şi a circulat mai puţin decât Blue Book. În el, se exploatează până la exces metoda jocului de limbaj.

Până la sfârşitul anilor '30 filosofia târzie a lui Wittgenstein ajunsese la maturitate. Deşi va mai trce mult până la publicarea capodoperei sale, schimbările fundamentale avuseseră loc şi multe din ideile sale fuseseră transmise prin intermediul studenţilor săi.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL 2
TEORIA JOCURILOR DE LIMBAJ

2.1. PREZENTARE GENERALĂ

În Tractatus, Wittgenstein afirmase că „ limbajul are o esenţă unic determinabilă, o singură logică subadiacentă ce poate fi explicată, cu ajutorul relaţiei de reprezentare dintre limbaj şi lume"[46]. Între nume şi obiecte există o relaţie denotativă, numele înseamnă obiecte.

În Cercetări filosofice, Wittgenstein afirmă că nu există o singură logică a limbajului „limbajul nu are o singură esenţă ci este o colecţie de practici fiecare cu logica sa proprie. Înţelesul nu constă în denotarea relaţiei dintre cuvinte şi lucruri ci înţelesul unei expresii este folosirea"[47]sa în multitudinea practicilor care alcătuiesc limbajul. Limbajul primeşte conţinut şi semnificaţie prin activităţile noastre practice, limbajul este parte a unei cuprinzătoare forme de viaţă.

Cercetările filosofice devin manifestul celei de-a două filosofii a lui Wittgenstein. Cartea, prin conţinut şi prin formă, reflectă o nouă stare de spirit. Renunţă la atomismul logic şi la teoria semnificaţiei - imagine. Cercetările pleacă de la problema de a şti cum să învăţăm că un substantiv face trimitere la un obiect, iar un verb la o acţiune.

Cercetările filosofice (Partea întâi) au fost scrise până la sfârşitul lui 1945 sau începutul lui 1946. Partea a două a fost scrisă între anii 1945 şi 1949. Decizia de a publica acest material într-un singur volum aparţine editorilor. Aceasta este singura operă finalizată de către Wittgenstein după 1929. Calelalte două mari proiecte ale sale au fost legate de filosofia matematicii şi de filosofia psihologiei.

---

[46] A C Graylig - Ludwig Wittgenstein editura Humanitas, Bucuresti ,1996) p115

[47] ibidem p116

Scopul lucrării este de a prezenta o imagine a întregului trecând cu vederea detaliile pentru a arăta unitatea de gândire pe care se bazează opera lui Wittgenstein. Deşi Cercetările sunt scrise sub forma unor remarci scurte şi uneori aparent fără legatură între ele, deşi a apărut multor gânditori ca o filosofie care îşi arată lipsa de organizare, ea este o operă puternic sistematizată şi integrată şi deloc o colecţie întâmplătoare de gânduri [48].

„Isaiah Berlin reia misteriosul vers al poetului grec Archilachus: << Vulpea ştie multe lucruri dar ariciul ştie un singur lucru >>, şi dându-i o interpretare interesantă a invocat acest vers pentru a marca marea diferenţă dintre filosofi şi gânditori [49]. Diada lui Archilochus poate fi folosită pentru a clarifica poziţia lui Wittgenstein. „El a fost prin natură un arici dar după 1929, s-a transformat printr-un mare efort intelectual şi imaginativ într-un vulpoi paradicmatic "[50].

Imaginea lumii construită în Tractatus este distrusă în Cercetări. „Propoziţia nu are esenţă aşa cum este ea concepută în Tractatus; deşi noi suntem prea interesaţi de esenţa propoziţiei" (PI 93), ceea ce noi numim propoziţie este o familie de structuri mai mult sau mai puţin relaţionate între ele (PI 108). Ceea ce părea să fie forma propoziţională generală era abia o iluzie creată de folosirea unei scheme a propoziţiei pentru scopuri de referinţă anaforică (PI134) şi de angajamentul dogmatic de a vedea că esenţa propoziţiei va descrie modul în care stau lucrurile. Nu există obiecte simple aşa cum sunt ele înţelese în Tractatus pentru că simplu şi complex sunt relative nu sunt noţiuni absolute. Era o iluzie că ceea ce este ciudat profund şi esenţial în investigaţiile filosofice constă în încercarea surprinderii esenţei limbajului, a ordinii existente între conceptele de propoziţie, cuvânt, dovadă, adevăr, experienţă. (PI 97)

[48] P M S Hacker - L Wittgenstein's Place ...(Blackwell , 1996) p 95

[49] I Berlin - The Hedgehog and The Fox _Russian Thinkers (Hogarth Press, London) 1978 p22-81

[50] P M S Hacker - L Wittgenstein's Place... (Blackwell, 1996) p98

Sarcina lui Wittgenstein era să distrugă castelele de cărţi ridicate de filosofi şi să cureţe solul limbii pe care ele erau aşezate . (PI 118)

„Prin contrast cu Tractatusul, Cercetările nu aveau nici un strămoş în gândirea filosofică "[51]. Noua orientare a lui Wittgenstein în filosofie era originală şi inovatoare. Practica lui Wittgenstein pare să se conformeze maximei lui Ramsey: atunci când două orientari filosofice se confruntă pentru mult timp „conform unei maxime euristice, adevărul constă într-o a treia posibilitate la care nimeni nu se gândise"[52].

2.2. CONCEPTE DE BAZĂ

2.2.1. METODĂ, SENS, FOLOSIRE

Problema este: cum ştie omul să asocieze un cuvânt unui anumit lucru? Dacă îi dau ordin cuiva să-mi aducă o floare roşie de pe pajişte, există mai multe moduri în care el poate proceda: are o imagine mentală a florii roşii, poartă cu sine un tabel în care sunt corelate nume cu pătrate colorate, îşi inchipuie el înainte de a pleca o pată de culoare roşie? Întrebare: interpretăm noi cuvintele înainte de a îndeplini ordinul?[53] Astfel suntem tentaţi să spunem că relaţia dintre un nume şi lucrul pe care îl denumeşte este o relaţie psihologică. Wittgenstein pune una din cele mai importante probleme din filosofie: problema metodei. Ar părea că funcţionarea limbii are două părţi: mânuirea semnelor şi facultatea de a înţelege aceste semne. Această facultate ar avea loc exclusiv în interiorul minţii, ceea ce ar face ca ea să fie invizibilă. Caietul albastru

[51] G H vonWright - A Biographical Sketch in Malcom's Ludwig Wittgenstein-A Memoir p 14

[52] F P Ramsey-Foundations... (ed. D H Mellor 1978) p 20

[53] Ludwig Wittgenstein - Caietul albastru (ed Humanitas Bucuresti 1993) p 25-26

subliniază dificultatea stabilirii corecte a legăturii dintre cuvânt şi obiect a metodei de învăţare a acestei legături.

Faptul că Cercetările încep cu un citat din Sfântul Augustin este deosebit de important. Imaginea lui Augustin despre limbă este caracterizată de referinţa la ideea că numirea şi descrierea constituie esenţa limbii. Apelul la aceste presupoziţii afectează construcţia filosofică a conceptelor psihologice, ceea ce se reflectă asupra naturii limbajului şi a relaţiei sale cu experienţa-conceptele de gândire, înţelegere, imaginaţie, memorie, recunoaştere, intenţie şi a însemna ceva. Ideea că rolul unei propoziţii este acela de a descrie este permanent atacată în filosofia târzie.

Wittgenstein spune despre metodă în filosofie nu ar trebui să căutam să explicăm ci numai să descriem să încercăm să organizăm ceea ce deja cunoaştem despre limbaj şi despre gândirea noastră nu să descoperim lucruri noi.

Wittgenstein foloseşte metafore sugestive pentru a sugera importanţa modului de folosire a cuvintelor în filosofie. „Gândiţi-vă la uneltele dintr-o cutie de scule: ciocan, ferăstrău, şurubelniţă, metru, borcan cu lipici, cuie şi şuruburi. Modurile de folosire ale cuvintelor sunt la fel de diverse ca şi folosirile acestor unelte"(PI 11)[54].

Wittgenstein îşi reneagă vechea teză a limbajului imagine şi propune o imagine a limbajului ca o multitudine de activităţi diferite. Modul în care Sfântul Augustin (şi chiar el însuşi în Tractatus) vorbea despre limbaj ne dă o anumită imagine a limbajului uman: cuvintele individuale din limbaj numesc obiecte, enunţurile sunt combinaţii de asmenea nume deci fiecare cuvânt are un înţeles care este însuşi obiectul pentru care stă cuvântul. Acest mod de a privi limbajul ne duce la investigaţii greşite despre esenţa limbajului, a propoziţiilor, a gândirii de unde rezultă că „esenţa este ascunsă de noi"(PI 92). Astfel, spune Wittgenstein, ajungem să ne implicăm într-o analiză ultimă a formelor noastre de limbaj .

[54] Ludwig Wwittgenstein - Philosophical Investigations ((G E M Anscombe şi R Rhees , Blackwell ,1953) p319

Wittgenstein ripostează: „De vreme ce totul se află la vedere, nu este nimic de explicat. Căci ceea ce este ascuns, de exemplu, nu prezintă interes pentru noi"(PI 126). Modul în care lucrează limbajul „se află la vedere şi devine analizabil printr - o rearanjare"(PI 92).

Limbajul consta intr-o mulţime de activităţi diferite. Folosim limbajul pentru a descrie, a informa, a povesti, a nega, a specula, a da ordine, a pune întrebări, a spune poveşti, a juca teatru.Toate aceste activităţi sunt numite jocuri de limbaj ceea ce evidenţiază faptul că „vorbirea este parte a unei activităţi sau a unei forme de viaţă "(PI 23).

Wittgenstein afirmă multitudinea jocurilor de limbaj comparată cu unica structură logică subadiacentă a libajului afirmată în Tractatus. Limbajul este o colecţie de jocuri de limbaj deci limbajul nu are o singură esenţă ascunsă. Înţelesul unei expresii este folosirea pe care i-o putem da într-unul sau altul din variatele jocuri de limbaj care constituie limbajul .[55]

Teoria denotativă a înţelesului adoptată în Tractatus este eronată întrucât: dacă înţelesul cuvintelor ar constă într-o legatură denotativă cu obiectele, atunci acea legatură ar trebui să fie stabilită prin definiţie ostensivă dar ostensiunea nu poate servi ca susţinere pentru învăţarea limbajului căci elevul ar trebui să posede deja jocul de limbaj al numirii obiectelor. Baza înţelesului nu este doar o chestiune a corelaţiilor dintre sunete şi obiecte stabilite ostensiv, ci trebuie să fie concepută în termenii modului în care numele şi numirea intră în activităţile noastre lingvistice[56].

Înţeresul lui Wittgenstein pentru înţeles este evident în Cercetări. (PI 26 , PI29 , PI 30 , PI 33) Definiţia ostensivă nu este capabilă, în opinia lui Wittgenstein, să răspundă la întrebarea despre înţelesul unui cuvânt pentru că „noi confundăm înţelesul unui nume cu purtătorul numelui"(PI 40). Este dificil să ne eliberăm de importanţa pe care în mod eronat o acordăm ostensiuii în definirea

[55] A C Graylig - L Wittgenstein (ed Humanitas , Bucuresti ,1993) p 43
[56] ibidem p 125

înţelesului. „Care este relaţia dintre nume şi obiectul denumit? Această relaţie poate consta, printre altele, în faptul că auzirea numelui cheamă în mintea noastra imaginea a ceea ce este numit, poate de asemenea să constea în faptul că numele este scris pe obiect sau că numele este pronunţat atunci când obiectul este arătat"(PI 37).

Ce este de fapt înţelesul unui cuvânt? Ce este o explicaţie a înţelesului? Explicaţiile înţelesului se constituie în definiţii verbale şi definiţii ostensive. Sarcina definiţiei ostensive ar fi aceea de a da cuvântului un înţeles. Să explicăm cuvântul TOFF arătând spre un creion şi spunând „acesta este TOFF"; această definiţie poate fi interpretată ca însemnând „acesta este un creion" , „acesta este rotund" , „acesta este lemn", „acesta este unul" , „acesta este tare" , etc. Acestui argument i s-ar putea obiecta că fiecare din aceste interpretări presupune un alt limbaj, iar prin interpretare se înţelege „traducerea într-un limbaj"[57].

În Cercetări nu găsim o teorie sistematică a conceptului de folosire pentru că folosirile expresiilor sunt foarte variate la fel ca şi jocurile de limbaj în care apar, deşi nici o formulă nu poate surprinde diversitatea lor. Wittgenstein vorbeşte despre funcţii ale cuvintelor şi ale propoziţiilor (PI 11, 17 , 274 , 556 , 559), despre ţelurile şi despre scopurile lor (PI 5 ,6 ,8 ,348) ,despre serviciile lor (PI 402) şi despre rolurile lor (PI 66).

„Pentru o mare clasă de cazuri în care noi folosim cuvântul înţeles acesta poate fi definit astfel: înţelesul unui cuvânt este folosirea sa în limbă; şi înţelesul unui nume este uneori explicat arătându-l pe purtătorul său"(PI 43). „Dar noi înţelegem înţelesul unui cuvânt când îl auzim sau când îl rostim; prindem acest înţeles deodată astfel încât, este ceva cu totul diferit de folosirea care este extinsă în timp"(PI 138).

Ceea ce este cel mai important în teoria jocurilor de limbaj este că „să înţelegi o propoziţie înseamnă să înţelegi o limbă. să

[57] L Wittgenstein -Caietul albastru (ed Humanitas, Bucuresti, 1993) p21

înţelegi o limbă înseamnă să stăpâneşti o tehnică"(PI 199). „În folosirea cuvintelor, putem distinge gramatica de suprafaţă de gramatica de adâncime"(PI 664).

Stăpânirea unui limbaj constă în a fi capabil a utiliza expresiile sale în diferitele jocuri de limbaj cărora le aparţin. Datorită multitudinii jocurilor de limbaj, conceptul de folosire este unul vag. Sloganul „înţelesul este folosire" nu este pentru Wittgenstein o definiţie a înţelesului. Înţelesul / înţelegerea nu este o stare sau un proces mintal interior ci stăpânirea unei tehnici (PI 199) iar tehnica respectivă constă în urmarea regulilor pentru folosirea expresiilor. A înţelege ceva nu înseamnă a vedea o imagine sau o reprezentare a acelui lucru. Din faptul că Wittgenstein respinge ideea empiristă că înţelesul se întemeiază pe experienţa senzorială, rezultă că înţelesul cuvintelor nu se predă prin stabilirea unei asociaţii în mintea celui care învaţă între cuvânt şi experienţa unui obiect sau situaţii şi că ataşarea de către noi a înţelesului la o expresie în diferite ocazii ale folosirii ei nu constă în a avea aceeaşi experienţă sau a trece prin acelaşi proces mintal de fiecare dată[58].

Wittgenstein ne oferă şi motivele respingerii înţelegerii ca stare internă:

- logica conceptului de înţelegere diferă de cea a conceptului experienţei;
- oameni diferiţi asociază imagini diferite aceleiaşi expresii; înţelesul expresiei nu poate constă în aceste stări mintale atât de diferite;
- pentru înţelegerea unei expresii nu este destul ca un anumit proces mintal interior să fie în desfăşurare. Imaginea mintală a unui obiect poate fi asociată cu orice număr de expresii şi prin urmare ea nu dictează modul în care trebuie înţeles cuvântul respectiv.(PI 139 ,140)

[58] A C Grayling - L Wittgenstein (ed Humanitas ,Bucuresti , 1993) p 127, 128

Astfel, unii filosofi au ajuns să vorbească despre un proces mintal subadiacent care constituie sesizarea înţelesului unei expresii doar printr-o analiză filosofică pătrunzătoare, ceea ce este complet greşit considera Wittgenstein: „A înţelege un enunţ înseamnă a înţelege un limbaj . A înţelege un limbaj înseamnă a stăpâni o tehnică " (PI 199). A înţelege devine o abilitate pe care o exersăm, o tehnică pe care o utilizăm, adică o activitate, o folosire. „Viaţa semnulu este folosirea lui". Propoziţia, semnul primeşte înţeles de la limbajul căruia îi aparţine. Propoziţia are viaţă ca parte a sistemului de limbaj.

Înţelesul unei expresii este deci caractrizat ca fiind determinat de folosirea sa, sau ca fiind explicat de către explicaţia sensului său care la rândul său este o regulă de folosire a sa şi ca fiind ceea ce este înţeles când o expresie este înţeleasă. În jurul acestor trei truisme Wittgenstein şi-a construit filosofia limbajului.

Corelaţia dintre înţeles şi folosire este propusă în opoziţie cu noţiunea conform căreia înţelesul unei expresii este un obiect reprezentat de o expresie. Înţelesurile cuvintelor nu sunt nici entităţi fizice şi nici psihologice; şi nu se câştigă nimic presupunându-le a fi entităţi abstracte care mediază legatura dintre cuvinte şi lume. Deoaece înţelesurile nu sunt entităţi de nici un fel, fiecare diferenţă în privinţa înţelesului este o diferenţă în privinţa folosirii[59].

[59] P M S Hacker - L Wittgenstein's Place...(Blackwell Pub, Oxford 1996) p 125

BCU IASI/CENTRUL UNIVERSITAR/LIBRARY

2.2.2. ÎNȚELEGERE ŞI REGULĂ

Înţelegerea constă în stăpânirea unei tehnici sau a unei reguli ceea ce orientează spre conceptul de urmare a unei reguli. Pactica în care constă înţelegerea sensului expresiilor este aceea a observării regulilor pentru folosirea lor în diferitele jocuri de limbaj cărora le aparţin(PI 143- 242)[60].

Folosirea limbajului este în Cercetări o activitate normativă. În Tractatus, regulile limbajului au o aplicare strictă al cărei rezultat este înţelesul. În filosofia târzie, Wittgenstein neagă faptul că aceste reguli formează un sistem adiacent rigid şi că ele ar fi independente de noi. Înlocuieşte noţiunea de calcul cu cea de joc de limbaj.

Modelul regulilor logicii care dictează dacă ceea ce facem este corect sau nu independent de practica noastră de a aplica sau urma acele reguli, nu poate fi aplicat în limbaj. Concepţia de calcul are în vedere două caracteristici neplăcute ale normelor: cel care urmează regula simte că este constrâns de regulă, regula pare să-i dicteze activitatea şi regula determină dinainte rezultatul aplicării ei. Aceste două caracteristici fac ca regulile să fie independente de propria mea aplicare a regulilor[61].

Wittgenstein sesizează că sentimentul de a fi ghidat de o regulă nu este o garanţie a respectării regulii .Acest tip rigid de aplicare a regulii ne duce din nou la ideea greşita a unui proces mintal interior spune Wittgenstein. Standardele de corectitudine impuse de reguli apar ca externe observării lor de către noi fiindcă sunt independente de activitatea noastră. Externalitatea şi obiectivitatea regulilor ne dau senzaţia că suntem ghidaţi de acestea (PI 218, 193, 194) la fel cum o maşină lucrează într-un mod determinat şi determinant .

Înţelegerea este strâns legată de regulă şi de context chiar şi in cazul unor expresii care au ca obiect domeniul aşa zis privat al

[60] A C Grayling-L Wittgenstein (ed Humanitas , Bucuresti, 1993) p 131
[61] ibidem p 133

senzaţiilor. De exemlu, noi ştim ce înseamnă un anumit cuvânt în anumite contexte dar folosirea expresiei „o senzaţie în mâini că apa este la un metru sub pamânt" trbuie explicată de cel care o foloseşte întrucât această expresie combină cuvinte bine cunoscute într-un mod pe care noi nu-l înţelegem[62].

Noi trebuie să examinăm relaţia dintre procesul de a învăţa să apreciezi şi actul aprecierii. Această examinare se aplică şi relaţiei dintre învăţarea înţelesului unui cuvânt şi folosirea lui. Ea arată diferite relaţii posibile între o regulă dată şi aplicarea ei. A învăţa să apreciezi fie este cauză a actului aprecierii fie ne furnizează o regulă pe care să o folosim când apreciem[63].

Învăţarea este indisolubil legată de aplicarea regulilor. Dacă cineva ne învăţă înţelesul cuvântului „galben" dându-ne o definiţie ostensivă, această învăţare poate fi privită în două moduri:

- Învăţarea este instrucţie: Am putea compara învăţarea cu stabilirea unei legaturi electrice între un întarupător şi un bec.

- Învăţarea ar fi putut să ne furnizeze o regulă care să fi fost ea însăşi implicată în procesele de înţelegere şi îndeplinire a ordinelor.

Dacă suntem învăţaţi să jucăm şah, suntem învăţaţi şi reguli, apoi când jucam şah aceste reguli pot fi implicate în actul de a juca. Regula pe care am învăţat-o de la cineva şi care apoi este aplicată ne interesează doar în masura în care este implicată în acţiune.

Când cineva dă un motiv pentru care a efectuat o acţiune îndeplinind un ordin, el descrie de fapt calea pe care a urmat-o. Învăţarea este ceva care furnizează temei pentru a face ceea ce facem. Noi considerăm că există un lanţ infinit de temeiuri care ne duc la împlinirea unui ordin. Confundăm astfel temeiul cu cauza şi folosim în mod ambiguu expresia „de ce". Judecâta că acţiunea ta are cutare şi cutare cauză este o ipoteză. Despre cauză se poate spune că nu poate fi cunoscută ci doar presupusă, pe când motivul îl

[62] L Wittgenstein-Caietul albastru (ed Humanitas, Bucuresti, 1993) p 37
[63] ibidem p40

putem cunoaşte. A da un temei înseamnă a da calculul prin care ai ajuns la un anumit rezultat[64].

Conceptul de regulă este dificil de arătat. „O regulă stă în locul unui indicator-Nu ne lasă un indicator nici o îndoială despre direcţia pe care trebuie să o urmăm? Ne arată el direcţia de urmat după ce am trecut de el? Şi dacă ar fi nu doar un indicator ci un lanţ de indicatoare, există doar un mod de a le interpreta" (PI 85). „Nici un curs de acţiune nu poate fi determinat de o regulă pentru că orice curs de acţiune poate fi pus în acord cu regula. Răspunsul este: dacă totul poate fi pus în acord cu regula atunci totul poate fi pus şi în conflict cu regula.Ceea ce ne arată această situaţie este că există un mod de aplicare a regulii care nu este o interpretare,ci care este arătat prin ceea ce numim „a se supune unei reguli" şi „a se sustrage unei reguli"(PI 201).

Wittgenstein consideră că ceea ce constituie o regulă este folosirea ei comună de către noi: respectarea regulilor este o practică generală stsbilită prin înţelegere, obicei şi antrenament. Regulile ne ghidează activitatea dar ele nu sunt independente de noi, aşa apărea din primele consideraţii asupra înţelegerii şi urmării unei reguli. În cazul limbajului, „o regulă stă ca un indicator"(PI 85, 198) care este înţeles de cei care stăpânesc acest limbaj.

„O persoană urmează un indicator numai în masura în care există o folosire obişnuită a indicatoarelor, un obicei" (PI 198). Aplicarea conceptului a urma o regulă presupune un obicei. Aplicarea unei reguli este ochestiune care ţine de obicei, deci :

- urmarea unei reguli nu este o chestiune interioară, ascunsă ci una publică;
- urmarea unei reguli nu este o activitate misterioasă ci una manifestă;
- urmarea regulilor este o practică socială care există într-o comunitate care se pune de acord asupra regulilor.

[64] ibidem p 41, 42, 43 , 46

„Cum pot eu să urmez o regulă? Sunt înclinat să spun pur şi simplu asta fac"(PI 217). „ Ar fi trebuit să spun: Aşa mi se impune regula; când urmez o regulă nu aleg. Eu urmez regula orbeşte"(PI 219). Concluzia firească a acestor două afirmaţii este: „Cuvintele acord şi regulă sunt înrudite. Dacă învăţ pe cineva folosirea unuia, atunci el învăţă folosirea celuilalt prin acesta"(PI 224).

Respectarea unor reguli depinde de existenţa unor criterii publice pentru că regula nu poate fi respctată în mod privat. „A te gândi că se respectă o regulă nu este acelaşi lucru cu a o respecta "(PI 202).

Bazate pe practicile acceptate ale unei comunităţi, regulile reprezintă propria lor justificare. La fel, „a da temeiuri ajunge la o limită, limita este acţiunea noastră care stă la baza jocului de limbaj "[65]. Urmarea unei reguli este o practică habituală în care suntem antrenaţi de către comunitatea noastră lingvistică (PI 206).

Folosirea diferitelor propoziţii despre senzaţii diferă, cele la persoana întâi fiind considerate expresia interiorului, iar cele la persoana a treia a exteriorului. Regulile de folosire a unei expresii includ forme variate ale dependenţei de contextul căruia expresia îi aparţine şi care îi afectează înţelesul dar şi pe cel al asertaţiilor în care apare. Alte forme de dependenţă de context apar în expresiile psihologice: speranţa sau aşteptarea este cuprinsă în situaţia în care apare. Mai general, expresiile au înţeles numai în curentul de viaţă umană[66].

Nu pot fi urmate reguli care nu ne sunt cunoscute. Deci nu putem vorbi de descoperirea regulilor adevărate care dau sensul expresiilor obişnuite. Numim regulă un standard de corectitudine folosit de participanţii la practica pe care o determină. Nici o regulă nu este asigurată împotriva greşelilor de interpretare şi de înţelegere[67].

---

[65] L Wittrgenstein - On Certainty (ed G E M Anscombe and G H von Wright , Blackwell ,1967) p204

[66] P M S Hacker - L Wittgenstein's Place... (Blackwell , 1996) p126

[67] ibidem p 127

Înţelesul unei expresii este corelativul înţelegerii. Este ceea ce se înţelege sau se ştie când se înţelege sau se ştie ceea ce o expresie înseamnă. Toate concepţiile greşite despre înţelegere sunt aduse la lumină de către Wittgenstein:

- înţelegerea este o stare internă din care decurg manifestările comportamentale;
- urmarea unei reguli de către înţelegere este un proces mintal special de ghidare prin regulă şi de deducere a comportamentului cerut prin regulă;
- înţelegerea bruscă este un fenomen mintal special.

Wittgenstein propune o nouă viziune: înţelegerea este asemănătoare unei abllităţi. A înţelege o limbă înseamnă a stăpâni o tehnică. Urmarea unei reguli de către o persoană nu constă în nici un eveniment mintal care să-i însoţească comportamentul dar aplicarea unei reguli este manifestată în motivele pe care le dă actelor sale, în apelul sau la regula pentru justificarea comportamentului, în folosirea pe care o dă regulii în evaluarea comportamentului ca fiind corect sau incorect[68].

[68] ibidem p 128

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2.2.3. JOCURI DE LIMBAJ ŞI FORME DE VIAŢĂ

Cristalizând cele spuse până acum despre înţelesul cuvintelor şi folosirea acestora, putem spune că „înţelesul unei expresii este ceea ce înţelegem atunci când înţelegem acea expresie. Înţelegerea constă în a cunoaşte folosirea expresiei în cadrul varietăţii de jocuri de limbaj în ea care apare"[69]. A cunoaşte folosirea ei înseamnă a avea o abilitate-abilitatea de a urma regulile pentru folosirea ei în diferitele jocuri de limbaj. Urmarea unei reguli este o practică încorporată în obiceiurile şi în practicile unei comunităţi. Regulile ne ghidează pentru că sunt bazate pe acord. Dobândim abilitatea de a folosi expresiile prin antrenamentul nostru ca membrii ai comunităţii. A înţelege orice enunţ înseamnă a înţelege jocurile de limbaj din care face parte. Acordul „nu este un acord în opinii ci în forme de viaţă "(PI 241).

Înţelesul conceptului formă de viaţă este, aşa cum deducem din opera târzie a lui Wittgenstein: „consensul subadiacent al comportamentului lingvistic şi nonlingvistic este presupus în limbajul folosit; limbajul este întreţesut în acest model al caracterului şi activităţii omeneşti "(PI 19, 23, 241, Partea a doua p 174, 226). Forma de viaţă este cadrul de referinţă în care învăţăm să lucrăm atunci când suntem instruiţi în limbajul comunităţii noastre; a învăţa acel limbaj înseamnă a învăţa perspectiva asumpţiile şi practicile de care acel limbaj este legat (PI 217). A vorbi un limbaj înseamnă a participa la o formă de viaţă; a impărtăşi o formă de viaţă înseamnă a fi antrenat public să o împărtăşeşti.

Wittgenstein defineşte în stilul său metaforic conceptul de joc de limbaj spunând că există moduri diferite de folosire a cuvintelor, folosiri care sunt numite astfel. „Jocurile de limbaj sunt formele de limbaj cu care începe un copil să folosească cuvintele. Studiul jocurilor de limbaj este studiul formelor primitive de limbaj sau al

[69] A C Grayling-L Wittgenstein (ed. Humanitas, Bucuresti, 1993) p 140

limbajelor primive"[70]. Noi învăţăm prin intermediul jocurilor de limbaj. Orice limbaj nu este altceva decât un ansamblu de jocuri reglate în legătură cu situaţiile vieţii şi nicidecum interschimbabile deşi singurul lucru pe care îl au în comun este aerul de familie. Experienţa are sarcina de a ne învăţa care este în fiecare situaţie jocul potrivit.

Pentru un cuvânt ca şi pentru o unealtă spunem că îi cunoaştem semnificaţia atunci când îi cunoaştem utilizarea adică atunci când cunoaştem ansamblul de reguli care o controlează. Totul este o problemă de reguli Gramatica nu trebuie explicată ea trebuie doar descrisă pentru a fi înţeleasă de către utilizatorii săi. Căutarea unei teorii metalingvistice a limbajului este zadarnică.

Revenind la jocul de limbaj, Wittgenstein dezvoltă în Cercetări filosofice acest concept, al cărui creator este, în strânsă relaţie cu cel de formă de viaţă. „În practica folosirii limbii, o parte numeşte cuvintele iar cealaltă se comportă conform lor. Noi ne putem gândi la întrg procesul folosirii cuvintelor ca la unul din acele jocuri prin intermediul cărora copiii învăţă limba maternă. Eu voi numi aceste jocuri, jocuri de limbaj şi voi vorbi uneori despre o limbă primitivă ca despre un joc de limbaj"(PI 7).

„Într-adevăr copiii învăţă folosirea primelor cinci sau şase numerale în mod ostensiv. Sunt ‚acolo" şi „aici" învăţate deasemenea în mod ostensiv? -Să ne imaginăm modul în care cineva ar încerca să ne înveţe folosirea lor. -Cineva va arăta către locuri şi lucruri dar în acest caz actul arătării are loc în folosirea cuvintelor care se găsesc exact în învăţarea uzului "(PI 9).

Accentul este pus pe caracterul public al limbii. „Termenul joc de limbaj este menit să sublinieze faptul că vorbirea unei limbi este parte a unei activităţi sau o formă de viaţă. Este interesant să comparăm multitudinea instrumentelor limbii şi modurile în care ele sunt folosite, mutitudinea felurilor de cuvinte şi de propoziţii, cu ceea ce logicienii au spus despre structura limbii "(PI 23).

[70] L Wittgenstein-Caietul albastru (ed. Humanitas, Bucuresti,1993) p50

Formula de joc de limbaj îi pare lui Wittgenstein cea mai potrivită pentru a explica multitudinea ipostazelor în care apar cuvintele sau pentru a elucida procesul complicat al învăţării. „În limbi nu există posibilitatea întrebării numelui unui lucru. Aceasta împreună cu corelaţia sa ‚definiţia ostensivă, este, am putea spune, un joc de limbaj de sine stătător. Există, de asemenea, jocul de limbaj al inventării unui nume pentru ceva şi apoi a spune: acesta este ... şi se foloseşte numele (PI 27). Jocul de limbaj este răspunzător şi pentru relaţia dintre nume şi obiectul numit. „Această relaţie poate să constea în faptul auzirii numelui obiectului înainte ca în mintea noastră să apară imaginea obiectului numit; mai constă în scrierea numelui pe obiectul numit sau în pronunţarea numelui în timp ce obiectul este arătat "(PI 37).

„Jocul nostru de limbaj are posibilităţi variate ; ar trebui să spunem că oamenii care au folosit limba au fost învăţaţi să folosească semnele într-un anumit mod"(PI 53).

La fel ca şi realiştii sau nominaliştii care s-au chinuit să arate sau să nu arate ceea ce lucrurile albe aveau în comun cu albeaţa era inevitabil că Wittgenstein să nu se confrunte pe de o parte cu multitudinea şi varietatea activităţilor noastre şi deci şi cea a jocurior de limbaj, iar pe de altă parte cu singularitatea formulei de exprimare. Apare o întrebare firească: ce au în comun toate aceste activităţi/ jocuri pe care noi le denumim sub termenul generic de jocuri de limbaj? Trecând în revistă mulţimea grupurilor de jocuri putem vedea cum asemănările apar şi dispar. Rezultatul acestei examinări este: noi vedem o reţea complicată de asemănări, asemănări de ansamblu sau de detaliu (PI 65). „Nu găsesc o expresie mai bună pentu a exprima aceste asemănări decât cea de asemănări de familie. Şi voi spune că jocurile formează o familie"(PI 67). Faptul că asemănările sunt foarte relative nu scade din importanţa jocurilor deoarece „jocurile de limbaj sunt o colecţie de obiecte de comparaţie care sunt menite să arunce lumină asupra actelor limbii noastre nu numai prin intermediul asemănărilor dar şi prin cel al diferenţelor"(PI 130). Înţelesul cuvintelor fie ele şi necunoscute

nouă ni se dezvăluie prin diferitele situaţii. „Într-o comunitate necunoscută nu pornim de la anumite cuvinte ci de la situaţii şi activităţi "[71]. Chiar domenii controversate în care subiectivitatea joacă un rol deosebit de important par a fi elucidate prin intermediul teoriei jocurilor de limbaj. „Cuvintele ca expresii ale judecăţilor estetice ţin de un joc de limbaj "[72].

2.2.4. LIMBAJ PRIVAT ŞI LIMBAJ PUBLIC. CRITERII

Limbajul este în mod esenţial public deci nu poate există un limbaj inventat de către un singur individ şi inteligibil doar pentru el. Am putea spune că referindu-ne la propriile noastre senzaţii, noi am putea construi un limbaj prin care să ne vorbim nouă înşine şi pe care nimeni să nu-l înţeleagă, un limbaj în mod logic privat pentru vorbitorul său. Această concepţie despre posibilitatea unui limbaj privat este atacată de Wittgenstein deoarece:

- a înţelege limbajul înseamnă a fi capabil sa-i urmezi regulile;
- a vorbi o limba/limbaj înseamnă a participa la o formă de viaţă; a împărtăşi o formă de viaţă presupune a fi antrenat public să o împărtăşeşti. Criteriile publice pentru aplicarea expresiilor sunt necesare[73].

De exemplu, noi folosim cuvântul „durere" vorbind despre noi înşine. Noi nu dăm numele durere unui anumit gen de senzaţii prin ostensiune interioară pentru că aici nu există un joc de limbaj anterior stabilit care să ne permită să aplicăm o etichetă denotativă unui anumit gen de senzaţii (PI 245, 256, 257). Ideea este că acele

[71] L Wittgenstein - Lectii şi convorbiri despre estetica , psihologie şi credinta religioasa (ed. Humanitas , Bucuresti , 1993) p 16

[72] ibidem p 27

[73] A C Grayling - L Wittgenstein (ed. Humanitas, Bucuresti, 1993) p145

stări şi procese private au expresii în comportamente care au fost denumite prin cuvinte învăţate în mod public. Acest argument funcţionează prin analogie punându-se problema dacă pot folosi acelaşi limbaj pentru a descrie stările mele interioare şi pe cele ale altuia pe care nu le simt direct. Wittgenstein consideră că regulile pentru folosirea expresiei durere şi a altor expresii psihologice sunt publice şi se aplică în mod egal atunci când vorbirea se referă la mine sau la altii.

Acest tip de interpretare pune problema criteriului. Temeiurile deductive ar determina sau ar stabili conclusiv că folosirea unei expresii date este cerută de câte ori aceste temeiuri sunt prezente. Behaviorismul se bazează pe interpretarea reacţiilor comportamentale dar acest deductivism pierde din vedere prefăcătoria şi alte consideraţii.

Temeiurile inductive sunt acelea conform cărora gemetele contează ca indicii pe baza cărora s-ar putea infera că cineva are o durere. Aceste indicii nu sunt parte a înţelesului cuvântului durere care în viziune inductivistă este ceva denotat de durere, de ceva privat, de ceva interior[74].

Poziţia lui Wittgenstein este intermediară; gemetele (semnele comportamentale) fac parte din sesizarea înţelesului cuvântului durere, dar nu sunt temeiuri obiective. Criteriile pentru a atribui o durere sunt date de jocul de limbaj din care fac parte atribuirile de durere, iar când învăţăm cum să folosim cuvântul durere învăţăm practica experimentării recunoaşterii şi vorbirii despre durere.

Face parte din gramatica unui cuvânt o anumită folosire a acestui cuvânt. Noi am fost învăţati de către ceilalţi să asociem folosirea unei anumite expresii cu anumite comportamente stabilite prin convenţie. La întrebarea „De unde ştii că este vorba de cutare şi cutare? " noi răspundem dând anumite criterii sau simptome[75]. „Numesc simptom un fenomen despre care experienţa ne-a învăţat că într-un fel sau în altul, se produce simultan cu fenomenul care

[74] ibidem p 148 , 149

[75] L Wittgenstein -Caietul albastru (ed. Humanitas, Bucuresti, 1993)p 65

reprezintă pentru noi criteriul definitoriu"[76]. Noi confundăm mereu criteriul cu simptomul căci noi nu folosim limbajul după reguli stricte, deşi îl comparăm cu calculul care se desfăşoară după reguli stricte.

În practică noi folosim limbajul foarte rar ca pe un asemenea calcul. Noi folosim limbajul fără să ne gândim la regulile de folosire şi fără a fi capabili să circumscriem clar conceptele pe care le folosim asemenea copiilor care se joacă cu mingea fără a se concentra în mod special asupra regulilor jocului pentru că acestea sunt incluse în jocul însuşi. Greşelile noastre se datorează faptului că noi vorbim despre limbaj ca despre un simbolism folosit într-un calcul exact ceea ce nu este nici pe departe adevărat [77].

Expresiile au acele înţelesuri pe care le-am dat noi acestora. Noi nu putem stabili reguli stricte pentru folosirea cuvintelor cu înţelesuri diferite. Limbajul obişnuit este pregătit să facă faţă diverselor probleme, dar noi încercăm să construim limbaje ideale cu scopul de „a înlătura vreo dificultate produsă în mintea cuiva de gândul că ar fi prins folosirea exactă a unui cuvânt obişnuit "[78]. Analogiile ne duc în eroare în mod subtil şi imerceptibil. „Oamenii au fost învăţaţi să recunoască semne (de observat rolul comunităţii în procesul învăţării semnelor şi deci al oricărui limbaj cu semne). Folosind o anume balanţă deosebesc uşor faţa actorului de faţa lui Lloyd George"[79].

În Cercetări, limbajul lui Wittgenstein deşi aparent metaforic prezintă o argumentare de o rigoare deosebită a tezei sale conform căreia caracterul esenţial al limbajului este acela de a fi public. Caracterul public al limbajului şi întemeierea înţelesului expresiilor pe folosirea stabilită prin acord de către o comunitate ligvistică care hotărăşte să se supună unor reguli rămân valabile şi în cazul

[76] ibidem

[77] ibidem p 67

[78] ibidem p 71

[79] L Wittgenstein - Lectii si convorbiri despre estetica , psihologie şi credinta religioasa (ed. Humanitas , Bucuresti , 1993) p 71

expresiilor care descriu experienţa aşa-zis privată. Eu pot, de exemlu, să inventez un joc care n-a mai fost jucat niciodată de nimeni. Dar şi varianta următoare ar fi posibilă: omenirea n-a jucat niciodata nici un joc; totuşi, odată, cineva a inventat un joc pe care nimeni nu-l mai jucase vreodată (PI 204)? Noi putem imagina fiinţe umane care vorbesc numai prin monolog; fiinţe care îşi însoţesc activităţile cu cuvinte pe care şi le autoadresează. Cel care i-ar urmări şi i-ar asculta ar putea chiar să traducă limba lor în limba noastră.

Cuvintele unei astfel de limbi se referă numai la ceea ce este cunoscut persoanei care vorbeşte, aşa că o altă persoană nu poate înţelege această limbă (PI 243).

Ne-am obişnuit să spunem că senzaţiile noaste sunt private, numai noi putem fi siguri de ceea ce simţim, deci că noi suntem în măsură să construim un limbaj privat despre ceea ce simţim. „Dar în ce sens sunt senzaţiile mele private? Eu ştiu că mă doare, o altă persoană numai presupune acest lucru. Alţi oameni nu pot afla durerea mea din senzaţiile mele ci numai din comportamentul meu. Are sens să spun că alţi oameni se îndoiesc de durerea mea"(PI 246). Lucrul esenţial despre experienţa privată nu este acea că fiecare persoană îşi are propriul exemplar ci aceea că nimeni nun ştie dacă alţi oameni au aceeaşi experienţă sau o alta (PI 272). Pentru a sugera cât de private sunt senzaţiile, Wittgenstein foloseşte un exemplu: să presupunem că fiecare dintre noi primeşte într-un plic o imagine şi un nume asociat acesteia fără ca vreunul dintre noi să aibă posibilitatea să vadă ce se află în plicul unei alte persoane. Fiecare dintre noi va asocia imaginea cu numele din plic fără a şti dacă ceea ce eu numesc „beetle" este acelaşi lucru cu ceea ce tu numeşti „beetle"; şi totuşi noi toţi vom numi cu acest nume acel obiect (este de fapt vorba de o insectă, gândac în română) faţă de care comunitatea reacţionează într-un mod prescris prin acord.

În mod analog acestui exemplu noi nu putem şti dacă senzaţia mea de sete este la fel cu cea a vecinului meu dar comportamentul meu ca rezultat al acestei senzaţii pe care mie îmi place să o numesc privată este parte a unei forme de viaţă împărtăşite cu comunitatea

lingvistică din care fac parte şi care m-a învăţat, fără să ştie exact ceea ce simt, să numesc ceea ce simt „sete". Deci limbajul este eminamente public oricât de particulare ar fi unele din obiectele pe care le numeşte şi aceasta deoarece cuvintele nu stau în locul lucrurilor ci înţelesul cuvintelor este folosirea acestora care este fixată prin obicei în interiorul comunităţii şi este ghidată de reguli.

Nu este posibilă respectarea unei reguli pe care nimeni nu ar putea-o respecta în principiu deoarece atunci nu ar mai există criteriu de distincţie între a urma o regulă şi a crede că cineva urmează acea regulă. Absenţa dezacordului în privinţa a ceea ce este conform regulii este parte a unui tipar de vorbire a unei limbi comune. Posibilitatea comunicării presupune acordul nu numai în privinţa definiţiei dar şi în privinţa judecăţilor pentru că aplicarea unui criteriu al înţelegerii şi al acordului este un criteriu al înţelegerii comune[80].

Argumentele limbii private sunt susţinute în primul rând de nevoia de a eradica o greşeală fundamentală de concepţie care a bântuit filosofia timp de secole: limba şi-ar avea fundamentele în experienţa subiectivă. Multor filosofi şi lingvişti li s-a părut natural să presupună cuvintele avand sens prin asocierea cu ideile în mintea vorbitorului şi comunicarea constand în rostirea cuvintelor care vor genera aceleaşi idei în mintea celui care le aude ca şi în mintea vorbitorului. Mulţi au fost conştienţi că ceastă concepţie ducea la scepticism în privinţa comunicării. Era normal ca geniul lui Wittgenstein să pună la îndoială inteligibilitatea acestei concepţii despre limbaj, nu numai pentru că acest limbaj privat nu putea fi înţeles de către ceilalţi dar şi pentru că acesta nu putea fi înţeles nici de către vorbitor[81].

---

[80] P M S Hacker - L Wittgenstein's Place... (Blackwell . Oxford , 1996) p 128

[81] ibidem p129

2.2.5. GÂNDIRE, LIMBAJ, CUNOAŞTERE

Spre deosebire de poziţia sa din Tractatus, în filosofia târzie, Wittgenstein acordă o atenţie deosebită întrebărilor psihologice. El atacă teza experienţei subiective private. Atacând această temă, el inversează ordinea dificultăţii: nu chestiunea atribuirilor de stări psihologice la persoana a treia este problematica ci atribuirile corespunzătoare persoanei întâi.Wittgenstein neagă faptul că propoziţia „eu am o durere" este o descriere a unei stări interioare private, ea este o expresie a comportamentului la care se aplică conceptul de durere.

Conceptul de bază este cel de „expresie". Wittgenstein afirmă că cineva spune „mă doare" ca parte manifestă a comportamentului său pentru durere. O aşteptare poate dobândi expresie la nivel verbal sau nonverbal. Wittgenstein consideră că stăpânirea limbajului introduce niveluri de bogăţie şi de subtilitate[82]. Diferenţa dintre comportamentul verbal şi alt comportament este una de grad nu de gen. La fel ca pentru toate cuvintele, înţelesul conceptelor psihologice este folosirea lor care este fixată prin reguli acceptate public. Regulile sunt aceleaşi şi pentru persoana a treia. „A fi sigur că cineva are o durere, a te îndoi că o are ş.a.m.d., sunt genuri naturale, instinctive de comportament faţă de alte fiinţe, iar limbajul nostru este doar un auxiliar al acestei regularităţi şi o extensie a sa. Jocul nostru de limbaj este o extensie a comportamentului primitiv. (Pentru că jocul nostru de limbaj este un comportament)"[83](Z 545).

În tradiţia filosofică s-a considerat că noi cunoaştem cu certitudine conţinutul propriilor noastre gânduri sau experienţe şi că ne îndoim de ceea ce se află în afara lor.

Wittgenstein dă o nouă interpretare conceptului de cunoaştere: noi putem să cunoaştem doar lucrurile de care are sens

[82] L Wittgenstein - Philosophical Investigations (G.E.M. Anscombe , R Rhees,Blackwell ,1953) partea a doua p174

[83] L.Wittgenstein - Zettel (ed. G.E.M. Anscombe, G.H. von Wright , Blackwell, 1967)

să ne îndoim. Este lipsit de sens să ai pretenţii de cunoaştere acolo unde însăşi îndoiala este lipsită de sens.

Îndoiala este posibilă numai în contextul unui joc de limbaj. Ca să fie inteligibilă, îndoiala privitoare la faptul că eu am două mâini, presupune ca eu să înţeleg cuvintele „mâini " şi „am". Această înţelegere se bazează pe un joc de limbaj, este exclusă inteligibilitatea de a avea o asemenea îndoială, altfel s-ar periclita inteligibilitatea cuvintelor folosite. Absenţa îndoielii ţine de esenţa jocului de limbaj[84](C 370). Un joc de limbaj este o formă de viaţă, o practică, un set de practici ce implică acordul asupra regulilor pentru folosirea cuvintelor. Îndoiala asupra faptului că cineva are mâini nu are sens în interiorul jocului de limbaj; jocul de limbaj nu poate fi adus în discuţie ca întreg, din afară (C 310-315)[85] îndoiala vine după credinţă (C 160)[86]. Trebuie întâi să acceptăm jocul de limbaj şi apoi să întrebăm dacă ceva e adevărat sau nu. „Jocul îndoielii însuşi presupune certitudinea "(115)[87].

Jocul de limbaj este cadrul ce conferă inteligibilitate lucrurilor pe care le facem. Testarea opiniilor noastre se face pe baza unor opinii care nu sunt deschise testelor C 341). Aeste propoziţii exceptate de la îndoială sunt cele ce constituie cadrul limbajului şi al practicilor noastre iar ele formează sistemul în cadrul căruia au loc testările, (C 83 , 90-92) ele sunt o „schelărie" a opiniilor noastre testabile în mod obişnuit (C 162).

La prima vedere, oamenilor le place să găsească mistere, lucruri oculte, ascunse, ciudate. Folosirea substantivului „timp " este cea care ne duce în eroare pentru că altfel toate faptele care ne interesează sunt deschise în faţa ochilor noştri. A vorbi despre o activitate mintală duce în eroare. Gândirea este, în esenţă, activitatea de a opera cu semne. Această activitate este executată cu mâna când

[84] L. Wittgenstwin - On Certainty (ed. G.E.M. Anscombe, G.H. von Wright ,Blackwell, 1969)

[85] ibidem

[86] ibidem

[87] ibidem

gândim scriind, cu gura şi laringele când gândim vorbind [88].Dar unde se află gândirea? Gândirea se află pe hârtia pe care scriem sau în gura ce vorbeşte. Creierul ca loc al gândirii este o expresie folosită în alt sens.

Datorită înclinaţiei noastre către analogie, noi căutam o activitate care să corespundă cuvântului gândire (scriere - a scrie). N-are nici un sens să vorbim despre locul în care se află gândul. Propoziţia „gândul se află în capetele noastre" are sensul că anumite procese fiziologice corespund gândurilor noastre astfel încât dacă am cunoaşte relaţia de corespondenţă am putea afla gândurile prin observarea acestor procese în mod experimental . Astfel, am ajuns să numim gând fie un şir de imagini, senzaţii organice, fie un şir de experienţe vizuale, tactile, musculare diferite. Noi uităm că termenul loc este folosit în multe sensuri diferite iar ideea localizării gândului nostru s-a născut dintr-o greşeală gramaticală [89].

Wittgenstein consideră că este greşit să spunem că gândirea este o activitate mintală şi propune ca alternativă conceperea gândirii ca o activitate a mâinii. Noi susţinem că gândirea este o parte a experienţei noastre private, ea nu este materială ci este un eveniment în conştiinţa privată. Gândirea înseamnă operare cu semne[90].

Multe din dificultăţile filosofice sunt legate de sensul expresiilor „a dori", „a gândi". Putem să întrebăm „are această încăpere lungime"? Putem răspunde: „bineânţeles că are" sau „nu pune întrebări fără sens". Toate acestea pot fi concentrate în întrebarea: Cum putem gândi ceea ce nu are loc? (întrebare filosofică) Admitem că nimic nu este mai uşor să gândim ceea ce nu are loc.

Dificultatea nu ia naştere din incercarea noastră de a ne închipui cum facem să gândim ceva, ci atunci când privim faptele prin intermediul unei forme de exprimare care duce în eroare. Noi

[88] L. Wittgenstein - Caietul albastru (ed. Humanitas , Bucuresti , 1993) p 29 - 32

[89] ibidem p 33 - 34

[90] ibidem p49

suntem induşi în eroare de către substantivele „obiect al gândirii" şi „fapt" dar şi de către diferitele sensuri ale cuvântului „există"[91]. A vorbi despre fapt ca despre un complex de obiecte provine din această confuzie. Noi suntem înclinaţi să spunem că „nu faptul este ceea ce gândim". Apoi ne gândim că, întrucât obiectul gândului nostru nu este faptul, el este umbra faptului numită „judecată" sau „sens al propoziţiei". Apare o nouă întrebare: „Cum poate fi ceva umbra unui fapt care nu există "?

Răspunsul la întrebarea „Ce face ca un portret să fie portretul lui X"? este intenţia de a face acest lucru. Intenţia se materializează într-un proces de proiecţie [92].

Ori de câte ori interpretăm un simbol într-un fel sau altul, interpretarea este un nou simbol adăugat celui vechi. Trebuie să spunem: „Fiecare semn poate fi interpretat; dar înţelesul nu trebuie să poată fi interpretat. El este ultima interpretare "[93].

Noi, oamenii suntem tentaţi să numim înţeles, spune Wittgenstein, un proces bine determinat care însoţeşte, precede sau urmează expresia verbală. Acest mod de concepere a înţelesului ca proces este determinat de analogia formelor de exprimare a spune ceva, a gândi ceva (procese paralele).

Două propoziţii din limbi diferite pot avea acelaşi sens deci sensul nu este totuna cu propoziţia. Noi facem din sens o existenţă fantomă. O sursă a ideii că obiectul gândului nostru ar fi o umbră este aceasta: ne imaginăm umbra ca o imagine a cărei intenţie nu poate fi pusă în discuţie adică o imagine pe care o înţelegem fără a o interpreta. O altă sursă a acestei idei este faptul că, rostirea, auzirea sau citirea unei propoziţii aduce în faţa minţii noastre imagini care corespund sau nu propoziţiei dar care sunt parte al unui limbaj al imaginilor. O imagine este corectă numai atunci când este asemănătoare cu ceea ce reprezintă.

[91] ibidem p77
[92] ibidem p 80
[93] ibidem p 82

Noi facem o mare confuzie atunci când, în conformitate cu formele noastre obişnuite de exprimare, ne gândim la faptul pe care îl dorim ca la un lucru care nu este aici şi pe care nu-l putem încă arăta. Dificultatea arătării obiectului dorinţei noastre vine din faptul că nu ne putem explica modul în care lucrurile asupra cărora gândim intră în gândurile noastre. Legătura dintre gândurile noastre despre om şi omul însuşi s-a făcut atunci când am arătat către acel om. Acesta legătură este o formă anume din limbajul comun care face să pară că legătură dintre gândul nostru şi lucrul la care ne gândim trebuie să fi existat în timpul actului de gândire. Acest tip de raţionament ne face să concepem gândirea drept o activitate mintală. La fel se întâmplă şi cu imaginaţia [94].

Noi greşim atunci când cnsiderăm că diferite imagini şi experienţe sunt strâns legate între ele „asemenea unui şirag de perle" şi că trebuie să fie prezente în mintea noastră în acelaşi timp [95].

„Atunci când spunem că vrem să exprimăm o idee pe care o avem deja în minte noi sugerăm că vrem să exprimăm ceva ce este exprimat în limbajul mintal traducând acest mesaj în limbajul verbal"[96].

Soluţia pentru a elimina toate dificultăţile este înlocuirea gândului cu exprimarea gândului. Semnificaţia acestei înlocuiri este: „exprimarea unui gând nu este decât o propoziţie-iar propoziţia are sens numai ca element al unui sistem de limbaj; ca o expresie în cadrul unui calcul "[97].

Noi trebuie să renunţăm a spune că actele distincte ale conştiinţei trebuie să însoţească expimarea gândurilor noastre. Noi putem gândi ceva dar spune cu totul altceva pentru că gândirea pare a fi o activitate privată iar vorbirea una publică. Putem numai să gândim ceva fără a mai spune acest lucru dar atunci lucrul rămâne pur privat al nostru. Putem însă să vorbim fără să gândim? Dacă

[94] ibidem p 87 - 90
[95] ibidem p 94
[96] ibidem p 96
[97] ibidem p 97

citesc o propoziţie fără să o gândesc înseamnă că mă abţin să însoţesc propoziţia cu imaginile şi cu senzaţiile pe care ea le produce de fapt.

Ceea ce crează cele mai multe confuzii este tentaţia de a căuta un anumit act de gândire, independent de actul exprimării gândurilor noastre şi ascuns într-un mediu aparte.

Rezultatul acestor dificultăţi de punere în acord a gândirii şi a limbajului este lupta noastră continuă cu limba. „Noi ne luptăm cu limba. Spunem de multe ori că filosofia nu a făcut nici un progres căci aceleaşi probleme fundamentale care i-au preocupat pe greci ne preocupă şi pe noi. Care este motivul? Motivul este că limba noastră a rămas aceeaşi şi ne amăgeşte conducându-ne mereu la aceleaşi întrebări "[98].

Ceea ce nu poate fi spus, ceea ce îmi apare misterios şi nu sunt în stare să exprim oferă, poate, fundalul ce conferă înţeles acelor lucruri pe care le pot expima. „Gândul este deja istovit şi nu mai poate fi folosit ca şi staniolul care, odată boţit, nu mai poate fi netezit "[99].

Wittgenstein face uz ca de atâtea ori în opera sa de imagini sugestive pentru a obţine efectul scontat în înţelegerea legăturii dintre gândire şi limbaj. Sensul unei propoziţii se aseamană foarte mult cu acea activitate pe care o numim apreciere a artei. Când un francez spune în franceză „il pleut = plouă" iar un englez spune acelaşi lucru în engleză „it is raining = plouă" aceasta nu însemnă că se petrece în mintea ambilor ceva care constituie sensul real al lui „plouă" dar în realitate:

- gândirea (imaginea) nu însoţeşte cuvintele aşa cum sunt ele auzite;
- sensul - gândul plouă-nu constă în asocierea cuvintelor cu un set de imagini.

[98] L Wittgenstein-Însemnari postume (ed. Humanitas, Bucuresti, 1995)
[99] ibidem p 42

Sensul propozitiei este gândul „it is raining" dar numai în interiorul limbii engleze [100].

Să presupunem că spui că te gândeşti la fratele tau din America. Când spui acest lucru am putea spune că este o chestiune de convenţie. Când eşti întrebat de ştii că gândul este despre cutare? Ceea ce-ţi vine în minte este gândul la o umbră, la o imagine. Care este legătura dintre imagine şi proiecţie? Legătura este o convenţie[101].

„Limba noastră poate fi văzută ca un vechi oraş, un labirint de străduţe şi de pieţe, de case vechi şi noi cu adaosuri din diferite perioade şi înconjurat de o mulţime de foruri cu străzi regulate şi case uniforme"(PI 18). Aceasta este una din cele mai frumoase şi cele mai sugestive definiţii care s-au dat limbii şi varietăţii ei de forme de expresie. „Gândirea, limba ne apar ca unică imagine corelată a lumii. Aceste concepte: propoziţie, limbă, gândire, lume stau în linie fiecare echivalenta celeilalteia" (PI 96); în primul rând, noi numim limbă aparatul limbii noastre zilnice (PI 494). Gramatica nu ne spune cum trebuie limba să fie construită pentru a-şi împlini scopul. Ea doar descrie şi nu explică folosirea semnelor (PI 496). Pentru că am văzut câte greşeli facem în privinţa limbajului, putem spune că şi limba conceptelor şi cea a imaginilor ne permit combinaţii lipsite de sens (PI 512).

În concluzie, putem spune că posibilitatea şi limitele gândirii sunt determinate de posibilitatea şi limitele expresiei sale. Vorbirea nu este o traducere a unor gânduri independente de limbă. Numai cineva care stăpâneşte tehnicile unei limbi poate avea gânduri a căror expresie este una lingvistică . Ceea ce dă viaţă unei limbi este folosirea sa în practica fiinţelor vii. Imaginile mintale asociate nu sunt nici necesare şi nici suficiente pentru a da sens unui cuvânt [102].

---

[100] L. Wittgenstein - Lectii si convorbiri despre estetica, psihologie si credinta religioasa (ed. Humanitas , Bucuresti ,1993) p 68

[101] ibidem p 132 - 146

[102] P.M.S. Hacker -L. Wittgenstein's Place... (ed Blackwell Oxford,1996) p 129

BCU IAŞI CENTRU VECHI LIBRARY

CAPITOLUL 3
WITTGENSTEIN ŞI FILOSOFIA ANALITICĂ

3.1. COMENTARII PRIVIND TEORIA JOCURILOR DE LIMBAJ

Reacţiile la filosofia târzie a luiWittgenstei au fost extrem de variate datorită atât ideilor expuse cât şi datorită stilului autorului. Cu toate că majoritatea gânditorilor i-au apreciat geniul şi originalitatea, nici reacţiile critice nu au întârziat să apară. În acest subcapitol îmi propun să expun câteva din reacţiile la teoria jocurilor de limbaj.

Unul dintre cei mai cunoscuţi comentatori ai operei lui Wittgenstein este Grayling de a cărui poziţie mă voi ocupa în continuare. Conceptele cheie la Wittgenstein, spune Grayling, - folosire, reguli, jocuri de limbaj- sunt expuse în termeni aproximativi, sunt vagi, metaforice, uneori superficiale. În locul structurii fixe singulare dezvăluită în filosofia timpurie, filosofia sa târzie apare ca un colaj de practici, o teorie extrem de generală. O critică importantă a filosofiei târzii este apelul generalizat la noţiuni generale. Conceptul de folosire este foarte diversificat. Se poate vorbi despre cum este folosit ceva, pentru ce, când, în ce. Dar în ce sens asemenea explicaţii vor fi explicaţii ale înţelesului? Dacă spun cum a fost folosit un cuvânt, se poate să nu spun nimic despre înţelesul său. Se poate cunoaşte înţelesul unui cuvânt fără a cunoaşte folosirea sa sau invers. Unele cuvinte au o folosire fără un înţeles.

Grayling considera că este o greşeală să credem că principalele folosiri ale cuvintelor „bun" şi „adevărat" pot răspunde la întrebări filosofice majore[103]. Wittgenstein mai degrabă provoacă decât rezolvă probleme filosofice. În filosofia târzie se sugerează că lumea

[103] A.C.Grayling - L.Wittgenstein (ed. Humanitas , Bucuresti, 1993) p 168

este dependentă de forma de viaţă din care face parte limbajul. Astfel, Wittgenstein ar putea fi acuzat de antirealism. Wittgenstein afirmă că tot ceea ce se poate spune în privinţa unei realităţi independent existente este că jocurile noastre presupun un angajament din partea noastră faţă de existenţa unei asemenea realităţi. Există propoziţii gramaticale, adică logice, care constituie schelăria jocului de limbaj însuşi.

La fel, discursul religios este un joc de limbaj în care vorbirea despre Dumnezeu joacă în mod similar un rol fundamental şi, în consecinţă, validitatea discursului religios este ceva inerent acestuia însuşi. Aceasta i-a ajutat pe teologi să se apere împotriva criticii. Realitatea nu este aşa cum o concepuse în Tractatus, independenţă de limbaj şi de gândire[104].

Această idee îl duce pe Wittgenstein la relativism. Relativismul cultural nu este problematic din punct de vedere filosofic. Relativismul cognitiv afirmă că există mai multe moduri de a percepe şi a gândi lumea sau experienţa astfel încât, membrii diferitelor comunităţilor conceptuale pot ajunge la o imposibilitate a acordului.

De aici, rezultă că adevărul, realitatea, cunoaşterea, valorile sunt adevărul nostru, realitatea noastră. Se sugerează un relativism al formelor de viaţă. Cum înţelegerea se bazează pe o participare la o formă de viaţă, rezultă că noi nu-i putem înţelege pe cei ce participă la o altă formă de viaţă decât a noastră. („Când ascultăm un chinez vorbind, dacă înţelegem chineza, vom recunoaşte în această bolboroseală nearticulată limba"[105].) Wittgenstein adoptă teoria relativismului pentru o singură formă de viaţă, spunând că jocurile noastre de limbaj şi opiniile noastre se mai schimbă (C 65 , 96-97). Fiecare formă de viaţă conferă propriul său înţeles pentru „adevărat" şi „real" care sunt astfel concepte relative. Dacă avem în vedere un adevăr omenesc şi o realitate omenească, vedem că forma de relativism adoptată de către Wittgenstein este un antropocentrism[106].

[104] ibidem p172
[105] L. Wittgenstein-Însemnari postume (ed. Humanitas, Bucuresti,1995)
[106] A.C.Grayling - L.Wittgenstein (ed. Humanitas , Bucuresti, 1993)

„Comportamentul comun al umanităţii este sistemul de referinţă cu ajutorul căruia interpretăm un limbaj necunoscut "(PI 206, 207).

Pentru a recunoaşte o altă formă de viaţă decât a noastră, trebuie să recunoaştem diferenţele iar pentru aceasta trebuie să existe suficiente elemente comune.

Wittgenstein se dovedeşte inconsecvent în privinţa regulilor şi a limbajului privat. El consideră că nu poate exista un limbaj privat din punct de vedere logic dar există posibilitatea unui limbaj privat din punct de vedere contingent. Limbajul este în mod esenţial public. Atunci o persoană care inventează şi foloseşte un limbaj privat în mod contingent, întrucât el nu este membru al unei comunităţi lingvistice, nu poate să distingă între respectarea unei reguli şi faptul că doar se gândeşte că face asfel şi deci nu ar putea folosi nici un fel de limbaj. Să mai amintim şi cadrul public necesar învăţării limbajului. Dar problema se poate pune şi la nivelul comunităţii: cum se poate spune dacă comunitatea urmează regula[107]?

Din nou, în filosofia târzie, Wittgenstein îşi propune să stabilească soluţii clare şi definitive, dar propriile sale afirmaţii pot conduce la alte aspecte şi soluţii controversate.

Cristian Delacampagne apreciază în mod pozitiv teoria jocurilor de limbaj. Într-adevăr orice limbaj nu este decât un ansamblu de jocuri reglate, în legatură cu situaţiile vieţii şi care nu pot fi schimbate între ele deşi toate împărtăşesc un aşa numit „aer de familie". Varietatea acestor jocuri de limbaj este enormă, fiecărei situaţii corespunzându-i jocul de limbaj potrivit. Limbajul devine o „cutie cu unelte" a căror mânuire este învăţată în cadrul comunităţii. Fiecare cuvânt ca orice unealtă are o folosire care ne dă înţelesul acelui cuvânt. Totul este o chestiune de reguli împărtăşite[108] .

Căutarea unei teorii metalingvistice devine inutilă. Wittgenstein insistă pe respectarea riguroasă a gramaticilor sau a

[107] ibidem p 183

[108] Cristian Delacampagne - Istoria filosofiei in secolul 20 (ed. Babel ,Bucuresti , 1998) p 62, 63

codurilor ce definesc utilizările legitime ale semnelor în general (gramatica şi limba însăşi sunt operare cu semne). Delacampagne afirmă intenţia lui Wittgenstein de a izola filosoful într-o poziţie neutră (v PI 124). Pe tot parcursul Cercetărilor, două întrebări revin cu insistentă denotând prezenţa unor probleme foarte importante.

Prima se referă la noţiunea de regulă. Ce este o regulă[109]. O regulă nu poate fi gândită independent de mediul social care îi conferă acest statut. Nu ar putea exista o regulă „privată" concepută pentru un anumit individ izolat pentru că nu am putea face diferenţa între a respecta regula şi numai a crede că o respectă (PI 202). Această idee este considerată de către Delacampagne drept rodul unei duble influenţe: cea a perspectivei antropologice şi cea a abordării globalizante specifice psihologiei formei [110].

A două problemă este legată de elucidarea naturii acestei noi practici filosofice. Filosofia este un vis al limbajului nostru (PI 358). Wittgenstein nu-şi propune să analizeze forma logică a propoziţiilor metafizice pentru a le înţelege ci să înţeleagă cauzele psihologice care ne duc la formularea acestor propoziţii. Tema sfârşitului filosofiei apare în opera lui Wittgenstein dar ea a căpătat forme mult mai agresive decât la Wittgenstein în filosofia altor filosofi ai secolului douazeci.

Una din preocupările cele mai importante ale filosofiei limbajului continuă să fie regula. „Este natural a crede că interpretarea unui semn este determinată de anumite reguli de interpretare"; astfel, realizăm că este mai uşor să formulăm regulile de interpretare a expresiilor lingvistice decât să formulăm regulile de interpretare a reprezentărilor mintale[111]. Ideile lui Wittgenstein despre regulă sunt reluate de către autorul francez. „Este acelaşi

[109] Saul Kripke - Wittgenstein on Rules and Private Language (ed.Cambridge, Harvard University Press, 1982) p 7

[110] Cristian Delacampagne - Istoria filosofiei în secolul 20 (ed. Babel, Bucuresti, 1998) p 64

[111] Daniel Laurier - Introduction a la pholosophie de la langage (editeur Mardaga, Liege, 1993) p 36

lucru a spune că a stăpâni o limbă înseamnă a stăpâni un sistem de reguli şi a spune că a vorbi înseamnă a adopta o formă de comportament guvernat de reguli ". Aproape toţi lingviştii şi mulţi filosofi ai limbajului concep studiul limbii ca pe o activitate care urmăreşte formularea regulilor unei anumite limbi sau ale limbii în general, este cazul, de exemplu, al lui Searle şi al lui Chomsky [112].

Caracteristica esenţială a noţiunii de regulă este aceea că ne trimite la domeniul de acţiune sau de comportament intenţionat şi, în general, la domeniul de acţiune sau comportament uman. În alţi termeni, o regulă este în primul rând o regulă de acţiune sau de comportament.

Aşa cum am stabilit deja, Daniel Laurier subliniază importanţa conceptului de regulă ca emanaţie a unei comunităţi. Să nu uităm că o regulă poate fi respectată numai în cadrul unei forme de viaţă comune care împărtăşeşte aceleaşi jocuri de limbaj. Diversitatea acestor jocuri de limbaj este imensă, numele acesta şi „aerul de familie" părând a fi singurele lucruri pe care acestes le au în comun. Studierea acestui nume/termen menit să desemneze o clasă întreagă de obicte l-a făcut pe autorul francez să vorbească de „ paradoxul sceptic al lui Wittgenstein"[113].

Tradiţia realistă a considerat că este normal să aplice acelaşi termen unei mulţimi de obiecte pe baza faptului că aceste obiecte „au ceva în cmun", „împărtăşesc aceeaşi natură" sau „se aseamănă sub anumite raporturi". Tocmai această intuiţie este pusă la îndoială de către Wittgenstein care atrage atenţia asupra faptului că noi aplicăm unei clase de obiecte acelaşi termen fără a putea recunoaşte elementele comune. De asemenea, putem lua cuvântul „joc" şi să observăm mulţimea jocurilor fiind totuşi incapabili să recunoaştem ceea ce au acestea în comun pentru a putea fi numite cu termenul generic de jocuri. Este foarte posibil ca toate aceste activităţi pe care le numim jocuri să nu aibă în comun decât „aerul de familie" pentru că între ele există o reţea complexă de asemănări şi de deosebiri.

[112] ibidem p 35
[113] ibidem p 54

În opoziţie cu idealiştii care consideră ca semnificaţia unei reprezentări mintale depinde de maniera sa de interpretare, Laurier afirmă că nu ne impiedică nimic să examinăm în sine sugestia conform căreia semnificaţia unei expresii (lingvistice sau mintale) trebuie să fie fixată printr-o regulă. „A înţelege un termen general ar consta atunci în stăpânirea unei reguli de aplicare a acestui termen general tuturor obiectelor, inclusiv celor pe care nu le vom întâlni niciodată "[114].

Dificultatea apare atunci când cineva încearcă din exterior să-şi dea seama ce regulă ghidează comportamentul unei persoane. „Tocmai acest lucru scepticul ar vrea să pună la îndoială. Conform lui, vorbitorul însuşi nu poate şti dacă semnul <+ > desemnează pentru el adunarea sau înmulţirea " [115] (v. PI beetle).

Am putea spune, în termenii lui Wittgenstein, că fiecare formulare sau interpretare a unei reguli poate ea însăşi să fie interpretată în mai multe moduri, toate compatibile cu aplicaţiile anterioare ale regulii. Din punctul de vedere al scepticului, ar fi acceptat faptul că aplicarea uni cuvânt nu poate fi considerată corectă sau incorectă adică folosirea limbii nu poate fi un comportament reglat că nu există fapte care să ne permită să stabilim în ce constă semnificaţia unei expresii. Părem a fi condamnaţi la nihilismul semantic care presupune două aspecte: admierea realismului platonician acceptă ca regulile şi semnificaţiile să existe în mod obiectiv (acestea sunt universale) dar şi capacitatea noastra primitivă şi inexplicabilă de a le cunoaşte şi de a le „simţi" .

Conform lui Kripke[116], Wittgenstein a insistat pe caracterul social şi colectiv al limbii; „Argumentul sceptic ne permite să concluzionăm că este imposibil a determina dacă simbolul <+> semnifică adunarea sau înmulţirea pentru Pierre, atâta timp cât îl

[114] ibidem p 55

[115] ibidem p 58

[116] v Saul Kripke - Wittgenstein on Rules and Private Language (Blackwell , 1982)

consider pe Pierre un individ izolat, independent de toată comunitatea lingvistică căreia i-ar aparţine "[117].

Soluţia comunitară a paradoxului sceptic situează sursa paradoxului în faptul că, în cazul unui limbaj privat, vorbitorul este singurul capabil să decidă dacă un termen este folosit în mod corect. Un termen este folosit corect dacă este în conformitate cu practicile comunităţii.

Un alt filosof preocupat de „actele de vorbire"[118], John Searle, pentru a-şi răspunde la întrebări, face o supoziţie: „a vorbi o limbă înseamnă a te angaja într-o formă de comportament ghidata de reguli. A învăţa şi a stăpâni o limbă presupune a fi învăţat şi a stăpâni aceste reguli [...]. Eu, ca vorbitor nativ, fac caracterizări lingvistice dar astfel eu nu descriu comportamentul unui grup, ci descriu aspecte ale măiestriei mele în aplicarea regulilor. De aceea, voi oferi caracterizări lingvistice şi voi explica datele din ele prin formularea regulilor corespunzătoare "[119].

Cercetările filosofice, nu numai că au fost în mod diferit comentate, dar au şi stimulat gândirea multor gânditori care au creat în jurul conceptelor de regulă şi de comunitate lingvistică teorii originale şi interesante.

---

[117] Daniel Laurier - Introduction a la philosophie de la langage (editeur Mardaga , Liege ,1993) p 61

[118] v John R. Searle - An Essay in the Philosophy of Language (Cambridge University Press , 1983)

[119] ibidem p12 - 15

BCU IAŞI/CENTRA UNIVERSITARĂ

3.2. INFLUENŢA FILOSOFIEI TÂRZII ASUPRA PSIHOLOGIEI

Psihologia filosofică a fost dominată în era modernă de către paradigma dualistă şi de opoziţia reactionară pe care ea a produs-o. Dualismul reprezenta omul ca o conjunctie de substanţe conectate cauzal, mintea şi corpul. Alături de conceperea minţii drept o substanţă imaterială, există o imagine a minţii ca o lume materială în care existau obiecte mintale iar evenimente şi procese mintale aveau loc. Pe baza introspecţiei, subiectul se presupunea că ştie care este situaţia lui, cum se simte, cum gândeşte. Mintea era concepută ca fiind legată în mod cauzal de corp iar subiectul era capabil să-şi modifice mişcările corpului prin acte de voinţă. Stările mintale ale oamenilor se credea că pot fi deduse din comportamentul lor pe baza analogiei.Corpul era conceput ca cel din afară iar mintea ca cel dinăuntru la care subiectul avea acces direct. Interiorul era reprezentat ca fiind ascuns după exterior.

Substanţialitatea minţii a fost şi ea disputată. Mintea era mai degrabă considerată un amalgam de „percepţii", uneori, gândite a fi unite numai prin relaţiile dintre membrii colecţiei, alteori, prin asociere cu creierul şi cu corpul subiectului. La apariţia behaviorismului logic, mintea a fost argumentată a fi o construcţie lgică a comportamentului şi a dispoziţiilor de comportament. Relaţia dintre minte şi corp a fost mult dezvoltată în jurul noţiunii de interacţiune cauzală între creier şi corp. În mod similar, în cazul concepţiei behavioriste, dezbaterea s-a centrat pe întrebarea dacă introspecţia este failibilă sau sigură.

Originalitatea lui Wittgenstein s-a manifestat în acest domeniu cu aceeaşi tărie cu care s-a manifestat în domeniul filosofiei logicii, al filosofiei limbajului şi al filosofiei matematicii. El a pus la îndoială cadrele acestei dezbateri vechi de secole susţinând că filosofii nu pun întrebări în adâncime. Ceea ce ar trbui contestat este imaginea dualã interior/exterior a minţii, conceperea mentalului ca o lume accesibilă subiectului prin introspecţie, conceperea introspecţiei ca fiind

analoagă percepţiei, ideea că acea capacitate de a spune cum stau lucrurile pentru noi este o formă de cunoaştere, noţiunea conform căreia comportamentul uman este „mişcare corporală pură", gândul că acţiunile voluntare sunt mişcări corporale cauzate de acte de voinţă, supoziţia că explicaţia comportamentului uman în termeni de ipoteze şi motive este cauzală, influenţa imaginii augustiniene a limbajului care ne face să credem că expresiile psihologice sunt nume obişnuite pentru obiecte, stări, evenimente şi procese mintale.

În Cercetări, Wittgenstein dezasamblează structura gândirii despre psihologia filosofică. Imaginea „interiorului" şi a „exteriorului" "este lipsită de temei"[120]. Este adevărat că cineva poate gândi ceva fără să spună ceea ce gândeşte, poate să simtă ceva şi să nu-şi manifeste aceste sentimente astfel încât celălalt să nu ştie ce gândeşte şi ce simte.

Când cineva cade şi ţipă de durere, durerea nu se ascunde în comportamentul său ci se manifesta prin el; când cineva spune ceea ce gândeşte, gândurile sale nu se ascund în spatele cuvintelor ci se exprimă prin acestea. Deşi cineva se abţine şi nu-şi exprimă durerea, aceasta nu înseamnă că durerea este în minte ascunsă vederii. Interiorul nu stă în spatele exteriorului ci îl infuzează.

Conceptele mentalului nu sunt nume de entităţi direct observabile de către subiect şi nici expresiile interiorului nu sunt descrieri a ceva vizibil numai în forul interior. Dacă se consideră cuvintele drept nume, se vor considera şi expresiile psihologice drept nume ale obiectelor psihologice. Punctul central al argumentului limbajului privat (PI 243-315) este demonstraţia incoerenţei ideii unei definiţii private ostensive. A asocia un nume cu un obiect nu este suficient pentru a- i acorda unui semn o folosire. Nu există o variantă privată a definiţiei ostensive publice. Nu există o aplicare a unei expresii conform unei reguli care este, în principiu, incomunicabilă celorlalţi.

[120] P.M.S. Hacker - Wittgenstein's Place...(Blackwelll Pub Ltd., 1996) p 131

Folosirea verbelor la persoana întâi nu funcţionează ca o descriere a stărilor, a proceselor mintale ci ca o reabilitare a informaţiei pe care o induc, pentru a indica cum s-a ajuns la ea, sau pentru a sugera gradul de încredere în ea (PI 132). Introspecţia nu este în mod tipic sursa cunostinţei cuiva că lucrurile stau aşa; într-adevăr, introspecţia nu este deloc o variantă analoagă a percepţiei şi abilitatea de a spune cum stau lucrurile cu cineva, de a spune ce gândeşte sau ce crede este interpretat în mod greşit ca o formă de cunoaştere despre sine.

Departe de a fi un domeniu pragmatic de cunoaştere empirică sigură, interiorul, care ar părea mai bine cunoscut şi care ar oferi bază pentru alte forme de cunoaştere empirică, expresiile psihologice la timpul prezent persoana întâi nu sunt deloc formule ale cunoaşterii. Este greşit să sugerăm că atunci când cineva simte durere, el ştie acest lucru. Expresiile cuiva de intenţie, aşteptare, furie, sau frică nu se bazează pe observaţie şi nu implică recunoaştere sau identificare. Este adevărat că în astfel de cazuri, nu are nici un sens ca cineva să se îndoiască, să fie nesigur sau ignorant. Dar nici nu înseamnă că cineva ştie, este bine informat şi a verificat sau este sigur de ceva. Mai degrabă, când cineva simte durere sau este vesel, spunem că este lipsit de sens să întrebăm dacă el chiar se simte aşa. Noi greşim dacă considerăm că acest concept de proprie cunoaştere constă în abilitatea de a spune în mod corect că cineva simte durere sau oboseală. „Cunoaşterea de sine nu însoţeşte în mod automat durerile, speranţele şi dorinţele; ea este un premiu greu de câştigat pe care puţini îl obţin"[121].

Mintea nu este o substanţă, dar nu este nici un „spaţiu" în care obiecte, stări, evenimente şi procese mintale ar fi supuse viziunii introspective. Pronumele de persoana a treia nu se referă nici la o minte şi nici la un corp ci la o fiinţă umană, la o persoană. Pronumele de persoana întâi funcţionează diferit de expresiile de referinţă paradigmatice[122].

[121] ibidem p 132
[122] ibidem p 133

Predicatele psihologice nu sunt predicabile pentru corp şi pentru părţile sale; nu are sens să afirmăm creierul gândeşte, îşi aminteşte, vede, aude sau simte durere. Fiinţa vie este aceea ce gândeşte sau actioneaza pripit fără a gândi ,doreşte sau este indiferentă faţă de ceva; iar temeiul pentru a-i atribui fiinţei vii asemenea lucruri este comportamentul ei în diferitele circumstanţe (PI 281). De aceea, nu are sens a atribui gândirea, lipsa de gândire, înţelegerea, neânţelegerea sau eşecul actului înţelegerii maşinilor deoarece toate acestea aparţin numai fiinţei vii, persoanei.

În mod similar, concepţia despre comportament care a influenţat psihologia filosofică în ultimele trei secole a reprezentat în mod greşit comportamentul uman ca fiind „mişcare pur corporală " din care se presupunea că inferăm prin analogie starea internă. Starea internă devine ceva ascuns care se dezvăluie prin acţiuni ca rezultate ale actelor de voinţă. Este o greşală să spunem că nu vedem oamenii în acţiune ci numai mişcările lor corporale pure pe care le interpretăm drept acţiuni [123].

Acţiunea umană este greşit interpretată drept mişcare cauzată de acte de voinţă. Există acte de voinţă, dar ele nu sunt antecedentele cauzale ale acţiunilor. Există puterea voinţei dar aceasta nu este corespondenta psihică a forţei musculare. Noi ne-am obişnuit ca toate acţiunile voluntare să manifeste puterea voinţei sau să implice un act de voinţă. „A dori" nu este numele unui proces mintal interior şi nici numele unui act mintal. Acţiunea voluntară este acţiunea pentru care are sens să întrebăm agentul care este motivul acţiunii.

Istoria psihologiei filosofice exemplifică mereu tendinţa de mistificare a mentalului, de proiectare a ciudăţeniilor conceptelor din reflecţia filosofică asupra minţii şi de a concluziona că mintea este foarte misterioasă. Aceasta este o iluzie. Psihologia filosofica a lui Wittgenstein luptă împotriva acestei tendinţe şi ar putea fi caracterizată prin sloganul: „Nu există mistere". Aparenţa misterului

[123] ibidem p 134

este produsul propriei noastre neânţelegeri şi al dispoziţiei de a mistifica [124].

Caietul albastru prezintă unele din ideile care vor apărea mai târziu în Cercetări filosofice în legatură cu expresiile psihologice şi cu judecăţile metafizice. Noi confundăm mereu judecata metafizică „nu poţi simţi durerea lui" cu propoziţia bazată pe experienţa „nu putem avea dureri la dinţii altui om". Gramatica judecăţilor pe care le numim judecăţi despre obiecte fizice admite o mare diversitate de dovezi pentru fiecare dintre aceste judecăţi. Limbajul nostru comun este greoi în descrierea senzaţiilor noastre şi ne poate duce în eroare. Aceasta se datorează coincidenţei regulate a anumitor experienţe senzoriale. Concluzia este că putem spune că „pot să am o durere la dintele altui om dar nu pot să am durerea lui de dinţi ". O formă a enunţului metafizic este aceasta: „Datele senzoriale sunt private, sunt ale lui "; aceasta ne duce în eroare deoarece seamănă cu o judecată de experienţă.

Judecăţile care conţin cuvântul „a putea" se transformă în judecăţi metafizice şi ascund o regulă gramaticală. Noi distrugem asemănarea exerioară între o judecată metafizică şi una de experienţă. Noi oscilăm între imposibilitatea fizică şi cea logică.

Wittgenstein consideră că datorită acestui fapt, noi facem enunţuri controversate pentru că suntem tentaţi să folosim un cuvânt în mai multe feluri diferite. Metafizicianul critică folosirea cuvintelor pentru a exprima un fapt de experienţă, el obiectează de fapt împotriva modului în care este folosit cuvântul în mod obişnuit, obiectează împotriva unei convenţii.

Ideea că ar exista gânduri inconştiente i-a revoltat pe foarte mulţi: şi pe cei care rezervaseră cuvântul „gând" pentru „gânduri conştiente" dar şi pe psihanalişti care descoperiseră de fapt noi reacţii psihologice. Despre un lucru putem spune că îl folosim în mai multe moduri diferite dar a spune că un cuvânt este folosit în mai multe moduri nu ne dă nici o idee despre folosirea lui.

[124] ibidem p 135, 136

Un concept deosebit de important în psihologie, cel de persoană dobândeşte noi dimensiuni în opera lui Wittgenstein. Examinăm criteriile pentru identificarea unei persoane. Folosirea expresiei „aceeaşi persoană" şi a numelui unui persoane se bazează pe faptul că cele ce le folosim noi drept criterii de identificare coincid în cele mai multe cazuri. Termenul de persoană este folosit în moduri diferite în funcţie de împrejurări [125].

Un rol special i se acordă, aşa cum am arătat deja, comportamentului legat de durere cu precizarea că totul se raportează la jocul de limbaj în care suntem antrenaţi. Imaginea durerii, cu siguranţă, intră în jocul de limbaj într-un sens; numai că nu ca imagine (PI 300). „Comportamentul legat de durere poate arăta locul dureros, dar numai subiectul durerii îi dă expresie (PI 302). Concluzia lui Wittgenstein este aceea că „ai învăţat conceptul de <durere> când ai învăţat limba "(PI 384).

Alături de conceptul mai sus amintit, „gândirii" i se acordă o atenţie deosebită datorită unei „paralele aducătoare de greşeli: expresia unei dureri este un strigăt, expresia unui gând este o propoziţie"(PI 317). Noi numim, în mod obişnuit, „act de gândire" ceea ce însoţeşte o propoziţie şi îl concepem ca pe un proces mintal. Dar aceasta este o nouă eroare.

Noi suntem obişnuiţi cu comunicarea prin limbaj în conversaţie aşa că ne pare că întreg scopul comunicării ar consta în aceea ca cineva să prindă sensul cuvintelor noastre care este ceva mintal aflat în interiorul minţii (PI 363). O astfel de imagine mentală este descrisă atunci când cineva descrie ceea ce-şi imaginează (PI 367).

Preocupările lui Wittgenstein nu s-au limitat la domeniul psihologiei filosofice ci s-au extins şi asupra unui domeniu foarte nou şi foarte controversat al timpului sau - psihiatria. La început, Wittgenstein a ignorat psihologia şi psihiatria. L-a admirat însă pe Freud pentru observaţiile şi sugestiile din scrierile sale. L-a

[125] L Wittgenstein-Caietul albastru (ed. Humanitas, Bucuresti, 1993) p112

impresionat în mod deosebit simbolistica din vise. Ideea unui limbaj al viselor l-a fascinat. Dar visarea-folosirea acestui gen de limbaj - poate, de asemenea, să nu fie folosită pentru a indica simboluri. Ceea ce oferă Freud este speculaţie, ceva anterior chiar formulării unei ipoteze.

Când Freud vorbeşte despre obiecte ca simboluri, el vorbeşte despre interpretare şi despre ceea ce persoana care visează poate fi convinsă să accepte drept interpretare. Freud voia să găsească esenţa lui „a visa". Să presupunem că examinăm un vis ca pe un gen de limbaj; ar putea fi un simbolism regulat nu neapărat unul alfabetic. Am putea găsi o modalitate de a traducere acest simbolism în limbajul vorbirii obişnuite, al gândirii comune. Dar atunci traducerea ar trebui să fie posibilă în ambele sensuri. Am putea să ne întrebăm dacă a visa înseamnă a gândi ceva, dacă visul este în genere un limbaj. Există asemănări cu limbajul. Soluţia ar fi să privim visul ca pe un joc pe care îl joacă cel care visează [126].

[126] L. Wittgenstein - Lecţii şi convorbiri despre estetică, psihologie şi credinţă religioasă (ed. Humanitas, Bucureşti, 1993) p 89 - 91

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3.3. POZIȚIA FAȚĂ DE FILOSOFIE

Scopul declarat al Tractatus - ului era acela de a rezolva problemele filosofiei prin înţelegerea adcvată a modului de funcţionare a limbajului. Filosofia era soluţia salvatoare a problemelor noastre legate de înţelegere în general. Wittgenstein era convins că toate problemele apărute până atunci în filosofie puteau fi rezolvate prin înţelegerea adevăratei naturi şi structuri a limbajului. Soluţia oferită de el se voia definitivă şi incontestabilă: limbajul are o structură logică subadiacentă iar ceea ce poate fi spus este acelaşi lucru cu ceea ce poate fi gândit. „Filosofia nu este una dintre ştiinţele naturii "(T 4.111). „Scopul filosofiei este clarificarea logică a gândirii "(T 4.112). Filosofia este o activitate a cărei sarcină este aceea de elucidare a procesului gândirii şi a vorbirii noastre.

După o scurtă prezentare a concepţiei despre filosofie din perioada timpurie, voi reveni la tema care face obiectul cercetării mele: poziţia lui Wittgenstein faţă de filosofie în perioada filosofiei târzii.

În primul rând, Wittgenstein a repudiat analiza logică a limbajului. Concepţia analitică care a creat primele faze ale filosofiei analitice îşi avea originea într-o ontologie pluralistă platoniciană. Limba era concepută ca fiind un calcul strict de reguli care erau cunoscute de către vorbitor. Am explicat deja critica lui Wittgenstein împotriva ontologiei atomismului logic şi am arătat de ce este greşit să credem că o definiţie ostensivă leagă limba de realitate. Mitologia simbolismului era acum respinsă. Noţiunea că înţelesul unei propoziţii este funcţie a înţelesului componenţilor săi este anulată. Ideea este absurdă şi ignoră formele diferite în care propoziţia poate aparea. Este o superstiţie psihologocă să presupui că înţelegerea este un proces al decodării înţelesului unei acţiuni din înţelesurile cunoscute ale constituenţilor săi şi a modului lor de combinare[127].

[127] P.M.S. Hacker - Wittgenstein's Place...(Blackwell, Oxford, 1996) p 105

Este greşit să presupunem că înţelegerea constă în aplicarea unui set de reguli logice. Ecuaţia determinării înţelesului se voia capabilă să elimine orice urmă de îndoială. Ideea că analiza ne va arăta „structura logică a lumii" se sprijină pe imaginea greşită a lumii ca fiind compusă din fapte, că faptele au o structură logică şi că substanţa lumii constă în obiecte cu posibilităţi combinatorii independente de limbă. Înlăturarea acestei confuzii metafizice a dus la prăbuşirea ideii că formele logice ale propoziţiilor sunt reflecţii ale realităţii[128]. Dar Wittgenstein a argumentat chiar că este greşită concepţia unei părţi comune a limbilor întrucât între acestea există o reţea complexă de asemănări şi de deosebiri, singurul lucru comun fiind aerul de familie. Mai mult, chiar ideea că limbajele omeneşti au o structură logico-funcţională ascunsă este greşită. Pentru ca structura presupusă a caracteriza limba este o structură normativă, o structură guvernata de reguli. Dar este lipsit de sens să presupunem că oamenii urmeaza reguli pe care nu le cunosc. Regulile formale de calcul ar fi lipsite de sens dacă ar fi aplicate în maniera necritica limbilor naturale. Orice discrepanta aparuta între practicile guvernate de reguli ale limbii noastre şi sistemul regulilor impus de calculul logic va arata defectele acestui calcul şi nu pe cele ale limbii noastre. Vom spune pur şi simplu că regulile logice sunt incapabile să corespunda logicii limbajului nostru şi că aceste reguli nu ar putea fi respectate întrucât nu sunt cunoscute de către întreaga comunitate.

Deci problemele filosofice sunt cauzate de către analogiile dintre formele de expresie şi diferitele lor folosiri[129]. Scopul Cercetărilor este un raport sinoptic comparativ al tuturor aplicatiilor, ilustrarilor şi conceptiilor din domeniu. Completa cercetare a tot ceea ce poate produce neclaritate este sacina de îndeplinit. „Această căutare trebuie să cuprinda un domeniu vast pentru că ideile noastre vin de departe "(Z 273).

„Descrierea filosofului se concentreaza pe problemele filosofice cu care el se confrunta. Ordinea în cadrul regulilor limbii

[128] ibidem p 105 - 106
[129] ibidem p 107

pe care el se lupta să o implementeze are ca avantaj clarificarea deplina a articulatiilor conceptuale, o claritate care va elimina complet problemele filosofice(PI 132). Pentru că o problema filosofica este un simptom al dezordinii conceptuale care poate fi eliminata prin ordonarea conceptelor noastre asfel încât să ne putem descurca în reteaua gramaticală fără pericolul confuziei conceptuale. In filosofie, spre deosebire de ştiinţe, toate informatiile de care avem nevoie ne sunt accesibile în cunostiintelor noastre comune de folosire a expresiilor limbii noastre şi problemele filosofiei, spre deosebire de cele ale ştiinţelor , sunt complet rezolvabile "[130].

Cercetările promovează o concepţie noncognitiva a filosofiei. Wittgenstein sustine că nu există adevăruri filosofice; cele ce par a fi, nu sunt decât propoziţii gramaticale care sunt reguli obişnuite de folosire a cuvintelor în aparenta înşelătoare a propoziţiilor.

Există, în filosofia târzie, două idei foarte importante cu privire la natura filosofiei; în primul rând, filosofia este considerata o căutare a reprezentarilor vizibile ale gramaticii unui domeniu problematic; în al doilea rând, filosofia este prezentata drept un medicament al bolilor înţelegerii. Concepţia filosofiei terapeutice este un lait-motiv în filosofia târzie. Tratamentul filosofic al unei probleme este asemeni tratamentului unei boli (PI 255). Nu trebuie să incercam să eradicam o boala a gândirii deoarece şi tratamentul de durata este important (Z 382). Sarcina filosofului terapeut este nu este să conceapa regulile limbii ci să le deduca din mintea celui confuz (PI 133).

Poate exista progres în filosofie? Daca modelul progresului este avansul ştiinţei în ultimele secole, atunci acumularea de cunostiinte şi constructia de ierarhii de teorii, în acest caz, răspunsul este negativ[131]. Trăsăturile înşelătoare ale limbii nu sunt singura sursa de probleme în filosofie. Suntem vrajiti de către paradigme şi indemnati să cautam a asimila fenomene disparate paradigmei favorite. Explicaţia înţelesului cuvintelor prin definiţie analitica a

[130] ibidem p110
[131] ibidem p 114

obsedat filosofii de la Platon incoace şi, în mod greşit, ei au considerat alte forme de explicaţie ca fiind defective. Este natural în filosofie a se gresi aşa cum imaginea limbajului de care vorbea Augustin este şi ea naturala. Sarcina filosofului terapeut este să elimine sursa acestor imagini.

Interesul lui Wittgenstein pentru confuziile filosofice s-a manifestat încă de la începutul perioadei filosofiei târzii. Setea noastra de generalitate este cea care ne duce la confuzii filosofice[132]. Această tendinta are câteva forme de manifestare.

Tendinţa de a căauta ceva comun tuturor lucrurilor pe care le subsumăm în mod obişnuit unui termen general este unul din demersurile care ne duc în eroare. Ajungem la ideea că un concept general este o însuşire comună a instantelor sale particulare. Eşecurile noastre continuă pentru că noi suntem inclinaţi să credem că o ideee generală cuprinde tot ceea ce le este comun instanţelor sale particulare. Noi privim cuvintele ca şi cum ar fi nume proprii iar apoi confundăm purtătorul unui nume cu înţelesul numelui. Una din „greşelile" puternic mediatizate este folosirea metodei ştiinţelor naturii în metafizică.

„Setea de generalitate" se mai poate numi şi „atitudine dispretuitoare faţă de părticular". Conceptul de gen este indisolubil legat de completitudine. „Pentru a te clarifica asupra înţelesului unui termen general, trebuie să gasesti elementul comun în toate întrebuintarile sale" este o idee care a incatusat filosofia, considera Wittgenstein[133].

În filosofie, cele mai multe necazuri sunt produse de tentatia noastra de a descrie folosirea unor cuvinte importante dar cu „sarcini ocazionale" ca şi cum ar fi cuvinte care au funcţii regulate. Filosofia n-a rezolvat niciodata toate problemele dar şi interpretarea rezultatelor intermediare a fost foarte dificila. „Dificultatea în filosofie este de a nu spune mai mult decât stim"[134]. Noi subestimam

[132] L Wittgenstein-Caietul albastru (ed. Humanitas, Bucureşti, 1993)p 51
[133] ibidem p 54
[134] ibidem p 103

capacitatea limbajului nostru de a exprima experienţele noastre personale mai ales pe cele de ordin filosofic. Aceste dificultati provin din folosirea greşita a cuvintelor. Cuvântul „problema" este folosit greşit în filosofie. „Cata vreme sunt vazute ca probleme aceste dificultati sunt chinuitoare şi par insolubile"[135]. Noi suntem tentati să credem că singura realitate este experienţa noastra.

Ne putem apara de atacurile filosofiei numai dezlegand incurcaturile ei, adică vindecandu-i tentatia de a ataca simtul comun. In filosofia sa, lucrurile stau nemijlocit în faţa ochilor nostri, neacoperite de nici un voal. Cultura este ca o mare organizaţie care indică un loc fiecărui element care-i aparţine, unde acesta poate lucra în spiritul întregului. Pentru Wittgenstein, claritatea şi transparenţa sunt un scop în sine. Fiecare din propoziţiile pe care le scrie are întotdeauna în vedere întregul deci unul şi acelaşi lucru şi sunt oarecum doar perspective ale unui obiect examinat din unghiuri diferite. Nu are sens să spunem cuiva ceva ce nu înţelege chiar dacă adăugăm că el nu poate înţelege.

Propria sa filosofie este raportată la concepţia sa despre filosofie. Cărţile lui Wittgenstein se adresează unui număr mic de oameni care formează cercul culturii sale. Graniţa limbii se vede în incapacitatea ei de a descrie faptul ce corespunde unei propoziţii (care este traducerea ei) fără a repeta pur şi simplu propoziţia [136]. Limbajul le joacă multe feste celor care se ocupă cu filosofia. Wittgenstein se exprimă în maniera metaforică în această privinţă. „Limbajul filosofilor este deja deformat ca şi o deformare produsă de pantofi prea strâmţi "[137].

Este clar că Wittgenstein nu a făcut nici o concesie orientării analitice dar nici metafizicii aşa cum fusese ea concepută până la el. O sursă importantă a confuziilor filosofice este tentaţia de a crede că filosofia ar trebui să răspundă la întrebări, să construiască teorii şi să

[135] ibidem p 104

[136] L Wittgenstein - Însemnări postume (ed. Humanitas, Bucuresti, 1995) p 24 - 29

[137] ibidem p 84

caute explicaţii după modelul ştiinţelor. Dar Wittgenstein a insistat că „această tendinţă este adevărata sursă a metafizicii şi îl conduce pe filosof în întuneric total" (BB 18).

Deşi concepţia terapeutică a filosofiei este echilibrată de conceperea filosofiei drept o căutare a unei reprezentări perspicace şi cu toate că aspectele deconstructive ale filosofiei târzii sunt completate de analize ale gramaticii expresiilor problematice, este adevărat că filosofia aşa cum a conceput-o el şi-a pierdut strălucirea. Filosofia a atins etapa dezamăgirii, nu mai este regina ştiinţelor cu pretenţia de a dezvălui structura metafizică a lumii, structura necesară a minţii, fundamentele matematicii sau ale cunoaşterii empirice. Sarcinile filosofiei în trecut presupuneau şi împodobirea acesteia cu cele mai frumoase podoabe ale lumii. Sarcina filosofiei nu mai este azi de a descoperi astfel de comori [138].

Metafizica a fost considerată a fi nestemata din coroana filosofiei, cea mai adâncă investigaţie în natura lucrurilor de care noi suntem capabili, o investigaţie care transcende ştiinţa pentru a studia nu faptele contingente ale realităţii, ci trăsăturile sale necesare. Hume a atacat deja pretenţiile metafizicii, Kant a limitat-o la descrierea condiţiilor sintetice a priori ale posibilităţii cunoaşterii experienţei, mai mult chiar, cercul de la Viena a pornit o adevărată cruciadă împotriva metafizicii. Wittgenstein n-a urmat nici una din aceste căi. Propoziţiile metafizicii sunt într-adevăr înşelătoare pentru că ele exprimă o neclaritate în legatură cu gramatica cuvintelor. Răspunsurile tipice metafizice par a releva un adevăr necesar despre lume. Wittgenstein spune că singurul lucru bun care se poate obţine din aceste răspunsuri este forma regulilor de folosire a acestor cuvinte. Wittgenstein a arătat aşa cum nimeni nu mai arătase înaintea lui de ce propoziţiile metafizicii, ce par a fi adevăruri necesare despre lume, sunt aşa de înşelătoare şi ce adevăruri gramaticale modeste zac în spatele lor.

[138] P M S Hacker -Wittgenstein's Place..(Blackwell, Oxford, 1996) p 117

Aparenta certitudine a propoziţiilor metafizicii este o reflectare a rolului pe care regulile îl îndeplinesc în practicile noastre lingvistice. Necesitatea pe care o asigurăm adevărurilor metafizicii este marca nu a unui fapt necesar ci a încrederii noastre în aceste concepte, a inflexibilităţii noastre în folosirea expresiilor metafizice în conformitate cu regulile. Metafizicii tradiţionale i s-a acordat rolul de investigare a esenţei. Fizica ar studia trăsăturile contingente ale obiectelor în timp ce metafizica proprietăţile lor esenţial . Dar aceasta este o iluzie. Esenţa este exprimată de gramatică (PI 371). Gramatica nu ne arată structura lucrurilor ci o determină prezentând ceea ce contează ca astfel de lucruri. A vorbi despre esenţe înseamnă a vorbi despre convenţii şi ceea ce pare a fi adâncimea esenţei este de fapt adâncimea nevoii noastre de convenţii [139].

Sarcina filosofului devine pentru Wittgenstein distrugerea asemănării dintre o propoziţie metafizică şi una experimentală şi să arate că propozitia metafizică ascunde o regulă gramaticală. Metafizica anterioară lui a încercat să dezvăluie adevărata natură a realităţii fie ea mintală sau materială, fie că putem să o cunoaştem, fie că nu. Metafizica tradiţională a considerat realitatea ca fiind de ordin mintal sau spiritual, iar spaţiul şi timpul ireale. Wittgenstein a considerat că cei care gândeau astfel obiectau în mod confuz faţă propriile lor forme de reprezentare. În viziunea metafizicianului, conceptele de senzaţie, culoare, soliditate cad; dar el nu ne propune o nouă notaţie în locul lor. Metafizicianul invocă de fapt conceptele noastre de senzaţie, culoare, soliditate fără a propune şi contrastul, adică contrarul înţelesului normal al expresiei.

Ontologia a fost considerată a fi o ramură a metafizicii. Wittgenstein a respins ontologia. Determinarea a ceea ce există aparţine ştiinţei şi experienţe[140]. Realiştii argumentează că universaliile există. La urma urmei , dacă culoarea roşie nu ar exista, cum am putea vorbi despre ea (PI 58)? Dacă coloarea maro nu ar exista, atunci ca să avem o idee a culorii maro ar trebui să avem o

[139] ibidem p118
[140] ibidem p121

idee a nimicului (PG 137)! Nominaliştii neagă că universaliile ar exista şi susţin că numai particularul există iar cuvintele şi noţiunile abstracte nu au nici un corespondent real. Aceasta este o greşală gramaticală datorată considerării cuvintelor drept nume care numesc ceva sau nimic. Nominaliştii au dreptate în opinia lui Wittgenstein să considere că nu există obiecte corespunzătoare numeralelor, substantivelor abstracte şi adjectivelor calitative.

În concluzie, Wittgenstein afirmă că filosofia lasă totul aşa cum era (PI 124) şi „totul" înseamnă aici folosirea limbii; aceasta este sarcina filosofiei, nu aceea de a schimba gramatica limbii ci numai aceea de a descoperi sursele gramaticale ale greşelilor conceptuale. Claritatea filosofiei va avea efecte benefice asupra tuturor ştiinţelor pentru că nici o ştiinţă nu este scutită de confuzie, nici măcar cele experimentale. O sursă a mitologiei este, în zilele noastre, ştiinţa însăşi .

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL 4
WITTGENSTEIN ŞI FILOSOFIA ANALITICĂ POSTBELICĂ

4.1. FILOSOFIA EUROPEANĂ POSTBELICĂ

Impactul filosofiei târzii a lui Wittgenstein asupra filosofiei analitice a avut o largă arie de răspândire începând cu Cambridge şi Oxford şi continuând cu ţările vorbitoare de limbă engleză, în Scandinavia şi în restul Europei. Multe din ideile sale au constituit punctul de plecare al unor discuţii foarte interesante.

În anii de după război, Oxford a devenit centrul filosofiei analitice aşa că influenţa lui Wittgenstein a fost mai evidentă aici.

Opera sa a trezit reacţii diferite chiar şi celor care i -au acceptat o parte din idei şi voi prezenta mai întâi opiniile şi comentariile contemporanilor săi, ale marilor filosofi care şi-au desfăşurat activitatea în aceeaşi perioadă cu el, ale discipolilor şi apoi pe cele ale filosofilor mai apropiaţi de zilele noastre. Strawson declara în această privinţă: „El are o putere extraordinară aproape unică de a risipi iluzia filosofică de a ne ajuta să vedem mai clar limba noastră şi deci şi gândirea acţionează în fapt ...; ar fi greu de menţionat un alt filosof al secolului douazeci care să aibă o astfel de influenţă de durată "[141].

Această viziune generală asupra impactului filosofiei lui Wittgenstein este întregită şi de declaraţiile lui Ryle: „Wittgenstein a făcut ca generatia noastră de filosofi să devină conştientă de filosofia însăşi. Distrugerea de către Wittgenstein a ideii că filosofia este un

[141] Strawson - Rewiew of Wittgenstein's Philosophical Investigations (Mind ,63, 1954) p 70; v. E. Piecevic -An Interwiew with Professor Sir Peter Strawson in Cogito, 1989) , p7

fel de ştiinţă ne-a făcut cel puţin atenţi la instrumentele noastre. Nu mai încercăm să folosim pentru problemele noastre metodele argumentării care sunt potrivite argumentării teoremelor şi stabilirii ipotezelor. În mod particular, am învăţat să fim atenţi la ceea ce poate şi nu poate fi spus "[142].

Russell, pe de altă parte, considera Cercetările filosofice drept „complet neinteligibile": N-am găsit în Cercetări nimic care să mi se pară interesant şi nu înţeleg de ce o întreagă şcoală găseşte în paginile ei înţelepciune; dacă este adevărat ceea ce scrie acolo, atunci filosofia este, în cel mai bun caz, un ajutor pentru lexigrafi şi , în cel mai rău, un amuzament de după amiază "[143].

Pe la jumătatea anilor '70 interesul pentru opera lui Wittgenstein se diminua. Publicarea notelor de curs ale studenţilor[144] era nepreţuită pentru filosofia lui Wittgenstein dar părea să nu aducă nimic nou în construcţia teoriei filosofice care înlocuia analiza caracteristică perioadei postbelice în Marea Britanie. Descriptivă sau conectivă, filosofia limbajului a fost înlocuită de o teorie a înţelesului pentru o limbă naturală care părea o completare a lingvisticii teoretice aplicate de Chomsky. Până la momentul publicării ultimelor volume de psihologie filosofică, psihologia minţii suferise o mare schimbare. Metodologia şi bogăţia introspecţiei (de psihologie filosofică) din ultimele două opere ale lui Wittgenstein sunt incompatibile cu materialismul şi functionalismul anterior[145].

---

[142] G Ryle - L.Wittgenstein Analysis (1951) apare în Collected Papers (Hutchinson , London,1971) vol1, p249, 256

[143] B. Russell - Some Replies to Criticism în My Philosophical Development (Allen and Unwin , London, 1959) p 216 - 217

[144] v Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics, Cambridge , 1939 (1976)

v Wittgenstein's Lectures ,Cambridge , 1932 - 1935 (1979), Wittgenstein's Lectures,Cambridge 1930-1932 (1980)

[145] P M S Hacker - L Wittgenstein's Place (Blackwell, Oxford, 1996) p 142

Impactul filosofiei şi al psihologiei filosofice create de Wittgnstein s-a datorat nu numai operei lui în sine ci şi discipolilor care au ocupat funcţii academice importante. Ei au transmis generaţiei următoare ceea ce au învăţat de la Wittgenstein nu numai prin prelegeri şi cărţi despre filosofia lui ci şi prin operele lor originale care în moduri şi grade diferite au purtat marca spiritului lui. Mulţi dintre studenţii lui au contibuit la continuarea studiilor despre Wittgenstein şi la dezvoltarea a ceea ce ar putea fi numit „filosofie wittgensteiniană". Să ne amintim, însă, că influenţa poate lua multe forme. Poate lua forma înţelegerii unei opere şi a dezvoltării acelei înţelegeri în expunere şi în construcţie. Poate lua forma unei înţelegeri greşite care are şi ea influenţa şi rezultatele ei. Sau poate lua forma criticismului.

Georg Henrich von Wright a fost dintre cei influenţaţi de Wittgenstein spiritul cel mai independent. Opera sa nu foloseşte nici stilul şi nici limbajul lui Wittgenstein. Spre deosebire de Wittgenstein, el a continuat să studieze inducţia şi a inventat logica deontică. În opera lui, foloseşte mult logica formală. Dintre profesorii care l-au influenţat recunoaşte că cel mai mult a învăţat de la Wittgenstein care i-a modelat concepţia despre filosofie şi l-a făcut „să aprecieze multitudinea conceptuală de situaţii cu care filosoful are de-a face "[146].

Concepţia lui Wisdom despre natura întrebărilor filosofice şi a metodelor de tratare a acestora era diferită de cea a lui Wittgenstein.

Elizabeth Anscombe a fost prima care a reânviat interesul pentru analiza intenţiei şi a actelor intenţionate. Multe din operele ei au dezvoltat teme propuse de către filosofia lui Wittgenstein. La retragerea ei în 1986, tradiţia lui Witgenstein la Cambridge s-a sfârşit.

Rhees nu a publicat mult dar a contibuit substanţial la transformarea departamentului de filosofie de la Swansea într-un centru recunoscut de studiere a operei lui Wittgenstein, mai ales a filosofiei religiei.

---

[146] G H von Wright - Intellectual Autobiography in The Philosophy of G H von Wright (ed.P A Schipp LE Hahn, Open Court La Salle 3, 1989) p16

Mulţi alţi gânditori care s-au aflat la un moment dat sub influenţa lui Wittgenstein şi-au desfăşurat activitatea în Europa şi în America. Toulmin şi George Paul s-au afirmat în Europa iar Black şi Malcom în SUA. Malcom a fost cel mai influent continuator al filosofiei lui Wittgenstein în SUA. Opera sa este recunoscută pentru claritatea şi simplitatea expresiei; s-a ocupat de epistemologie şi psihologie filosofică. A scris mult pentru a clarifica ideile lui Wittgensteinmai ales pe cele cu privire la limbajul privat[147].

Soarta filosofiei lui Wittgenstein a fost legată în afară de numele discipolilor săi care au desfăşurat o activitate academică bogată în mod special la Cambridge, mai ales, de filosofia limbajului comun de la Oxford. În continuare, voi prezenta activitatea unor figuri strălucite ale Oxfordului care şi-au pus amprenta pe a doua jumătate a secolului nostru, după care voi expune legăturile subtile dintre filosofia acestor oxfordieni şi filosofia târzie a lui Wittgenstein-rolul lui Wittgenstein în dezvoltrarea filosofiei postbelice de la Oxford.

Unul din aceşti reprezentanţi ai filosofiei de la Oxford, Ayer, în 1945, considera că „acest climat filosofic suferise o transformare drastică . Nu numai că cei în vârstă au murit sau s-au retras dar însăşi viziunea lor a dispărut o dată cu ei" [148]. O parte din discipolii lui Wittgenstein au transformat filosofia în Marea Britanie şi au afectat practica filosofării din întreaga lume anglofonă.

Ryle a devenit liderul filosofiei de la Oxford în perioada postbelică. Într-o metaforă reminiscentă a Caietului albastru el a observat că oamenii cunosc adesea drumul către o localitate dar nu sunt capabili să descrie distanţele sau direcţiile dintre diferitele părţi ale localităţii sau distanţele dintre alte localităţi . Cunoştinţele noastre ciudate despre geografia ideilor noastre funcţionează în acelaşi fel. Problemele filosofiei sunt generate de confuzii tipice. Aceasta presupune atribuirea unor puteri logice unor idei şi concepte deşi

[147] v Malcom - The Privacy of Experience (1967), Wittgenstein on the Nature of Mind. (1970).

[148] PMS Hacker -Wittgenstein's Place...(Blackwell, Oxford, 1996) p148

aceste puteri sunt potrivite numai unor idei şi concepte care aparţin unui tip diferit de categorie. Ryle a acordat filosofiei rolul de a dizolva aceste paradoxuri şi de a elimina aceste absurdităţi prin studierea metodică a puterilor logice ale ideilor implicate. Principalul instrument de lucru este argumentul reducerii la absurd.

Ţinta filosofiei lui Ryle era distrugerea mitului cartezian al „fantomei din maşină", adică acela care consideră fiinţa umană drept o combinaţie a unei substanţe sufleteşti imateriale şi nonspaţiale şi a unui corp fizic supus legilor cauzalităţii. Conform mitului, mintea este privată, numai subiectul o poate sonda prin introspecţie. Mitul fantomei din maşină construieşte în mod greşit vocabularul nostru mintal ca îndeplinind un rol analog rolului îndeplinit de vocabularul cu care descriem lumea materială cu deosebirea că obiectele, evenimentele şi stările pe care le descrie sunt imateriale. Împreună cu „Cercetările filosofice", această concepţie filosofică a marcat renaşterea unei filosofii a minţii care apoi a dominat gândirea o jumătate de secol [149].

Dacă Ryle a condus „Revoluţia din filosofie" (titlul unui volum difuzat de BBC în 1965) la Oxford, Austin a condus generaţia mai tânără de „revoluţionari" pe alte căi. Diferitele subiecte abordate variau de la discutarea regulilor jocurilor (cu o atenţie deosebită acordată întrebărilor despre înţeles şi regulilor de folosire a cuvintelor) până la estetica pentru studiul căreia le-a înmânat studenţilor un manual de design industrial care conţinea articole despre designul artefactelor pentru a afla ceea ce spun oamenii prin estetică atunci când obiectul de discuţie nu este prea interesant încât să-i atragă pe oameni.

Austin a studiat conceptele dispoziţionale de dispoziţie, caracteristică, obicei, înclinaţie, susceptibilitate, tendinţă. În legatură cu comparaţia făcută de Wittgenstein între cuvinte şi unelte, a examinat în detaliu expresiile de unealtă, instrument, ustensilă,

[149] ibidem p 149 ,150

aplicaţie, echipament, aparat, dispozitiv pentru a determina cea mai folositoare analogie.

Celor neiniţiaţi, prelegerile lui Austin le păreau a se încadra în ceea ce se numeşte „filosofia limbajului comun dela Oxford ". Dar această concepţie era greşită. Printre filosofii de la Oxford, preocupaţi de examinarea folosirii cuvintelor erau mulţi care gravitau mai degrabă în jurul lui Ryle sau Wittgenstein decât în jurul lui Austin şi diferenţele dintre aceştia erau departe de a fi nesemnificative. Austin a publicat sapte opere dintre care „Other Minds", „Ifs and Cans ", „A Plea for Excuses " au fost cele mai influente. „Cum să facem din cuvinte lucruri" este o operă constructivă; studiază simbolurile lucrurilor prin rostirea cuvintelor şi pune bazele unei teorii comprehensive a actelor de vorbire.

Ryle şi Austin au fost figurile cele mai influente ale filosofiei oxfordiene în prima decadă postbelică. Interesele lor filosofice erau diferite şi aşa cum Ryle spunea mai târziu, nu exista nici o distanţă prea mare şi nici un conflict între gândurile celor doi[150]. La Oxford s-au afirmat şi alţi gânditori: Kneale sau Waissmann care deşi la momentul venirii sale la Oxford (1940), după doi ani petrecuţi la Cambridge, se îndepărtase de Wittgenstein dezvoltându-şi independent propria sa filosofie, totuşi a constituit principala sursă a ideilor lui Wittgenstein la Oxford.

Ayer, în lucrarea „The Problems of Knowledge" a readus scepticismul filosofic în atenţia filosofiei britanice. El a apărat sub titlul unei „analize descriptive" o ripostă convenţionalistă faţă de scepticism. Această formă de convenţionalism epistemic a fost apoi înlocuită de către reânvierea de către Strawson a unei forme de argument transcedental care demonstra incoerenţa argumentului scptic şi sublinia inspiraţia lui Wittgenstein de a critica inteligibilitatea scepticismului şi a fundaţionalismului. Ayer a criticat nu numai filosofia lui Austin ci şi pe cea a lui Wittgenstein. Pentru a-l împăca pe Ryle cu Wittgenstein, metoda „filosofiei limbajului comun"

[150] ibidem p 151 - 153

conduce inevitabil la teorii despre natura lucrurilor. Până la retragerea sa, Ayer a fost liderul de opinie al empirismului neoclasic de la Oxford[151].

Srawson s-a afirmat repede la Oxford atacând teoria descrierii în forma dată de Russell. In „Introducere în teoria logică" examinează relaţiile dintre un calcul formal logic şi limba naturală. Strawson a atras atenţia asupra diferenţelor extensive dintre înţelesul conectorilor logici din calcul şi corespondenţii lor din lumea naturală. Ultimul capitol demonstrează incoerenţa cererilor de justificare a inducţiei pe o linie paralelă, dar totuşi independentă, de tratamentul adesea obscur al lui Wittgenstein din Cercetări faţă de aceeaşi problemă. Opera sa cea mai importantă „Individuals" a intodus termenul de metafizică descriptivă în limbajul filosofic şi a reânviat o formă modificată a argumentului transcedental al lui Kant [152].

Alte figuri importante ale filosofiei de la Oxford au fost: Hampshire, Hart, Berlin. Această cercetare schematică a filosofiei de la Oxford ne arată extraordinara înflorire a subiectului în primii 25 de ani de după război.

Îmi propun în această parte a lucrării să arăt impactul filosofiei târzii a lui Wittgenstein asupra filosofiei analitice postbelice. Această încercare este îngreunată atunci când ideile lui Wittgenstein se manifestă în mai multe valuri. Între 1945 şi 1953, când Cercetările au fost publicate, majoritatea filosofilor au cunoscut opera lui Wittgenstein în mod direct de la cei care i-au cunoscut opera sau i-au ascultat prelegerile-Caietele. Aceste discuţii şi prelegeri au avut, fără îndoială, un impact deosebit. Totuşi adâncimea lor filosofică nu se compara cu cea a PI ale căror idei au devenit foarte răspândite la Oxford dupa 1953. Von Wright remarca această influenţă: „Vizitasem Oxford-ul înainte de război, când tradiţia idealismului era încâ puternică acolo. Alfred Ayer pe care l-am întâlnit atunci prima dată părea un personaj necaracteristic locului. Wittgenstein era deja

[151] ibidem p 154
[152] ibidem p155

aproape o figura mitică; Russell şi Moore aveau puţină influenţă la Oxford. Când m-am întors 5 ani mai tarziu, m-am confruntat cu o situaţie complet diferită. Numele lui Wittgenstein era pe buzele tuturor. Nu ca autor al Tractatus-ului ci ca autor al Caietelor şi ca un profesor influent ale cărui prelegeri de la Cambridge fuseseră ascultate de câţiva privilegiaţi"[153].

Influenţa lui Wittgenstein asupra Oxford-ului era evidentă încă înainte de publicarea Cercetărilor. Această influenţă este vizibilă în declaraţiile unor figuri strălucite ale Oxford-ului. Waismann a fost cel mai influent dintre aceştia. El lucrase împreună cu Wittgenstein între 1929şi 1936 la proiectul „Logik, Sprache, Philosophie" numit apoi „Proto-Philosophical Investigations" în 1938. Cartea oferă o imagine atentă organizată a gândirii lui Wittgenstein asupra filosofiei limbajului şi a metodelor filosofiei. Cartea a fost publicată postum sub titlul de „Principiile filosofiei lingvistice". La acel moment, nimeni nu a realizat nici originea şi nici scopul ei. Conform filosofiei târzii a lui Wittgenstein, nu există o explicaţie completă a înţelesului unei expresii dacă aceasta presupune o explicaţie care exclude nu numai vagul dar şi posibilitatea de a fi vag, adică orice posibilă îndoială asupra aplicării ei în orice circumstanţă (PI 187). Oricum, relaţia slabă dintre propoziţiile diferitelor straturi pe care Waismann le-a cercetat este o moştenitoare a relaţiei simptom/ipoteză pe care Wittgenstein o abandonase în 1932 [154].

Waismann a fost hotărât să se distanţeze de Wittgenstein (v How I See Philosophy). Scopul filosofiei pentru Waismann este diferit de cel al lui Wittgenstein, adică nu obţinerea clarităţii ci introspecţia. Nu există argumente decisive sau respingeri clare în filosofie. Ceea ce face filosofia este să cerceteze în linişte şi cu răbdare categoriile noastre din întregul domeniu al gândirii.

---

[153] GH von Wright - Analytic Philosophy: A Historico - Critical Survey în Tree of Knowledge p 38

[154] PMS Hacker - Wittgenstein's Place ... (Blackwell, Oxford, 1996) p 163 - 165

Waismann a obiectat faţă de afirmaţia lui Wittgenstein conform căreia noi nu analizăm un fenomen (de exemplu, gândirea) ci un concept, conceptul gândirii şi deci folosirea unui cuvânt (PI 383). Waismann a argumentat că pentru a vedea cum un cuvânt este folosit şi când este folosit corect, noi trbuie să vizualizăm nişte situaţii în care ar trebui să-l folosim adică să acordăm atenţie fenomenului gândirii. Mai mult, analiza folosirii cuvintelor poate să nu ne ducă mai aproape de raţiunile ascunse ale folosirii; de aceea (este de acord cu Wittgenstein) putem face descoperiri în filosofie. Abordarea lingvistică se bazează pe presupunerea că limbajul comun este adcvat ceea ce Waismann a pus sub semnul întrebării. Dar pentru a vedea dacă limbajul este adecvat sau nu, trebuie să cercetăm cu atenţie fenomenele pentru a observa în ce măsură limba se potriveste faptelor. Waismann nu a încercat să contrazică ideile explicite ale lui Wittgenstein în această privinţă pentru că ideea conform căreia „pentru a înţelege sensul cuvântului <gândire>, noi trebuie să ne obsevăm în timp ce gândim" şi că „ceea ce obsevăm va fi înţelesul cuvântului" este greşit concepută (PI 316). Deşi există fenomene ale gândirii \, gândirea nu este în sine un fenomen (Z 417, RPP2, 31ff), ceea ce se petrece în gândire aproape că nu ne interesează (Z 88) pentru că un inventar al fenomenelor interioare (curentul conştiinţei la Joyce) nu constituie aproape niciodată ceea ce cineva chiar gândeşte [155].

Waismann s-a distanţat de Wittgenstein nu numai în lucrările de metodică dar şi în prelegerile de filosofia matematicii. În opoziţie cu Wittgenstein, el argumentează că deşi noi suntem cei care alcătuiesc şirurile numerice, noi nu putem proceda în alt fel. Waismann a arătat că Wittgenstein a făcut să pară că principiul aritmetic n, n+1 nu era altceva decât urmarea unei reguli. Deşi filosofia lui Waismann se deosebeşte mult de cea a lui Wittgenstein, ea a fost în mare parte o reacţie la filosofia maestrului.

[155] ibidem p 166

Revin acum la Ryle pentru o cercetare mai amănunţită a relaţiei dintre filosofia sa şi cea a lui Wittgenstein. Ryle a învăţat mult de la Wittgenstein dar a prelucrat totul cu multă originalitate. Preocuparea sa principală a fost legată de distincţia dintre sens şi nonsens. Concepţia sa filosofică expusă în „The Concept of Mind" are o afinitate vizibilă cu căutarea de către Wittgenstein a unei reprezentări clare a folosirii cuvintelor într-un domeniu at al discursului. Insistenţa cu care a argumentat că filosofia conţine argumente şi nu teorii nu ar fi fost contrazisă de Wittgenstein. Principala diferenţă dintre cei doi a fost considerată de către Ryle a fi aceea că el a repudiat aspectul terapeutic al concepţiei filosofice a lui Wittgenstein. El nu credea că problemele filosofiei sunt simptome ale unei boli de care pacientul trebuia vindecat. De aceea a spus: „eu folosesc limba într-o manieră mai puţin clinică decât Wittgenstein şi sunt mai puţin înclinat să practic chirurgia "[156].

Ryle a considerat că sursa erorii în privinţa concepţiei carteziene a minţii a fost o greşală de categorie. Deşi Wittgenstein în lucrările sale a invocat conceptele unei categorii şi greselile de categorie, el nu s-a ocupat mult de această idee fiind foarte sensibil la faptul că noi suntem înclinaţi să considerăm conceptul de categorie având un înţeles foarte neclar. Este interesant să observăm că Wittgenstein a citit „The Concept of Mind". Singura remarcă înregistrată a fost aceea că „toată magia a dispărut" probabil caracterizând concepţia lui Ryle despre mitul cartezian ca fiind superficială [157].

Există multe paralele între modul de tratare a problemelor de către cei doi filosofi, de exemplu, discuţia despre performanţele inteligenţei, repudierea concepţiei duale a activităţii inteligenţei îndoielnice, atacul împotriva mitului voinţei, repudierea imaginii tradiţionale a cunoaşterii de sine şi a introspecţiei. Nu putem determina în ce masură ideile lui Ryle despre aceste subiecte au fost

[156] Ryle - Discussion of Urmson's History of Analysis (at Royamount, 1961) p305

[157] Bouwsma - Wittgenstein: Conversations (1949 - 1951) p 50

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

determinate de Wittgenstein dar este evident că el a aplicat aceste idei în modul său propriu inteligent şi inimitabil dar fără adâncimea şi subtilitatealui Wittgenstein [158].

Principalele diferenţe dintre cei doi ar fi: argumentul limbajului privat lipseşte la Ryle; el nu invocă noţiunea de criteriu şi nici nu explorează în detaliu asimetria dintre aserţiunile psihologice la timpul prezent la prima şi a treia persoană. Ryle s-a ocupat de unele subiecte pe care Wittgenstein le-a ignorat. Argumentul său despre plăcere a căpătat o viziune neo-aristotelică a plăcerii şi a stimulat o dezbatere vie. Conceptul de minte a fost considerat de mulţi ca fiind o apărare a unei forme de behaviorism logic. Dar aceasta nu era adevărat.

Austin a fost cel mai puţin influenţat de către Wittgenstein. Dar impactul celor doi asupra Oxford-ului a coincis. Deşi concepţia celor doi despre filosofie era foarte diferită, în practică nu intrau în contradicţie. Ambii credeau că formele reductive şi constructive de analiză din anii '20-'30 erau lipsite de valoare şi ambii au negat ideea că limba naturală este un calcul de reguli sau că are o structură de adâncime reprezentabilă prin calcul. Ar fi acceptat amândoi că investigarea folosirii cuvintelor este cu siguranţă cheia de boltă a rezolvării problemelor filosofiei, erau de acord că sesizarea conceptului de folosire a expresiilor avea mare importanţă. Ei au împărtăşit o viziune asemănătoare asupra generalizării, respectul pentru cazurile particulare şi suspiciunea faţă de dihotomiile tradiţionale. Există, însă, şi diferenţe evidente deşi totuşi superficiale. Interesul lui Austin pentru limbă nu era motivat doar de dorinţa de a rezolva problemele filosofiei. El a găsit cercetări lingvistice interesante în ele însele. Austin nu era interesat ca şi Wittgenstein de patologia intelectului ca sursă a confuziilor filosofiei.

Acolo unde Wittgenstein considera că există nenumărate feluri de propoziţii şi diferite feluri de folosire a „simbolurilor" „cuvintelor" (PI 23), Austin s-ar fi gândit că putem ajunge la o

[158] PMS Hacker - Wittgenstein's Place... (Blackwell, Oxford, 1996) p 169 - 171

concluzie clară că după o anumită clasificare există 417 feluri de folosire a propoziţiilor. El a insistat că în domeniul studiului actelor de vorbire pe o examinare exhaustiva a datelor lingvistice. A folosit în general o teorie a descrierii şi numirii; nu a împărtăşit ideea lui Wittgenstein privind diferenţa dintre filosofie şi ştiinţe[159].

Ultima figură pe care o voi anliza este cea alui Strawson. Strawson se situează undeva între Ryle şi Austin. El şi- i recunoaşte ca maeştrii pe Aristotel, Hume, Kant şi Wittgenstein. A împărtăşit interesul lui Kant pentru maxima generalitate. Afirmaţiile metafizice foarte generale ale lui Strawson, dacă sunt corecte, sunt din perspectiva lui Wittgenstein o descriere foarte generală a legăturilor gramaticale dintre expresii sau tipuri de expresii în interiorul limbii noastre. Metafizica descriptivă este o cercetare în interiorul articulaţiilor conceptuale şi ale rolurilor categoriilor generale de expresie. La fel ca şi Wittgenstein, Strawson aspiră să ne ofere o înţelegere reflexivă a ceea ce ştim, a ceea ce se află permanent în faţă ochilor noşti (PI 129) adică a echipamentului nostru conceptual de referinţă şi de identificare a obiectelor obişnuite ale discursului. Deşi înţelege concepţia terapeutică alui Witgenstein, Strawson preferă afirmaţia că filosofia este căutarea unei reprezentări a limbajului sau a scemei noastre conceptuale. Ca şi Wittgenstein, refuză ideea că filosofia este una cu ştiinţa sau că poate oferi noi cunostinţe ştiinţei. Ţelul filosofiei este înţelegerea nu cunoaşterea. El se desparte de Wittgenstein în privinţa nivelului de generalitate al aspiraţiilor sale[160].

În privinţa conceptului de persoană, (capitolul 3 "Individuals") găsim şi asemănări şi deosebiri cu Wittgenstein. La nivel strategic, atacul lui Strawson asupra concepţiei carteziene despre persoane şi apărarea pozitivismului ireductibilităţii conceptului nostu despre persoană trebuie să fie influenţat de psihologia filosofică a lui Wittgenstein. La baza refuzului scepticismului în ceea ce priveşte alte minţi stă o afinitate şi o

[159] ibidem p173

[160] PF Strawson - Skepticism and Naturalism: Some Varieties (Methuen, London, 1985) p 23

diferenţă. Strategia este aceea de asusţine ideea că „este o condiţie necesară a atribuirii nouă de către noi a stărilor de conştiinţă, a experienţelor, aşa cum facem, încât ar trebui să le atribuim sau să fim pregătiţi să le atribuim şi celorlalţi"[161]. Adică un predicat propriu atribuit în mod empiric este folosit în acelaşi sens pentru a fi atribuit şi altuia. Atribuirea de stări de conştiinţă celorlalţi nu se bazează pe semne (simptomele de care vorbea Wittgenstein) ci pe criterii logice adecvate[162].

Univocitatea predicatelor psihologice, atribuirea lor celorlalti pe baza unor criterii logice adecvate, concepţia anti-carteziană afirmă că ele se aplică aceluiaşi subiect ca şi predicatele corporale potrivite şi ideea că scepticismul nu este fals ci incoerent constituie probabil influenţa lui Wittgenstein. Dar dezvoltarea lui Strawson l-a dus în altă direcţie . El respinge clar poziţia lui Wittgenstein faţă de propoziţiile psihologice la timpul prezent , persoana întâi[163].

La Oxford, a existat multă convergenţă faţă de ideile lui Wittgenstein dar şi divergenţă în egală masură. Uneori convergenţa a fost independentă de Wittgenstein alte ori a fost o rezultantă a influenţei lui Wittgenstein. Divergenţa a marcat fie respingerea ideilor lui Wittgenstein fie interpretarea lor greşită.

161 Strawson - Individuals p 99

162 ibidem p106

163 PMS Hacker-Wittgenstein's Place...(Blackwell, Oxford, 1996) p 180

BCU IASI/CENTRU UNIVERSITAR

4.2. FILOSOFIA ÎN AMERICA

Pozitivismul logic în America

Impactul pozitiviştilor logici emigraţi în SUA a fost considerabil. Am putea spune că a marcat filosofia americană pentru restul secolului douazeci. Procupările multor membrii ai Cercului de la Viena s-au afiliat limbajelor formale şi folosirii aparatului logicii formale în serviciul filosofiei. Tradiţia pragmatistă şi concepţia instrumentalistă despre ştiinţă au facilitat această dezvoltare. Erau puţini filosofi ai ştiinţei înainte de 1930. Pragmatismul, operaţionalismul şi behaviorismul au pregătit terenul de creştere a interesului pentru filosofia ştiinţei, pentru problemele inducţiei şi probabilităţii şi pentru diferite forme ale fizicalismului şi pentru psihologia filosofică adusă în America de membrii Cercului de la Viena şi de cei ai „Societăţii berlineze pentru filosofia ştiinţifică".

Voi prezenta activitatea acestor gânditori care au dezvoltat filosofia în America venind din Europa sub influenţa pozitivismului logic şi a filosofiei timpurii a lui Wittgenstein. Voi folosi această prezentare ca fundal al cercetării modului în care filosofia târzie a lui Wittgenstein a influenţat filosofia americană.

Primul filosof emigrant a fost Herbert Fiegel. Împreună cu Albert Blumberg, a publicat „Logical Pozitivism: A New Movement în Europea Philosophy" în „Jurnalul de filosofie". În 1953, a înfiinţat Minnesota Center for Philosophy of Science.

Dintre filosofii americani care au îmbrăţişat pozitivismul logic în anii '30 îi numesc pe Charles Morris la Chicago şi Ernst Nagel la Columbia. Morris l-a cunoscut pe Carnap la un congres internaţional la Praga în 1934. În 1936, l-a adus pe Carnap în SUA şi în 1937 pe Hempel. Opera sa „Semne, Limbă şi Comportament"(1947) a formulat o teorie a semnelor în termeni compotamentali deosebind patru moduri diferite de semnificare şi patru folosiri de bază ale limbii. Opera lui Nagel „The Structure of Science" (1961) a devenit un manifest clasic al filosofiei pozitive a ştiinţei.

Mulţi gânditori au părăsit Europa datorită ameninţării naziste. Cercul de la Viena a încetat să existe. Hempel a venit la Brussels în 1934. În 1939, a emigrat în SUA. Împreuna cu Paul Oppenheim a scris despre logica conceptelor ordonatoare non-cantitative, despre teoria confirmării şi despre explicaţia ştiinţifică. Interesul cel mai mare l-a manifestat faţă de conceptul formării în ştiinţele naturii şi în stiinele sociale. El a liberalizat verificationismul şi a dezvoltat o concepţie mai holistă a confirmării şi a semnificaţiei cognitive decât cea care a caracterizat verificaţionismul timpuriu.

Reichenbach a emigrat în SUA în 1938. A predat la UCLA . A publicat „The Rise of Scientific Philosophy" în 1951. Ca şi Carnap, a conceput realismul ca o problemă de alegere a limbii; dar, spre deosebire de Carnap, el a gândit aceasta ca o alegere a limbajului în care se poate vorbi numai despre obiecte observate de către cineva. El a acceptat verificabilitatea ca un criteriu al înţelesului dar verificarea probabilistă mai degrabă decât cea conclusivă este adevărată. Inducţia este o justificare pragmatică.

Philipp Frank a publicat cursuri de filosofia ştiinţei la Harvard. A publicat o colecţie de articole sub titlul de „Between Philosophy and Physics". Richard von Mises a plecat de la Berlin în 1933 şi a ajuns în SUA în 1939 unde a predat la Harvard fizică matematică şi aerodinamică.

Kurt Godel a părăsit Viena în 1939 şi s-a stabilit în SUA unde a publicat o dovadă a consistenţei axiomei alegerii şi a stabilit un model intern pentru teoria set.

Karl Menger a stabilit în SUA o şcoală de ontologie platonică care s-a inspirat din şi a contribuit la clarificarea Tractatus-ului. Alfred Tarski a înfiinţat şi condus la Berkley un centru mondial al logicii matematice.

De-a lungul anilor, controversa dintre Quine şi Carnap s-a accentuat. Influenţa lui Carnap în America a fost poate cea mai puternică[164].

[164] ibidem p 183 - 186

Pornind de la această afirmaţiei a influenţei lui Carnap în America, mă voi ocupa în continuare de activitatea filosofică a doi mari filosofi americani a căror operă are o relaţie specială cu teoria jocurilor de limbaj a lui Wittgenstein - Quine şi Hintikka.

Mai întâi voi cerceta realizările filosofice ale lui Quine care îşi va declara deschis admiraţia faţă de maestrul sau Carnap dar în a cărui operă găsim şi multe trimiteri la filosofia târzie a lui Wittgenstein.

Îmi permit să expun în continuare motivele acestui interes special pentru opera lui Quine. În primul rând, pozitivismul logic a fost dezvoltat în SUA în mare parte datorită lui Quine. O altă realizare a acestuia este faptul că a reuşit să influenţeze mulţi filosofi americani multe din ideile filosofice americane datorandu-se lui Quine (şi lui Wittgenstein). Dacă filosofia sa este corectă, filosofia analitică ajunge la un sfârşit deoarece concepţia filosofică analitică intră în contradicţie cu filosofia lui Quine care se referă la faza timpurie russelliana a filosofiei analitice pe care Wittgenstein a criticat-o în Tractatus. Un alt motiv pentru acest interes special este faptul că la o primă vedere, filosofia lui Quine şi cea a lui Wittgenstein par a fi convergente. Având în vedere faptul că filosofia lui Quine a fost unul din manifestele filosofice cele mai importante ale filosofiei americane, toate aceste convergenţe şi divergenţe cu filosofia lui Wittgenstein trebuie să fie explicate [165].

Îmi voi începe demersul cu convergenţele dintre filosofiile celor doi ganditori. Pentru cei doi, înţelesurile cuvintelor nu sunt nici idei în minte şi nici obiecte reale. Ei neagă explicaţia de ordin mental a conceptului de înţeles. Quine consideră că „modurile utile în care oamenii vorbesc în mod obişnuit despre înţeles se reduc la două: semnificaţia (posesia înţelesurilor) şi sinonimia "[166].

Wittgenstein avea un motto: nu întrebaţi despre înţeles ci despre folosire. Quine, făcând referire la Wittgenstein, este de acord

[165] ibidem p 189

[166] Quine - On What There Is în From A Logical Point of View 11f

cu acesta şi consideră că înţelesul este căutat de semantica empirică în comportamentul verbal.

Quine neagă inteligibilitatea distincţiei analitic/sintetic. Wittgenstein nu o invocă. Cei doi nu credeau că adevărurile necesare pot fi divizate în mod util în analitice şi în sintetice a priori.

Ambii resping ideea Cercului de la Viena conform căreia adevărurile logice sunt adevărate prin convenţie sau adevărate în virtutea înţelesului.

Ei neagă afirmaţia că limbajul natural ar fi un calcul de reguli determinate care fixează condiţiile necesare şi suficiente pentru aplicarea tuturor expresiilor cu sens într-o limbă.

Resping reducerea tuturor propoziţiilor la un set de propoziţii de protocol care ar fi verificabile prin referinţă la datul imediat al experienţei. De aceea ambii resping fundaţionalismul clasic în epistemologie. Quine spune că nu există o „filosofie primă". Holismul înlocuieşte fundaţionalismul şi „epistemologia naturalizată" folosind psihologia, neuropsihologia şi fizica pentru a înlocui cercetarea justificării pretenţiilor de cunoaştere cu explicaţii cauzale. Argumentul limbajului privat al lui Wittgenstein distruge fundaţionalismul clasic înlocuindu-l cu „epistemologia socializată"[167].

Sunt de acord că învăţarea unei limbi ţine de antrenament. Stăpânirea unei limbi ţine de trăsăturile naturale de caracter şi de modul în care este crescut copilul. Ei acceptă predarea ostensivă ca mod de învăţare a unei limbi. Consideră că modul în care o expresie este învăţată, maniera de introducere este irelevantă pentru status şi rol. Quine argumentează că introducerea convenţională, legislativă a definiţiilor sau postulatelor „este semnificativă pentru ştiinţa de avant-gardă dar nefolositoare pentru clarificarea propoziţiilor din spatele rândurilor"[168].Wittgenstein consideră că „modul în care

[167]PMS Hacker - Wittgenstein' Place...(Blackwell, Oxford, 1996) p190

[168] Quine - Carnap on Logical Truth (1954) in The Ways of Paradox and Other Essays (Random House, New York, 1966) p 112

învăţăm înţelesul face parte din înţelegera noastră viitoare despre simbol "[169].

Ambii invocă transformarea radicală a limbajului unui personaj complet străin ca un dispozitiv euristic de luminare a conceptelor limbii de înţeles şi de înţelegere. Ei tratează întrebările filosofice în domeniul lor din punct de vedere etnologic.

Recunosc problema indeterminării în folosirea limbii şi în interpretarea folosirii sale. Wittgenstein dezvoltă ideea până la paradoxul că nu ar exista o aplicare corectă sau incorectă a regulii (PI 201).

La prima vedere, ambii abordează problema înţelegerii în maniera behavioristă. Quine afirmă: Semantica este viciată de mentalism atâta timp cât considerăm semantica unui om ca fiind determinată în mintea sa dincolo de ceea ce ar putea fi implicit în dispoziţiile sale comportamentale[170].

Teoriile lor despre adevăr se aseamănă repudiind teoriile corespondenţei şi coerenţei. Ambii împărtăşesc o formă de holism privind înţelegerea unei limbi. Quine sustine că propoziţiile de genul „neutronii nu au masă" fac să fie adevărat afirmaţia lui Wittgenstein „a înţelege o propoziţie înseamnă a înţelege o limbă"(BB 5). Adoptă o formă de holism privind o reţea de credinţe. Consideră că reţeua constă din credinţe care se relaţionează în mod diferit cu experienţa.

Propoziţiile matematice sunt pentru ei imune în faţa falsificării. Wittgenstein afirmă (şi Quine este de acord) că „aparenta inexorabilitate a logicii şi matemaicii este inexorabilitatea noastră în a le descoperi. Cele ce par a fi necesităţi în lume nu sunt decât umbre ale gramaticii ".

Pentru a vedea mai bine filiaţia de idei dintre cei doi filosofi, voi încerca să creionez concepţia filosofică a lui Quine. Trebuie mai întâi precizat că el îl recunoaşte pe Carnap drept cel mai mare profesor al său. Ei doi aveau multe puncte în comun. Erau empirişti

[169] Wittgenstein's Lectures, Cambridge 1930 - 1932 from the Notes of John King and Desmond Lee (Blackwell, Oxford, 1980) p 23

[170] Quine - Ontological Relativity p 27

care considerau că toată cunoaşterea se obţine din experienţă. Cunoaşterea ştiinţifică era considerată adevărată paradigmă a cunoaşterii; ştiinţa şi teoria ştiinţei prezintă cea mai bună imagine a realităţii. Toată înţelegera realităţii este realizată pe modelul înţelegerii ştiinţifice. Cercul de la Viena dar şi Quine au susţinut doctrina unităţii ştiinţei. Deşi Quine a respins principiul verificaţionist conform căruia înţelesul unei aserţiuni este metoda de confirmare a el, el nu respinge complet verificaţionismul. La fel şi Cercul de la Viena a respins entităţile abstracte şi preferinţa nominalistă pentru enunţuri austere[171].

Dar Quine şi Carnap au avut şi divergenţe. Quine a fost puternic influenţat de pragmatismul lui Dewey şi de behaviorismul lui Watson dar şi de teoria limbajului comportamental a lui Skinner. Quine a respins trei dintre tezele principale ale Cercului de la Viena. A respins inteligibilitatea distincţiei analitic/sintetic interpretată ca o distincţie între adevăruri care sunt independente de fapte şi adevăruri care sunt bazate pe fapte empirice. Nu a acceptat reductionismul care a sprijinit primele faze ale pozitivismului logic vienez adică ideea că toate propoziţiile empiric semnificative sunt reductibile la datul imediat al experienţei. A negat pretenţia verificaţionistă conform căreia unitatea semnificaţiei empirice este propoziţia care este confirmată sau infirmată de către experienţă. Quine adoptă o concepţie holistă a confirmării. Opinia lui este că filosofia şi ştiinţa se continuă iar o teză de bază a filosofiei analitice a fost distincţia dintre filosofie şi ştiinţă. Ori, dacă Quine are dreptate, filosofia analitică s-a înşelat. Această concepţie îl plasează pe Quine în opoziţie cu Wittgenstein în privinţa revoluţiei în filosofie.

Filosofia lui Quine aduce câteva idei foarte interesante care merită să fie raportate la filosofia lui Wittgenstein. Quine a respins doctrina convenţională a adevărului necesar. Argumentul de bază al lui Quine în a demonstra că o propoziţie este analitică este că trebuie

171 PMS Hacker -Wittgenstein's Place...(Blackwelll, Oxford, 1996) p 191 - 194

să invocăm o lege de identitate care permite înlocuirea definiens-ului cu definiendum-ul .

Concepţia lui Quine în privinţa angajamentului ontologic este în contrast cu „Empiricism, Semantics and Ontology" a lui Carnap. Respingerea distincţiei analitic/sintetic este tema celei mai cunoscute opere a lui Quine: „Two Dogmas of Empiricism". Propoziţiile analitice sunt fie adevăruri logice (de exemplu „Nici un bărbat căsătorit nu este căsătorit") care rămân adevărate chiar în cazul interpretării cuvintelor „bărbat" şi „necăsătorit" sau sunt propoziţii de genul „Nici un burlac nu este căsătorit" care pot fi transformate în adevăruri logice prin substituirea cuvântului „burlac" cu sinonimul „bărbat necăsătorit". Dar aceasta presupune conceptul de sinonimie care este la fel de problematic ca şi cel de analiticitate. Noţiunea de înţeles suferă schimbări semnificative. În viziunea sa, noţiunea de înţeles este acceptabilă numai dacă există criterii disponibile pentru identificarea înţelesurilor. Şi aceasta presupune din nou inteligibilitatea conceptului de sinonimie şi de analiticitate[172].

Concluziile acestor idei ne permit o comparaţie mai clară între Wittgenstein şi Quine subliniind nu numai similarităţile dar şi diferenţele.

Wittgenstein a trecut de la problema adevărului la problema înţelesului în 1925 ajungând să considere limba în maniera instrumentală în filosofia târzie. Quine îl citează pe Wittgenstein: „Nu întrebati despre înţeles ci întrebati despre folosire" concepând folosirea drept un comportament. Dar pentru Wittgenstein, folosirea nu semnifică numai un comportament guvernat de reguli. Folosirea unei expresii este modul în care este folosită în mod normal.

Quine şi Wittgenstein acceptă ideea că geneza unei abilităţi este irelevantă pentru caracteristicile sale ulterioare: cum şi dacă cineva a învăţat folosirea unei expresii nu contează. Wittgenstein insistă şi Quine neagă că regulile astfel înţelese joacă un rol important în folosirea limbii - ca standarde de folosire corectă. Este

172 v Quine - Two Dogmas of Empiricism

evident că, deşi Wittgenstein şi Quine acceptă că într-un sens învăţarea unei limbi de către un copil presupune un comportament, acest acord ascunde un dezacord. În timp ce Quine prezintă copilul ca fiind condiţionat în folosirea limbii de existenţă a inducţiei şi a unor similarităţi corespunzatoare, Wittgenstein concepe învăţarea unei limbi ca fiind o chestiune de reflex condiţionat [173].

Quine respinge ideea că înţelesurile ar fi entităţi; nici pentru Wittgenstein înţelesurile nu sunt entităţi. Înţelesul unei expresii este folosirea sa. Expresiile sunt sinonime dacă explicaţia a ceea ce se înţelege va servi ca explicaţie corectă şi pentru înţelesul celeilalteia. În schimb, Quine spune că putem vorbi numai despre expresii care au înţeles şi despre expresii care au acelaşi (sau diferit) înţeles. Putem vorbi de sinonimie numai dacă suntem siguri de criteriile de identificare a înţelesurilor.

Quine vede adevărurile anlitice ca fiind adevărate în acelaşi mod în care propoziţiile empirice sunt adevărate şi nu le acorda vreun rol special faţă de celelalte propoziţii. Dar Wittgenstein nu explică adevărurile analitice prin referinţa la propoziţiile tip care sunt fie legi logice fie reductibile la o lege logică prin substituirea sinonimelor cu expresii constituite în baza definiţiilor. Wittgenstein nu invocă adevărurile analitice în filosofia sa târzie. Pentru Wittgenstein, întrebarea de bază a folosirii suna aşa: este folosirea aşa ziselor adevăruri analitice necesară? Wittgenstein nu încearcă să explice ceea ce le face adevărate; nu afirmă că ar fi făcute adevărate de o convenţie. Wittgenstein nu a susţinut că adevărurile necesare sunt adevărate în virtutea înţelesurilor ci a condamnat această concepţie ca o mitolofgie a înţelesului. Spre deosebire de Quine, el nu a susţinut că adevărul propoziţiilor depinde şi de limbă dar şi de fapte extralingvistice. Nu ar fi acceptat ideea lui Quine conform căreia noi numim adevăruri necesare acele adevăruri care se sustrag

[173] PMS Hacker - Wittgenstein's Place... (Blackwell, Oxford, 1996) p 209 - 210

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

infirmării empirice prin exercitarea limbii noastre de a respinge aceste credinţe [174].

Cei doi au avut opinii divergente şi în ceea ce priveşte predarea ostensivă şi explicaţia. Quine consideră ostensiunea ca fiind o chestiune de condiţionare a inducţiei, adică învăţarea este asocierea unui stimul dat cu o aserţiune. Depinde de un standard intern împărtăşit de similaritate. Wittgenstein consideră că ostensiunea presupune dispozitii comportamentale împărtăşite şi capacităţi discriminatorii . Dar, spre deosebire de Quine, el deosebeşte pregătirea ostensivă de definiţia ostensivă (sau explicaţia). Desigur, o definiţie ostensivă stabileşte o legătură între un cuvânt şi un lucru. Dar legătura nu constă în a auzi cuvântul acum şi a avea acest efect, când efectul poate fi provocat şi de convenţie. Şi de fapt convenţia şi nu efectul determină înţelesul. (PG 190) O definiţie ostensivă este o explicaţie a ceea ce un cuvânt înseamnă şi explicaţia nu este o propoziţie empirică şi nici o explicaţie cauzală ci o regulă, o convenţie (PG 68) pentru folosirea explanandum-ului un standard de folosire a sa corectă[175].

Un alt punct de divergenţă dintre cei doi este cel al reversibilităţii credinţelor. Quine consideră că totul din reţeaua de credinţe poate fi, în principiu, schimbat incluzând matematica şi logica. El spune că „în ştiinţă totul admite revizuire" [176].

Wittgenstein a fost de acord că putem prezenta o limbă fără principiul dublei negaţii. Abandonarea principiului non-contradicţiei n-ar fi, aşa cum susţine Quine, neconvenabilă. Propoziţiile logicii şi legile logicii au un rol fundamental în reţeaua credinţelor; nu putem spune că noi credem în ele aşa cum credem în propoziţiile empirice.

Teza lui Quine despre indeterminarea traducerii îşi are originea în tezele empiriste despre subdeterminarea unei teorii de

---

[174] ibidem p 212, 214

[175] v L Wittgenstein - Philosophical Grammar (ed. R Rhees Blackwell, Oxford , 1974)

[176] Quine - Mr Strawson on Logicak Theory (1953, The Wayss of Paradox) p 232

către evidenţă. Paradoxul explicit al lui Wittgenstein (paradoxul urmării regulii) îşi are originea în concepţia greşită care declanşază subdeterminarea unei funcţii printr-un fragment al extensiei sale. Paradoxul este slăbit de consecinţele realizării faptului că relaţia dintre regulă şi extensia sa este diferită de relaţia dintre ipoteza empirică şi evidenţa sa deoarece relaţia este internă. Poziţia oficială a lui Quine este aceea că problematica stabilită de lingvişti surprinde „iritaţii de suprafată" legate de comportamentul verbal [177].

Perspectiva behavioristă a lui Wittgenstein faţă de traducerea radicală este legată de behaviorismul lui Watson şi Skinner. Ceea ce este behaviorist despre această concepţie este faptul că distincţia între interior şi exterior este irelevantă pentru el fiindcă înţelegera nu este o stare mintală ci o capacitate. Natura acestei capacitaţi va fi văzută în comportamentul persoanei, inclusiv în comportamentul verbal. Teoria jocurilor de limbaj recunoaşte că la început, comportamentul obişnuit al omenirii prin referire la ceea ce noi interpretăm ca o limbă necunoscută este comportament conceput în mod intenţionat.

În viziunea lui Quine, toată înţelegerea este traducere. Înţelegerea propoziţiilor altuia în limba noastră presupune traducere. Pentru a înţelege o limbă sau o schemă conceptuală, pentru a-i determina importurile ontologice trebuie întotdeauna să o traducem în altă limbă[178]. Traducerea, spune Quine, este totuşi o chestiune de a transforma propoziţiile unei limbi în altă limbă. Interpretarea înseamnă clarificarea propoziţiilor prin mijloace de parafrazare. Interpretarea presupune deci înţelegere. Wittgenstein afirmă că „orice interpretare atârnă încă în aer de ceea ce interpretează şi nu- i poate da nici un suport " (PI 98).

Wittgenstein nu discută în filosofia sa târzie în mod explicit despre ontologie dar el are totuşi o abordare diferită de cea alui Quine. Quine investighează la ce suntem noi angajaţi în mod ontologic prin cercetarea aparatului nostru de cuantificare şi crede că

[177] PMS Hacker -Wittgenstein's Place...(Blackwell, Oxford, 1996) p 218
[178] Quine - Ontological Relativity p 50

ceea ce există de fapt este determinat de logică, de matematică, de fizică şi de ştiinţa unită. Cercetările filosofice, din contră, marchează interesul pentru cazurile particulare. Această problematică ne trimite înapoi la discuţia despre universalii. Wittgenstein respinge ideea că lucrurile obişnuite nu au nimic în comun în virtutea căruia le aşezăm într-o anumită clasă de obiecte (de exempl , obiectele roşii); dar acceptarea unei trăsături comune tuturor membrilor unei clase nu presupune existenţa unei entităţi superioare deasupra tuturor lucrurilor particulare.

Quine afirmă că există stări mintale şi evenimente în spatele comportamentului fizic şi că ar trebui să ne mulţumim cu poziţionarea unor stări şi evenimente mentale psihologice; această concepţie este una radical opusă filosofiei târzii a lui Wittgenstein [179].

Un alt nume mare al filosofiei americane în a cărui operă vreau să cercetez efectele influenţei filosofiei târzii a lui Wittgenstein este Jakko Hintikka. Pentru a-mi atinge scopul propus voi face referire în mod special la o operă binecunoscută a acestuia unde voi regăsi unda de şoc a teoriei jocurilor de limbaj.

Sloganul lui Wittgenstein „Înţelesul este folosirea" are implicaţii destul de importante. „De multe ori, se face o distincţie între folosirea cuvintelor şi folosirea limbii"[180]. M-am servit de un citat din opera lui Ryle pentru a vă reintroduce în universul înţelesului în viziunea lui Wittgenstein dar de această dată din perspectiva lui Hintikka. Hintikka consideră că este evident că Wittgenstein nu s-a gândit numai la folosirile cuvintelor în scopul construirii propoziţiilor. Mai mult, cu siguranţă, el nu s-a gândit numai la actele pe care cineva le poate îndeplini spunând ceva[181]. „Wittgenstein nu se întreabă numai ce facem sau ce putem face când

[179] PMS Hacker -Wittgenstein's Place...(Blackwell, Oxford, 1996) p 226

[180] Gilbert Ryle - Ordinary Language; Philosopical Review vol 2 (1953) p 167 - 186

[181] Jakko Hintikka - Logic, Language - Games and Information; Kantian Themes în the Philosophy of Logic (Oxford At The Clarendon Press, 1973) p 54

rostim o propoziţie. El se întreabă ce ar trebui să poată face oamenii pentru ca noi să înţelegem un cuvânt. El ne atrage atenţia asupra tipurilor de acţiune sau de activităţi care înconjoară un cuvânt şi în afara cărora el îşi poate pierde sensul "[182].

Este foarte importantă legatura dintre cuvânt şi activităţile care îl înconjoară în mod obişnuit. Din perspectiva conceptului de joc de limbaj se accentuează acţiunile din cadrul mediului în care cuvintele au înţeles şi acţiunile care pot avea împlinire prin folosirea anumitor cuvinte. „Activităţile care în mod obişnuit însoţesc un cuvânt şi de la care îşi primeşte sensul acesta s-ar putea numi joc de limbaj "[183]. Hintikka ne demonstrează astfel că cel mai ambiguu concept al teoriei jocurilor de limbaj poate fi inteligibil definit.

S-ar părea că nimic nu ne împiedică să considerăm că un cuvânt este legat de o activitate sau de o mulţime de activităţi şi la fel nu putem nega că acestea ar puitea fi îndeplinite în mai multe moduri. „Trebuie să realizăm că un cuvânt poate fi conectat la realitate nu printr-o singură operaţie ci mai degrabă printr-o reţea de relaţii reciproce", spune Hintikka lărgind sfera de înţelegere a unui cuvânt[184].

Hintikka îşi canalizează interesul în continuare către cuvintele care exprimă acţiuni şi se foloseşte de teoria jocurilor de limbaj pentru a-şi expune argumentul. Cum acţiunile sunt reprezentate de verbe, putem spune că un anumit cuvânt are o relaţie specială cu un set de verbe.

Filosoful american foloseşte jocurile de limbaj pentru a studia verbele de cuantificare. „În limbile naturale, existenţa şi universalitatea sunt adesea exprimate prin supunerea rezultatelor diferitelor sensuri de acţiune "[185].

Hintikka consideră că teoria sa despre cuantificatori poate fi înţeleasă dacă se ştie cum se joacă diferitele jocuri; „în cazul

[182] ibidem p55
[183] ibidem p 56
[184] ibidem p57
[185] ibidem p 61

cuantificatorilor, jocurile de limbaj relevante pot fi formulate şi ca jocuri în sensul precis teoretic al termenului de joc. De exemplu, pentru ca o propoziţie să fie adevărată, este necesar şi suficient să am o strategie câştigătoare în jocul corelat, în sensul teoriei jocurilor"[186]. Este clar că jocurile pe care această teorie le asociază cu propoziţiile de cuantificare le sunt analoage jocurilor de limbaj ale căutării şi descoperirii. „Toate acestea ilustrează relaţia logică puternică dintre cuantificatori şi jocurile căutării şi decoperirii". Această relaţie se poate demonstra cu dificultate[187]. Astfel, noi trebuie să avem moduri de referire la un anumit individ în mod special pentru ca jocul de limbaj al cercetării şi descoperirii să fie practicabil şi ca expresiile cuantificatoare să aibă sens.

Concluzia argumentului lui Hintikka ar fi că studiul folosirii unei limbi poate fi pur logic sau pur filosofic. Îi contrazice pe cei care ar considera că studiul folosirii unei limbi ţine de psihologia şi sociologia unei limbi numai [188].

Hintikka îşi propune să studieze acele activităţi care leagă anumite părţi ale limbii noastre de lume. Aceasta ne trimite nu numai la teoria lui Wittgenstein ci şi la teoria matematică a jocurilor. „Înţelesul principal al cuantificatorilor este folosirea lor în jocurile de limbaj ale cercetării şi descoperirii "[189]. Regulile jocurilor noastre ne dau o metodă de confruntare pas cu pas a limbii cu realitatea.

Interesul meu a fost aşa cum am spus deja nu să prezint un inventar al opiniilor pro şi contra faţă de teoria jocurilor de limbaj ci să arăt modul în care sămânţa ideilor sale împrăştiată în toată zarea filosofiei a încolţit dând la iveală roade mai mult sau mai puţin asemănătoare cu sămânţa. De aceea m-am şi oprit în mod special doar asupra filosofiei a doi gânditori americani pentru a putea studia mai în amănunt modul indirect în care ideile lui Wittgenstein au încolţit în opera lor.

---

[186] ibidem p63, 64
[187] ibidem p66, 73 - 74
[188] ibidem p81
[189] ibidem p103

4.3. FILOSOFIA LIMBAJULUI, ALTE REACŢII LA FILOSOFIA LUI WITTGENSTEIN

Îmi propun în această parte a lucrării mele să prezint şi alte luări de poziţie faţă de teoria jocurilor de limbaj aparţinând de această dată unor filosofi ai limbajului. Voi începe acest demers întorcându-mă de fapt la protagonista incontestabilă a filosofiei târzii a lui Wittgenstein -limba- şi în corelaţie cu limba voi face referire la una dintre cele mai mari puteri ale acestui mileniu -comunicarea. Cel care îmi va servi ca ghid va fi Andre' Jacob. Acesta declară că „paradoxal o adevărată comunicare presupune indivizi care îşi asumă diferenţele. Ori o limba desemnată de acest nume este fără îndoială agentul principal al acestor diferenţieri şi individualizări - ţinând cont de comunicarea elementară prelingvistică mai mult sau mai puţin gregară de simpla punere în comun"[190]. Rezultă că limba nu este numai un mod de comunicare cu alţii, ea este şi un agent de transformare de ordin vertical.

Una din problemele interesante pe care şi-o pune autorul francez este: de ce credem noi că vorbim aceeaşi limbă? Comunicarea eşuează mai mult decât ne-am aştepta; oamenii vorbesc mult dar se înţeleg puţin. Fără îndoială, ei recunosc că nu împărtăşesc aceleaşi opinii şi neputând a se convinge unii pe alţii, ei rămân pe aceleaşi poziţii. Acestea sunt consideraţii extrem de interesante care au în vedere exact dificultăţile de înţelegere interumană de care vorbea şi Wittgenstein. Deşi credem în mod obişnuit că vorbim aceeaşi limbă, a vorbi aceeaşi limbă nu este suficient pentru a se înţelege. Nu este decât o iluzie că este de ajuns să deschidem gura pentru a fi înţeleşi de către ceilalţi [191]. Dacă limba s-ar reduce la gramatică, comunicarea ar fi cu atât mai simplă căci la

[190] Andre Jacob - Antropologie de la Langage (ed. Pierre Mardaga, Liege-Bruxelles) p 159

[191] ibidem p 165

acest nivel formal, faptele se fac remarcate şi rectificate cu uşurinţă. Pe aceste scheme minimale ale comunicării umane, acordul s-ar putea realizat fără efort. Dar acelaşi autor remarcă bogaţia limbajului nostru dar mai ales varietatea situaţiilor lingvistice, adică a jocurilor de limbaj, şi concluziona, la fel ca şi Wittgenstein, că o tratare instrumentală a limbii nu este legitimă decât în cazul particular al formalizării ştiinţifice.

Limba şi comportamentul lingvistic reglat prin intermediul regulilor rămân preocupări constante ale filosofiei limbajului şi dincolo de luările de poziţie explicite ale filosofilor limbajului faţă de filosofia lui Wittgenstein, implicaţiile filosofiei acestuia pot fi întrezărite la o cercetare mai atentă pentru că aşa cum am spus influenţa filosofiei sale târzii nu are o expresie manifestă ci una latentă vizibilă în discuţiile şi ideile noi pe care le-a generat indirect. Daniel Laurier nota în legatură cu legatura dintre reguli şi limbaj: fie că vorbim de comportament reglat sau regulat, este vorba întotdeauna de tipuri de comportament şi nu de comportamente particulare. Interesul acestui autor se centrează pe reguli; porneşte de la concepţia lui Wittgenstein despre reguli şi dezvoltă o concepţie originală a cărei temă principală, la fel ca şi Searle, sunt regulile constitutive şi cele normative. Regulile lingvistice sunt mai mult constitutive decât normative. Filosofia limajului se intereseză, în opinia sa, mai mult de regulile care trebuie urmate pentru a vorbi o limbă şi nu de cele care trebuie urmate pentru a o vorbi mai bine.

Toate acstea ne trimit la dificultatea generală a noţiunii de regulă lingvistică, care provine din aceea că dacă există asemenea reguli, ele trebuie să fie reguli tacite sau implicite, adică reguli care n-au emanat de la o autoritate şi nici nu au fost formulate explicit la un moment dat aşa cum este cazul regulilor jocului de şah sau al regulilor codului rutier. „Regulile explicite nu puteau să fi fost deja promulgate explicit pentru că pentru a promulga ceva, trebuie deja să cunoşti un limbaj. Gramaticile şi dicţionarele nu pot conţine decât

descrieri ale regulilor lingvistice deja în vigoare adică, codificări ale unei practici lingvistice care există independent de ele "[192].

În acelaşi fel, putem spune împreuna cu Chomsky: să ne imaginăm că un copil care învăţă o limbă, învăţă în fapt să urmeze anumite reguli chiar dacă nu i-au fost niciodată explicate. (Cât de aproape pare pare a fi concepţia lui Laurier de cea a lui Wittgenstein dar şi de cea a lui Chomsky, dar să nu ne lăsăm purtaţi de iluzie!) Laurier interpretează în maniera proprie concepţia lui Wittgenstein despre comportamentul urmării regulilor. Noi suntem învăţaţi să credem că dacă comportamentul unei persoane este ghidat de o regulă, atunci această persoană cunoaşte această regulă, adică este capabil să o enunţe pentru a-şi justifica comportamentul. Laurier ia în considerare şi obiecţia lui Waismann: este posibil să ştii să joci sah sau un alt joc fără a fi capabil să-i formulezi regulile[193].

Am mai vorbit deja de John Searle şi cred că este cazul să ne îndreptăm atenţia din nou către el deoarece una din preocuparile sale de bază în cadrul filosofiei limbajului este conceptul de regulă şi cel de înţelegere. Modul în care Searle preia unele din ideile lui Wittgenstein şi le integrează în propia sa operă este foarte interesant.

Searle face distincţie între regulile regulative şi cele constitutive; „regulile regulative reglează anterior sau în mod independent formele existente de comportament, de exemplu, multe reguli de etichetă reglează relaţii inter-personale care există în mod independent de reguli. Dar regulile constitutive nu reglează ci creează sau definesc forme de comportament. Regulile jocului de şah nu reglează jocul dar dacă ar face acest lucru, ele creează posibilitatea practicării jocului "[194].

Searle consideră că limbile sunt convenţionale. Diferite limbi, atâta timp cât pot fi traduse una în cealaltă, pot fi considerate drept

---

[192] Daniel Laurier - Introduction a la philosophie du langage (Editeur Mardaga, Lieger, 1993) p 40

[193] ibidem p 41

[194] John Searle - Speech Acts ; An Essay in the Philosophy of Language (Cambridge, 1983) p 33

realizări convenţionale ale aceloraşi reguli directoare. Atunci se poate pune întrebarea: sunt toate regulile normative? Nu există aşa cum am spus deja, reguli constitutive pe care le urmăm fără să ştim [195].

Cel mai cunoscut slogan al filosofiei limbajului era în opinia lui Searle „Înţelesul este folosirea", afirmaţie care îi aparţine lui Wittgenstein, acest fapt dovedeşte încă o dată în plus puterea de penetraţie a teoriei jocurilor de limbaj . „Acest slogan susţinea că înţelesul cuvântului nu va fi căutat prin asociere cu vreo entitate mintală într-un tărâm al introspecţiei şi nici căutând vreo entitate abstractă sau concretă, mintală sau fizică, particulară sau generală în locul căreia să stea ci examinând cu atenţie cum este cuvântul în limbă"[196]. Searle nu face altceva decât să prezinte conceptul înţelesului în viziunea lui Wittgenstein pentru ca imediat dupa aceea să-l comenteze în maniera proprie. El consideră că acest slogan a creat o mulţime de dificultăţi . „Sloganul nu le-a dat filosofilor posibilitatea să distingă între folosirea cuvântului şi folosirea propoziţiei care îl conţine"[197]. Originea paralogismelor naturale este mai complicată dar în mare măsură se datorează acestui slogan.

Altă poziţie interesantă din perspectiva filosofiei limbajului este cea a lui Jerold Katz . Acesta ne propune o teorie interesantă a analiticităţii şi contradicţiei în limbajul natural. El afirmă: „o teorie semantică a limbajului îşi propune ca scop construcţia unui sistem de reguli care reprezintă ceea ce un vorbitor obişnuit ştie despre structura semantică a limbii sale este ceea ce îi permite să înţeleagă propoziţiile"[198]. În principiu, un vorbitor poate înţelege o infinitate de propoziţii ale limbii sale chiar dacă nu le-a întâlnit anterior. Autorul concluzionează că pentru un vorbitor cunoaşterea structurii semantice a limbii ia forma unor reguli recursive care fixează un înţeles pentru fiecare propoziţie. De

[195] ibidem p 39 , 41
[196] ibidem p 146
[197] ibidem p 147
[198] Jerold Katz - Analyticity and Contradiction în Natural Language p 432

asemeni, înţelegerea lui depinde de cunoaşterea înţelesului componentelor propoziţiei.

„Gramatica foloseşte două tipuri de reguli sintactice. Primul tip sunt reguli sintactice care rescriu simboluri pe baza informaţiilor primite din contextul linear al simbolurilor. Gramaticile conţin şi reguli de transformare. Aceste reguli operează pe caracterizări întregi ale structurii constituente. Asfel de reguli operează pe caracterizări întregi ale structurii constituente. În acest fel, propoziţiile mai simple sunt transformate în propoziţii mai complexe"[199].

Mă voi opri aici cu consideraţiile despre filosofia lui Katz deoarece argumentul său merge în altă direcţie decât teoria jocurilor de limbaj. Cred că aceste scurte consideraţii despre filosofia dezvoltată în domeniul limbajului în a doua jumătate a secolului douazeci au reuşit să demonstreze o dată în plus emulaţia intelectuală pe care au produs-o Cercetările fără a avea pretenţia că toţi aceşti gânditori să fi aderat la teoria jocurilor de limbaj, din contră, mulţi dintre ei au respins-o dar respingerea se înalţă pe fundamentul filosofie lui Wittgenstein şi aceasta este adevărata valoare a filosofiei gânditorului austriac.

[199] ibidem p 442

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

4.4. CRITICA TEORIEI JOCURILOR DE LIMBAJ

Am început această lucrare subliniind impactul pe care filosofia lui Wittgenstein l-a avut asupra filosofiei analitice a secolului xx, atât asupra contemporanilor dar mai ale asupra celor care s-au ocupat cu filosofia în a doua jumătate a secolului. Am citat în introducere cuvintele lui Russell şi aş vrea ca în acest stadiu al lucrării să pornesc la construirea acestei viziuni critice de la acelaşi Russell unul dintre primii cititori ai lui Wittgenstein dar şi unul dintre cei mai titraţi critici ai operei acestuia: deşi mulţi filosofi britanici considerau că Wittgenstein l-a depăşit, el nu putea să vadă în filosofia târzie a lui Wittgenstein altceva decât „evaziune suavă de paradoxuri"[200]. Russell declară că doctrinele pozitive ale acestei filosofii i se păreau triviale şi că el, care nu a găsit în Cercetări filosofice nimic interesant, nu înţelege de ce o întreagă şcoală apreciază înţelepciunea filosofică a acestei opere.

Obiecţiile lui Russell se reduc la trei: în primul rând, filosofia aşa cum o înţelegea Russell era la fel ca şi ştiinţa o încercare de înţelegere a lumii pe când în filosofia târzie a lui Wittgenstein, dorinţa de a înţelege lumea este complet uitată. A doua mare obiecţie se referă la limbaj; în timp ce el personal consideră limbajul comun ca fiind incapabil de precizie şi că ştiinţa are nevoie de un limbaj special, filosofia limbajului comun dezvoltată la Oxford consideră că limbajul comun este adecvat atât filosofiei cât şi ştiinţei. Russell protestează împotriva renunţării la ştiinţa empirică de către filosofie.

O altă obiecţie importantă care s-a adus filosofiei târzii a lui Wittgenstein este aparenta lipsă de sistematizare dar am discutat şi am respins deja această obiecţie. Reacţiile critice faţă de teoria jocurilor de limbaj s-au legat în principiu de dezvoltările ulterioare ale acesteia adică de filosofia analitică anglo-saxonă şi de filosofia

[200] B Russell - My Philosophical Development (Allen and Unwin, London, 1959) p 214

limbajului a ultimei jumătăţi de secol. O mare nemulţumire a fost cauzată de neglijarea metafizicii. Wittgenstein spunea despre demersul metafizicienilor că ceea ce aceştia spun este „o notaţie nouă care nu schimbă deloc faptele de bază "(BB 57).

Acuzaţia care a apărut la Russell a devenit foarte cunoscută. Examinarea folosirii cuvintelor ca metodă de clarificare filosofică a fost concepută ca un mod de a reduce toate problemele filosofice la dispute verbale în locul căutării unor cunoştiinţe mai adânci şi mai sistematice despre realitate. Acest argument critic se bazează pe faptul că tema centrală a filosofiei devine limbajul comun în locul naturii lucrurilor; problemele filosofiei ar rezulta numai din problemele limbajului comun sau din folosirea limbajului comun; aceste investigaţii ale limbii de dragul limbii ar aparţine mai degrabă teoriei lingvistice decât filosofiei; orientarea este acuzată de relativism şi aici este adevărat că Wisdom a tins spre o formă de relativism filosofic.

Sanctificarea limbjului comun ar duce la dezvoltarea unei metodologii defectuase. Wittgenstein scria în Cercetări filosofice (PI98) că limbajul comun nu suferă de lipsă de rigorism logic şi că nu este sarcina filosofiei să conceapă un limbj ideal. A fi într-o bună condiţie logică este o condiţie a înţelesului.Totuşi Wittgenstein nu a ezitat să-şi introducă propria terminologie în filosofie. Cercetarea expresiilor limbajului comun într-o limbă dată nu-i dă acesteia un statut privilegiat faţă de celelalte limbi.

Viziunea metodologică a lui Wittgenstein era dialectica conform concepţiei terapeutice a filosofiei. Descrierea folosirii unei expresii depinde de respectiva problemă filosofică. „Noi suntem interesaţi de limbă numai atâta timp cât ne creează probleme. Eu descriu folosirea unui cuvânt numai dacă acest lucru este necesar pentru pentru a elucida nişte probleme de care vrem să scăpăm"[201].

A fost mult criticată preferinţa lui Wittgenstein pentru simţul comun. Totuşi acesta nu credea că există un răspuns al simţului

[201] L wittgenstein' Lectures, Cambridge 1932 - 1935 (Blackwell, Oxford, 1958) p 97

comun pentru orice problemă filosofică. Aparentul conflict dintre concepţia simţului comun despre lumea materială şi concepţia ştiinţifică nu se reduce la un conflict dintre dogmatismul sensului comun şi iluminismul ştiinţei.

A fost intens discutată paradigma argumentării folosită de către filosofia care a apărut că reacţie la filosofia târzie a lui Wittgenstein dar multe din aceste critici la adresa filosofiei urmaşe a lui Wittgenstein au fost transmise şi asupra teoriei jocurilor de limbaj (de multe ori în mod nejustificat) sau au fost folosite drept cadru de constituire a criticii faţă de teoria jocurilor de limbaj [202].

Foarte mulţi gânditori au atacat filosofia lui Wittgenstein din motive mai mult sau mai puţin întemeiate. Aceste luări de poziţie negative pe care le-am prezentat deja vor fi cercetate în continuare pentru a vedea care sunt elementele pozitive ale acestei critici. Concepţia ateoretică şi metoda pur descriptivă a filosofiei este primul subiect. Viziunea sa filosofică nu propune teze ceea ce a fost considerat a fi un defect al filosofiei sale. Afirmaţia sa că nu există teorii în filosofie a fost primită cu scepticism.

Asocierea de către Wttgenstein a conceptului de înţeles cu acela de folosire a fost partea centrală a atacului său asupra imaginii augustiniene a limbajului. Implicaţiile negative ale acestei concepţii a dus la repudierea supoziţiei că înţelesul unui cuvânt este obiectul in locul caruia stă. Critica la adresa acestei concepţii s-a bazat în mare parte pe neânţelegeri. De exemplu, analiza actelor de vorbire a lui RM Hare s-a bazat pe concepţia înţelesului ca folosire, folosirea fiind vazută ca uzanţa de a executa un tip specific de act de vorbire[203]. Obiectul acestor critici l-au făcut propoziţiile de tipul „eu ştiu". Critica a fost greşită întrucât Wittgenstein nu a argumentat că ar exista vreo condiţie care ar trebui satisfăcută pentru o folosire epistemică a propoziţiei „eu ştiu că mă doare" sau a lui „el ştie că îl

[202] P M S Hacker- Wittgenstein's Place... (Blackwell, Oxford, 1996) p228 - 239

[203] RM Hare - The Language of Morals (Oxford University Press, Oxford, 1952)

doare". Argumentul său nu cerea ca folosirea să presupună satisfacerea unei condiţii care, dacă nu ar fi satisfăcută, ar face că propoziţia să fie falsă.

Acuzaţia la adresa lui Wittgenstein de a fi acceptat o formă de verificationism a izvorât din interpretarea greşită a argumentului său împotriva posibilităţii definiţiilor ostensive private. Critica la adresa filosofiei sale târzii este greşită întrucât Wittgenstein nu a susţinut că înţelesul unei propoziţii este dat de metoda de verificare ci că numai în anumite cazuri a spune cum o propoziţie este verificată este o contribuţie la descrierea sa gramaticală.Wittgenstein nu a presupus verificabilitatea ca o condiţie a sensului.

Saul Kripke a criticat filosofia târzie a lui Wittgenstein din alt punct de vedere. Wittgenstein insistă asupra faptului că înţelesul unei expresii este dat de ceea ce este acceptat ca explicaţii corecte ale înţelesului ceea ce constituie reguli de folosire a expresiei explicate. Această idee a autonomiei gramaticii faţă de realismul metafizic în semantică a fost criticată dar critica nu este întemeiată pentru că totuşi înţelesul unei expresii este ceea ce cineva ştie când ştie ceea ce o expresie înseamnă, ceea ce el înţelege când înţelege acea expresie.

A existat tendinţa greşită de a considera psihologia filosofică a lui Wittgenstein ca o formă de behaviorism logic. Wittgenstein a arătat că nu apără nici o formă de behaviorism (PI 304-8). Argumentul său că trebuie să existe criterii comportamentale pentru ceea ce numim „interior " nu a fost o încercare de a păstra acea imagine a „interiorului" susţinută de către behavioristi prin crearea unei noi relaţii logice între două domenii distincte, adică între domeniul comportamentului fizic şi domeniul obiectelor fenomenelor şi evenimentelor mintale. Din contră, el a vrut să elimine această concepţie.

Criticile au fost numeroase dar majoritatea lor se bzează pe înţelegeri greşite sau numai parţial corecte ale filozofiei lui Wittgenstein. Critica aşa cum şi-ar fi dorit şi filosoful austriac a fost

şi ea deosebit de interesantă ducând la rândul său la idei originale[204]. Aceasta nu înseamnă că nu există în filosofia târzie a lui Wittgenstein şi aspecte care ar putea fi criticate în mod bine întemeiat.

[204] PMS Hacker - Wittgenstein's Place (Blackwell, Oxford, 1996) p 245 - 264

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUVÂNT DE ÎNCHEIERE

Scopul acestei lucrări a fost aşa cum am arătat deja nu numai acela de a prezenta originala teorie a jocurilor de limbaj ci şi de a expune implicaţiile acestei teorii în diverse domenii ale gândirii, de a prezenta dezvoltările ulterioare ale ideilor wittgensteiniene în cadrul filosofiei analitice şi în cadrul filosofiei limbajului. Reacţiile la această filosofiei au fost de multe ori contradictorii sau s-au bazat pe înţelegeri greşite ale ideilor, dar toate acestea nu m-au făcut să le exclud din demersul meu sintetic.

Conceptele filosofiei târzii enunţate în Caietul albastru prima dată şi dezvoltate apoi în Cercetări filosofice mi-au trezit interesul datorită originalităţii lor extraordinare, viziunii noi pe care o propun, datorită geniului autorului lor dar şi graţie interesului special manifestat de Wittgenstein faţă de „interior" în legatura directă cu limbajul în mod particular, faţă de domeniul psihologiei în general, într-o abordare care nu este nici behavioristă şi nici sceptică, o abordare ce reuşeşte să evite unele din cele mai mari „rele" ale gândirii filosofice a timpului nostru.

Moştenirea lui Wittgenstein o constituie o nouă viziune şi noi metode. El a oferit o alternativă pentru aceia care nu mai acceptau asigurările că filosofia este capabilă să producă cunoştinţle filosofice de bază, lucru care a fost mereu promis în ultimele câteva sute de ani dar niciodată realizat. Demersul lui Wittgenstein nu se constituie într-o căutare a adevărului ci într-o cercetare a înţelesului. Sarcina filosofiei şi a filosofului nu este aceea de a adăuga cunoştinţe noi la fondul cunoaşterii ci aceea de a obţine clarificarea a ceea ce cunoaştem deja. El ne oferă o gamă de metode care să ne ajute să risipim confuziile create de filosofie şi să vindecăm bolile de care suferă intelectul. Acesta este scopul implicit dar şi explicit al acestei capodopere a secolului XX - „Philosophical Investigations ", o

operă a cărei valoare este dată atât de valoarea intrinsecă a conceptelor sale, a metodei, a compoziţiei, a limbajului, cât şi de valoarea deosebită a reacţiilor filosofice pe care le-a stimulat .

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Anexa 1

Operele publicate de catre Ludwig Wittgenstein:

Wittgenstein's Lectures, Cambridge `932-1935 , from the Notes of Alice Ambrose and Margaret Mc Donald, ed. Alice Ambrose(Blackwell, Oxford, 1979).

The Blue and Brown Books (Blackwell, Oxford, 1958).

On Certainty , ed. G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright , tr. D. Paul and G.E.M. Anscombe (Blackwell, Oxford, 1969).

Culture and Value, G.H. von Wright and H. Nyman, tr. P. Winch (Blackwell, Oxford, 1980).

Wittgenstein: Philosophical Occasions 1912-1951, ed. J. Klagge and Alfred Nordmann (Hackett, Indianapolis and Cambridge, 1993) p 118-155

Lectures and Conversations on Aesthetics , Psichology and Religious Belief ed. C Barrett (Blackwell, Oxford, 1970).

Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics, Cambridge1939, ed. C Diamond (Harvester, Hassocks, Sussex, 1976).

Wittgenstein's Notes for Lectures on " Private Experience" and "Sense Data" ed. R. Rhees , Philosophical Review ,77(1968) p 275-320.

Last Writings on the Philosophy of Psichology ,- vol. 1, ed. G.H. von Wright and H. Nyman , tr. C.G. Luckhardt and M.A.E. Aue (Blackwell, Oxford, 1982).

- vol 2 (1992).

Wittgenstein's Lectures Cambridge 1930-1932, from the Notes of John King and Desmond Lee, ed. Desmond Lee (Blackwell, Oxford, 1980).

Wittgenstein's Lectures in 1930-1933, in G.E. Moore, Philosophical Papers(Allen and Unwin, London, 1959).

Notebooks 1914-1916, ed. G.H. von Wright and G. E.M. Anscombe, tr. G.M.E. Anscombe (Blackwell, Oxford, 1961).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Philosophical Grammar , ed. R. Rhees , tr. A.J.P. Kenny (Blackwell, Oxford, 1974).

Philosophical Investigations, ed. G.E.M. Anscombe and R. Rhees, tr. G.E.M. Anscombe, a două editie (Blackwell, Oxford, 1958).

The Principles of Linguistics Philosophy de F. Waismann, ed. R. Harre (Macmillan, London and St Martin's Press, New York, 1965).

Philosophical Remarks, ed. R. Rhees tr. R. Hargreaves and R. White (Blackwell, Oxford, 1975).

Proto-Tractatus- An Early Version of Tractatus Logico-Philosophicus, ed. B. F. McGuinness (Routledgeand Kegan Paul, London, 1971).

Ludwig Wittgenstein : Letters to Russell, Keynes and Moore, ed. G.H. von Wright (Blackwell, Oxford, 1974).

Remarks on the Foundations of Mathematics , ed. G.H. von Wright and G.E.M. Anscombe , editie revizuita (Blackwell, Oxford, 1978).

Remarks on the Philosophy of Psichology - vol 1 ed. G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright , tr. G.E.M. Anscombe (Blackwell, Oxford, 1980).

- vol 2 ed. G.H. von Wright and H. Nyman, tr. C.G. Luckhardt and M.A.E. Aue (Blackwell, London , 1980).

Disscutions of Wittgenstein, de R. Rhees (Routledge and Paul Kegan ,London,1970).

Tractatus Logico-Philosophocus, tr. D.F. Pears and B. F. McGinness (Routledge and Kegan Paul, London, 1961).

Ludwig Wittgenstein und der Wiener Kreis, notite scrise de F Waismann, ed. B.F. McGinness (Blackwell, Oxford, 1967). Traducerea în engleza, Wittgenstein and the vienna Circle (Blackwell, Oxford, 1979).

Zettel ,ed. G.E.M. Anscombe and G.H. von wright, tr. G.e.M. anscombe (blackwell, Oxford, 1967).

BCU "ALEXANDRU IOAN CUZA" UNIVERSITY LIBRARY

Anexa 2

Pentru a facilita accesul direct la unele dintre ideile lui Wittgenstein, nu am mai folosit pentru aceste citate notele de subsol ci am preferat să citez direct prescurtând titlul operei. Am folosit următoarele prescurtări:

C On Certainty, ed. G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright, tr. D. Paul and G.

E.M. Anscombe (Blackwell, Oxford, 1969).

BB The Blue and Brown Books (Blackwell, Oxford, 1958).

Caietul albastru , tr. Mircea dumitru, Mircea Flonta, Adrian Paul Iliescu (ed. Humanitas, bucuresti, 1993).

PI Philosophical Investigations ,ed. G.E.M. Anscombe and R. Rhees, tr. G.E.M. Anscombe, a două editie (Blackwell, Oxford, 1958).

TLP Tractatus Logico-Philosophicus ,tr.D.F. Pears and B.F. McGinness (Routledge and Kegan Paul , London, 1961)

Tractatus Logico-Philosophicus tr. Alexandru Surdu (Humanitas, Bucuresti, 1991).

Z Zettel , ed. G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright, tr. G.E.M. Anscombe (Blackwell, Oxford, 1967).

BCU IASI/CENTRE UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie

- În limba română

Ludwig Wittgenstein - Tractatus Logico - Philosophicus, tr.Alexandru Surdu (ed. Humanitas, Bucuresti, 1991).

Ludwig Wittgenstein - Caietul albastru , tr. Mircea Dumitru, Mircea Flonta, Adrian Paul Iliescu (ed. Humanitas, Bucuresti, 1993).

Ludwig Wittgenstein - Lecţtii şi convorbiri despre estetica, psihologie şi credinta religioasa (ed. Humanitas, Bucuresti, 1993).

Ludwig Wittgenstein- Însemnari postume, editie revizuita de R. Rhees (ed. Humanitas, Bucuresti, 1995).

Grayling A.C. - Wittgenstein (ed. Humanitas, Bucuresti, 1996).

Wittgenstein - Filosoful - Rege ? (ed. Mircea Flonta).

Mircea Flonta - O introducere critica în problema cunoaşterii (ed. ALL, Bucuresti , 1994).

Christian Delacampagne - Istoria filosofiei în secolul 20 (Ed. Babel , Bucuresti, 1998).

- În alte limbi

I Berlin -The Hedgehog and the Fox in "Russian Thinkers" (Hogarth Press, London, 1978).

Bouwsma - Wittgenstein: Conversations (1949-1951).

P.M.S. Hacker - Wittgenstein's Place în Twentieth Century Analytic Philosophy (Blackwell, Oxford, 1996).

R.M. Hare - The Language of Morals (Oxford University Press, Oxford, 1952).

Jakko Hintikka - Logic, Language - Games and Information(Oxford at Clarendon Press, 1973).

Andre Jacob - Antropologie du Langage (ed. Pierre Mardaga, Liege- Bruxelles).

Jerold Katz - Analyticity and Contradiction in Natural Language

Saul Kripke - Wittgenstein on Rules and Private Language (ed. Cambridge, Harvard Univrsity Press, 1982).

Daniel Laurier - Introduction a la Philosophie du Langage (Editeur Mardaga, Liege, 1993).

Malcom -The Privacy of Experience (1967).

-Wittgenstein on the Nature of Mind (1970).

Quine - Carnap on Logical Truth în " The Ways of Paradox and Other Essays " (Random House, New York, 1966).

Quine - Ontological Relativity (rândom House, New York, 1966).

Quine - Two Dogmasof Empiricism (rândom House, New York, 1966).

Quine -Mr Strawson on Logical Theory în "The Ways of Paradox" (rândom House, New York, 1966).

F.P. Ramsey - Foundations (ed. D.H. Mellor, 1978).

Bertrand Rrussell - Some Replies to Criticism în My Philosophical Development (Allen and Unwin, London, 1959).

Bertrand Russell - My Philosophical Development (Allen and Unwin, London, 1959).

Gilbert Ryle - Ludwig Wittgenstein Analysis (1951) în Collected Papers (Hutchinson, London, 1971) vol2.

Gilbert Ryle - Discussion of Urmson's History of Analysis (at Royamount 1961).

John Searle - Speech Acts; An Essay în the Philosophy of Language (Cambridge, 1983).

Strawson - Skepticism and Naturalism: Some Varieties (Methuen, London, 1985).

Strawson - Individuals

Strawson - Review of Wittgenstein's Philosophical Investigations (Mind, 63, 1954); v. E. Piecevic - An Interview with Professor peter Strawson în Cogito, 1989.

G.H. von Wright - A biographical Sketch în Malcom's Ludwig Wittgenstein- A Memoir.

G.H. von Wright - Intellectual Autobiography în the Philosophy of G.H. von Wright (ed, P.a. Schipp Le Hahn, Open Court, La Salle 1989).

G.H. von Wright - Analytic Philosophy : A Historico-Critical Survey în The Tree of Knoledge.

Ludwig Wittgenstein - Philosophical Investigations (G.E.M. Anscombe, R. Rhees, Blackwell, 1953).

Ludwig Wittgenstein - On certainty (ed. G.E.M. Anscombe, G.H. von wright, Blackwell, 1967).

Ludwig Wittgenstein - Zettel (ed. G.E.M. Aanscombe, G.H. von Wright, Blackwell, 1967).

Ludwig Wittgenstein - Philosophical Remarks (ed. R. Rhees, Blackwell, 1964).

Ludwig Wittgenstein - Philosophical Grammar (ed. R. Rhees, Blackwell, 1969).

Ludwig Wittgenstein - The Blue and Brown Books 9ed. R. Rhees, Blackwell, 1958).

Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics, Cambridge, 1939 (1976).

Wittgenstein's Lectures, Cambridge, 1932 - 1935 (1979).

Wittgenstein's Lectures, Cambridge , 1930 - 1932 (1982).

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2007/1862

17

ISBN 973-1703-86-1

Conţinutul acestui volum nu
reprezintă în mod necesar
punctul de vedere al Editurii
Lumen sau al finanţatorilor

Publicat cu finanţarea:

media LUMEN
www.EdituraLumen.com

www.EuroMarket.ro
Design, Prints, Web sites
E-commerce applications

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY